

Kultūros almanachas

D O R Ē

Spaustuvė DRUKA
Klaipėda
2022

NERINGOS SAVIVALDYBĖS
VIKTORO MILIŪNO
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Išleista Neringos savivaldybės lėšomis

ISSN 2351-4582

© Raimonda Ravaitytė-Meyer, 2022
© Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešoji biblioteka, 2022
© Spaustuvė DRUKA, 2022

TURINYS

PRATARMĖ.....	5
NERINGOS GARBĖS PILIEČIAI	
Istorikė, pasirinkusi akistatą su iššūkiais. Nijolė Strakauskaitė kalbina Kristina Sprindžiūnaitę.....	9
MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI	19
Thomo Manno kultūros centro fenomenas. Raimonda Ravaitytė-Meyer	21
Apie tikėtą-netikėtą susitikimą. Impresija. Aušra Feser.....	30
EDUARDUI JONUŠUI – 90	
„Lyg pats gulėtumei karste ir pats jį neštum“. Esė. Raimonda Ravaitytė-Meyer.....	34
REIKŠMINGA SUKAKTIS	
100 metų pirmai knygai lietuvių kalba apie Kuršių neriją. Juozas Pronskus. <i>Lietuvos Sachara. Kuršių Užmaris</i> . Nijolė Strakauskaitė	40
ATMINTIS	
Šėsiuose tūkstančiuose eilučių – Rėzos poezija. Pokalbis su <i>Antanu A. Jonynu</i>	48
Martynas Liudvikas Rėza. Eilėraščiai	53
NAUJOJI EKSPOZICIJA	
Einame žiūrėti ne į vazą: eksponatas – tai emocija. Edita Anglickaitė-Beržinskienė	58
Nerijos muziejus – <i>Nehrungsmuseum</i> : keletas įdomesnių štrichų	65
Kuršių nerijos istorijos muziejus – svarbūs faktai.....	67
PAVELDAS	
Nidos švyturį įžiebęs inžinierius sukrovė turtus muziejui. Jūratė Mičiulienė.....	70
Juodkrantės karūna – vila „Loebel“. Jūratė Mičiulienė.....	81
Antrasis šimtametės mokyklos gyvenimas. Raimonda Ravaitytė-Meyer.....	90
KNYGŲ LENTYNOJE	
Apie išgyvenimą smėlynuose ir tamsųjį turizmą. Jolanta Juškevičienė.....	98
Naujos knygos, 2022.....	105
KULTŪROS ŠVIESUOLIAI	
Tarp knygų ir žmonių. Asta Jankauskienė.....	111
KŪRYBA, KŪRĖJAI	
Vienatvė ir du jos taškai. <i>Pokalbis su fotomenininku Vytautu Daraškevičiumi</i> . Viktorija Mištautaitė	118
Jonui Mekui – Raisos kaktusas. Daiva Molytė-Lukauskienė.....	125
Paskui svajonę. Asta Jankauskienė.....	127
PRISIMINIMAI	
Aukštyn-žemyn, arba prisiminimų iš Nidos nuotrupos. Jonas Mačiukevičius.....	132
TIKROS ISTORIJOS	136
MŪSŲ AUTORIAI	141

PRATARMĖ

(labai asmeniškai pastebėjimai)

Dvylika leidybos metų – dešimt „Dorių“. Nedidelis jubiliejus, tačiau mums – labai svarbus. Ir dviejų tūkstančių nuolatinių gyventojų neturinčioje Neringoje kasmet išleisti kultūros almanachą – redaktorei ir leidinio sudarytojai vis dar yra nemenkas iššūkis!

Temų dar niekada nepritrūko – trūksta rašančių žmonių. Todėl į kultūros atminties vandenį išplukdydama dešimtąją „Dorę“, galvoju apie žmones, be kurių palaikymo niekada nebūčiau stojusi prie jos vairo.

Pirmiausia norėčiau padėkoti istorikei doc. dr. Nijolei Strakauskaitei. Jei ne jos straipsniai, knygos, viešos kalbos, vargu ar būčiau taip aiškiai suvokusi, apie ką reikėtų, būtų verta ir būtina kalbėti kultūros almanache, leidžiamame ne Vilniuje ir ne Klaipėdoje, o Neringoje.

Šių metų „Dorei“ doc. dr. N. Strakauskaitė parašė itin aktualia tema – 2023 m. bus lygiai 100 metų nuo Juozo Pronskaus knygos „Lietuvos Sachara. Kuršių užmaris“ pasirodymo. Mokslininkė atskleidžia, kaip buvo kuriama Kuršių nerijos legenda, kurios konstruktas – pačiame knygos pavadinime: čia „nėra Kuršių nerijos įvardo, nes tai būtų tiesioginis vertimas iš vokiečių kalbos (*Kurische Nehrung*), o tai buvo nepageidautina dėl tuo metu susidariusios geopolitinės padėties regione.

Vertas dėmesio Kristinos Sprindžiūnaitės pokalbis su doc. dr. N. Strakauskaite, jai tapus Neringos garbės piliete. Jame istorikė konstatuoja: „Man labai suprantama, kodėl taip buvo tarpukariu. Bet labai keista, kad inercija vis dar juntama.“

Iškalbingai doc. dr. N. Strakauskaitės įžvalgų kontekste nuskamba faktas, kad štai pirmą kartą istorijoje į lietuvių kalbą išvertus M. L. Rėzos originaliąją poeziją, rašytą vokiečių kalba, jo rinktinės „Prutena“ išleidimui Kultūros taryba finansavimo neskyrė. Titaniško vertimo darbo ėmėsis Antanas A. Jonynas, Neringos savivaldybei skyrus Rašytojo stipendiją, tapo jos pirmuoju nominantu, rezidavusiu Tarptautiniame vertėjų ir rašytojų centre Nidoje.

Išskirtinis kultūros atminties požiūriu yra straipsnis, skirtas Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premijos laureato – Thomo Manno kultūros centro – fenomenui. Vienas iš šio Centro įkūrimo „architektų“ Vytautas Balčiūnas pirmą kartą viešai atskleidžia, kaip viskas klostėsi iš tikrųjų.

Neabejoju, skaitytojų dėmesį patrauks Editos Anglickaitės-Beržinskienės publikacija apie naujosios Kuršių nerijos istorijos muziejaus ekspozicijos kūrimo „filosofiją“. Ne mažiau pagaulus yra ir Jolantos Juškevičienės interviu su gamtininke, fotografe, Kuršių nerijos nacionalinio parko kultūrologe Renata Kilinskaite apie jos sudarytą ir sumaketuotą kinematografišką knygą „Užpustyti Kuršių nerijos kaimai“, kurią skaitydamas jauti smėlį tarp dantų.

2022 metai Neringos paveldui iš tiesų buvo išskirtiniai. Po rekonstrukcijų visuomenei pristatyti du labai svarbūs kultūros paveldo objektai. Dominyko Chlebinsko šeimos nuo sunykimo išgelbėta vila „Leobel“ labai taikliai pavadinta Juodkrantės karūna (Jūratės Mičiulienės publikacija). Išskirtinis atvejis Neringoje, kai vilnietis entuziastas Chlebinskas tampa paveldo žinovu ir ekspertu, galinčiu rekonstrukcijos subtilybių pamokyti ir kitus. Jo pavyzdys žavi, įkvėpia – yra daugiau išimtis nei norma.

Kitas iš griuvenos „prikeltas“ pastatas – tai Preilos senoji mokykla, šiandieninis Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos filialas. Šiuo atveju didžiausia paveldo saugotoja tapo statybų bendrovė UAB „Žimpra“, kas taip pat yra labai reta.

Dorės viršelyje – stulbinanti fotomenininko Gintauto Beržinsko nuotrauka – Nidos švyturio žibinto besisukančių Frenelio lęšių sistema. Tik dėl visiško atsitiktinumo šiandien ji vėl veikia, skleisdama tą ypatingą, daugeliui atpažįtamą šviesą, tapusią Nidos tapatybės dalimi. Neperdėdama galėčiau pasakyti – vilnietis inžinierius ne tik sukrovė eksponatų tur-tus *Neringos muziejams*, bet ir sugebėjo mums, visuomenei, išaiškinti inžinerinio paveldo svarbą, jo išskirtinumą. Šios žinios leido suprasti dar vieną dalyką – koks svarbus yra vi-sas Nidos švyturio pastatų kompleksas. Dėl jo išlikimo pakilome į kovą – vasario 24 dieną surengėme meno akciją „Pietūs pas švyturininką“, rinkome parašus, protestuodami prieš švyturio komplekso pastatų pardavimą aukcione. Kopiant į Urbo kalną, nebuvo labai jauku, nes jau žinojome – užpulta Ukraina, prasidėjo karas. Tačiau vėliau supratome – elgėmės tei-singai. Kultūros išsaugojimui nėra nepalankaus laiko. Ant Urbo kalno jau plevėsavo iškelta Ukrainos Prezidento Vladimiro Zelenskio į Neringą atvežta ir merui padovanota vėliava. O vasario 16-ąją, pirmą kartą po septynerių metų pertraukos įžiebus Nidos švyturio senąjį žibintą, prisiminėme, kad jis sovietmečiu buvo atsivežtas iš Iziumo (miesto netoli Charkivo, Ukrainoje). Šis priminimas ir vėl buvo lyg ženklas – jau ne sutapimų, o dėsningumų grandinėje, sakantis: mūsų kova už kultūros paveldo išsaugojimą yra teisėta ir mes ją laimėsime!

Rašydama šias eilutes pagalvoju: o jei taip sugebėtume susivienyti ir dėl kitų kultū-ros vertybių išsaugojimo? Jei nebūtume abejingi, nesibaimintume užsitraukti nemalonę, nebijotume pralaimėti, būti išjuokti? Tokios tvirtybės, žinojimo, kas saugotina Kuršių nerijoje, pavyzdžiu mums išlieka Eduardas Jonušas, kurio 90-metį paminėjome tyliai, jo dirbtuvėje, susirinkus nedideliame bendraminčių būreliui. „Dorė“ dėkoja vilniečiui Vytautui Daraškevičiui, savo archyve atradusiam ir leidusiam publikuoti dar visuomenei nežinomas Eduardo Jonušo ir jo šeimos nuotraukas. „Dorės“ atvartuose. Viktorijos Mištautaitės po-kalbį su V. Daraškevičiumi iliustruojame Preilos žvejų nuotraukomis – tai bus geriausia do-vana preiliškiams, 2023 m. minėsiantiems Preilos gyvenvietės 180 metų sukaktį.

Naujoje „Dorės“ rubrikoje „Kultūros šviesuoliai“ – nuolatinė „Dorės“ autorė Asta Jankauskienė rašo apie bibliotekininkę Dalią Greičiutę ir jos pasišventimą bei tarnystę kul-tūrai, besitęsiančią jau keturiasdešimt metų. „Prisiminimų“ skiltyje – trumpi, bet labai iš-kalbingi rašytojo Jono Mačiukevičiaus pasakojimai iš jo viešnagių žymiajame „Urbo kalne“. Žinant, jog tai bene paskutinis Mačiukevičiaus viešai skelbiamas tekstas, jis tampa dar ver-tingesnis. Tarsi šviesiausias *pro memoria* nidiškei Raisai Kazlauskienei nuskambės Daivos Molytės-Lukauskienės eilėraštyje „Jonui Mekui – Raisos kaktusas“, kurį papildė specialiai „Dorėi“ sukurta iliustracija. Tarp „Dorės“ debiutų – nidiškės Janinos Žvaginienės kūryba.

„Kasmet labai laukiu „Dorės“, – viename iš almanacho pristatymų prisipažino neringiš-kė mokytoja Virginija Mamontovienė. – Tai, kas sudedama į šį leidinį, yra brangiausias pa-minklas mūsų žmonėms, mūsų gamtai, mūsų istorijai.“ Tegul šie žodžiai ir bus palinkėjimas antrajam „Dorės“ gyvavimo dešimtmečiui. Būti ir – išlikti.

Sudarytoja ir redaktorė
Raimonda Ravaitytė-Meyer

NERINGOS GARBĖS PILIEČIAI

Vytautas Daraškevičius. Juodkrantės apylinkės. 1973 m.

Gintauto Beržinsko nuotrauka

ISTORIKĖ, PASIRINKUSI AKISTATĄ SU IŠŠŪKIAIS

Neringos garbės pilietę doc. dr. Nijolę Strakauskaitę
kalbina Kristina Sprindžiūnaitė

Neringos miesto istorijoje atsirado naujas ir svarbus įrašas: įsiklausius į istorikų argumentus pakeista miesto gimtadienio data ir 2022 m. lapkričio 11 d. paminėta 585-oji miesto ištakų sukaktis. Per šias iškilmes Neringos miesto garbės piliečio regalijos įteiktos Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresniajai mokslo darbuotojai doc. dr. Nijolei Strakauskaitei už mokslinius daugiakultūrės Kuršių nerijos istorijos tyrimus, regiono kultūros ir švietimo puoselėjimą bei praeities tyrimų sklaidą tarptautinėje erdvėje. Miesto gimtadienio data pakeista įsiklausius kaip tik į Nijolės Strakauskaitės argumentus, kad jau XIX a. pabaigoje prof. Adalbertas Bezenbergeris, remdamasis istoriniais šaltiniais Karaliaučiaus archyvuose, pabrėžė Nidos smuklės paminėjimo 1437 m. reikšmę, nes tai buvo šios gyvenvietės atskaitos taškas, nuo kurio Nidos istorija rutuliojosi daugmaž toje pačioje vietoje iki šių dienų.

Su Nijole susitikome jos gimtojoje Juodkrantėje, Liudviko Rėzos kultūros centre, kuris įsikūręs 1903 m. pastatytoje mokykloje. Pašnekovė, žinoma, parodė istorijos ekspoziciją, prie kurios atsiradimo 2005 m. daug prisidėjo ir pati. Vitrinose, be kitų reliktų, atsidūrė ir 1953 m. Nijolės tėvų Matildos ir Antano Strakauskų gautas persikėlėlių pasas. Klausydamosi pasakojimų apie smėlio stichiją ir kurorto gyvenimo detales, apie savanorius ugniagesius ir senąsias kuršininkų šeimas, apie tai, kodėl taip sunku rasti pokarinių nuotraukų, dar sykį suprantu, kokia pagavi tampa atgijusi istorija.

1953 m. iš Šakių
rajo su šeima
atsikėlusiam
Antanui
Strakauskui
buvo išduotas
persikėlimo
bilietas

Prie Juodkrantės aštuonmetės mokyklos (ji dar be priestato) – pirmokai su tėveliais ir pradinių klasių mokytoja Eugenija Norvydiene (stovi iš dešinės) po Rugsėjo 1-osios šventės. Nijolė – viduryje, tiesiai virš jos – mama (dryžuotu megztiniu). 1964 m.

Nijolė – jau ketvirtokė. 1967 m.

Direktorius Antanas Raudys įteikia Juodkrantės aštuonmetės mokyklos baigimo pažymėjimą. 1972 m.

Išgirdusi naujieną apie dr. Nijolės Strakauskaitės pripažinimą, pirmiausia prisiminiau posakį „savam krašte...“.

Nebūsi tuo pranašu, nebūsi. O apie tai, ar „pranašo balsas eina į dangų“, tegu sprendžia kiti.

Ar kelias į istoriją ėjo per savą kraštą?

Pirmiausia per mokyklą, kurioje dabar ir kalbamės. Joje dirbęs mokytojas Antanas Raudys užkrečiamai dėstė istoriją. Ir šiaip visais atžvilgiais buvo imponantiška asmenybė, mokyklos autoritetas. Jis mane užkrėtė entuziazmu domėtis istorija jau nuo penktos klasės. Į Nidos vidurinę atėjau turėdama aiškų interesą istorijai.

Tai jau tuomet atsirado noras sužinoti ir Kuršių nerijos istoriją?

Ne, juk jos iš viso nebuvo mokoma. Čia ir yra visa bėda, kad iki šiol esame anų laikų šleife. Tikra istorija buvo pakeista pasakomis ar mitologija – legenda apie Neringą ir panašiais dalykais. Anais laikais lokali istorija apskritai buvo veikiau saviveiklinė, kraštotyrininkų užsiėmimas. O viso Klaipėdos krašto istorijos suvokimo problema – faktas, kad 1923 m. Lietuva prisijungė teritoriją, kurios istorija 700 metų buvo susijusi su visai kita valstybe. Lietuvai labai reikėjo Klaipėdos uosto, be to, jauna valstybė turėjo spręsti iškart daug problemų, todėl reikėjo ryžtingų veiksmų. Reikėjo formuoti ir tarptautinę opinią, kad šios žemės nuo amžių amžinųjų buvo mūsų. Tad visa tai, kas buvo iki 1923 m., nustumta į šalį ir kalbėta pirmiausia apie baltų gentis. Tarsi tos teritorijos, kurios XIX a. pabaigoje pavadintos Mažąja Lietuva, būtų pačios savaime egzistavusios kažkokioje beorėje erdvėje, o ne konkrečioje geopolitinėje aplinkoje – kitoje valstybėje, kuri vadinosi Prūsijos kunigaikštystė, Prūsijos karalystė ar Vokietijos imperija... Ilgame „nepalankiame“ istoriniame laikotarpyje ieškota tik tokių vardų, kurie susiję su lietuvių kultūra. Jų nebuvo labai daug. Todėl akcentuoti Donelaitis, Rėza, Simonaitytė.

Pirmojoje 1923 m. išleistoje lietuviškoje knygoje apie Kuršių neriją Juozas Pronskus sudėjo nemažai tokių pasakų ir legendų. Į ją pateko ir miškų sodinimo istoriją: kova su smėliu buvo „teigiama“, nes joje nėra politikos. Su šia knyga pasklido legenda apie Neringą (plačiau apie tai – N. Strakauskaitės straipsnyje šioje „Dorėje“, p...). Mėginta „apžaisti“ ir naujosios teritorijos pavadinimą, juk žodžių junginys Kuršių nerija – tiesioginis vokiško *Kurische Nehrung* vertimas, todėl po gero dešimtmečio išėjusi Petro Babicko knyga apie Kuršių neriją irgi gavo neutralų pavadinimą „Gintaro krantas“.

Taip prasidėjusi tradicija buvo labai gaji, – jeigu ne tuomet imtas formuoti stereotipas, tai tikriausiai nebūtų ir dabartinio Neringos miesto pavadinimo. Jį rinko greičiausiai prieš-kario gimnazijas baigę žmonės.

Naujoji teritorija iš jaunos, ekonomiškai nelabai stiprios valstybės reikalavo tikrai daug pastangų. Štai pavyzdys iš tos pačios Juodkrantės: išlikusioje nuotraukoje matome žygiuojantį Lietuvos kariuomenės orkestrą, bet jį sveikinančių simpatikų nėra. Arba kad ir 1934 m., kai čia į stovyklą suvažiavo mokytojai iš Lietuvos, atvežta daug lietuviškos dvasios, kurią dar plačiau turėjo paskleisti Dariaus ir Girėno šventė, bet vietiniai į šventę

nėjo. Žvejai, pragmatiški ir užsiėmę žmonės, politika nesidomėjo. O ką jau kalbėti apie viešbučių savininkus. Kai kurie atvirai rodė nepasitenkinimą, kiti prisitaikė prie aplinkybių, kad nekenktų verslui. Žodžiu, labai didelė gyventojų dalis apie „pasikeitimą“ ir toliau nieko nenorėjo girdėti.

Jau iš tokių detalių aišku, kad demonstruoti Lietuvos buvimą šiame krašte nebuvo paprasta. Na taip, įkurdintas kariuomenės pasienio būrys, įsteigtas lietuviškas darželis, Švietimo ministerija skyrė nemažai lėšų, atsiuntė auklėtoją. Vaikus į lietuvišką darželį leido tik kai kurie žvejai, vien iš išskaičiavimo. Dėl tos pačios priežasties jie palaikė ir kitas rengtas „lietuvinimo akcijas“. Pavyzdžiui, noriai priėmė iš Klaipėdos čionai atplukdytus ir už dyką dalintus Lietuvos ūkininkų užaugintų grūdų miltus.

Lietuva dėjo tikrai daug pastangų. Ketvirtajame dešimtmetyje labai aktyviai stengiasi vasaromis čia atvežti Lietuvos jaunimo – moksleivių, studentų, skautų ekskursijas. Vis dėlto poilsiautojų srautas nekintamai liko toks, koks buvo nuo XIX a. – vokiškas, iš Karaliaučiaus, Tilžės, Klaipėdos. Tie nedaugelis kurortauti išgalėjusių lietuvių važiuodavo į Palangą. O 1939 m. viskas užsibaigė.

Man labai suprantama, kodėl taip buvo tarpukariu. Bet labai keista, kad inercija vis dar juntama.

Skaitant istorikų ir Jūsų pačios darbus, susidaro įspūdis, kad šitas kraštas traukė ypatingus ir stiprius žmones.

Kalbant apie Rėzą, tiktų sakyti „Dievo dovana“. Šia prasme Juodkrantė apskritai labai turtinga. Bet Rėzos atradinėti nereikėjo – juo labiau kad jis tiko ir sovietmečiu, skirtingai nuo Bezzenbergerio. Juk Rėzos socialinė kilmė – žvejo sūnus – laikyta svarbesniu dalyku už profesoriaus titulą. Apie Adalbertą Bezzenbergerį (1851–1922), profesorių, kalbininką, baltistą, archeologą, be kita ko, keturis dešimtmečius dėščiusį Karaliaučiaus universitete, buvusį ir šio universiteto rektoriumi, Tilžėje įsteigusį lietuvių literatūros draugiją ir Rytų Prūsijos buities muziejų, Vytauto Didžiojo universiteto (kuris tada vadintas Lietuvos universitetu) garbės profesorių, sužinojau dar pačioje nepriklausomybės aušroje iš kraštotyrininko straipsnelio laikraštyje. Lig tol net nebuvau girdėjusi, kad toks svarbus mūsų kultūrai veikėjas gyveno Juodkrantėje. Įsikalbėjome su juodkrantiške Elisabeth Kluwe, su kuria bendravau nuo pirmos vasaros, kai ji, kaip ir kiti Rytprūsių gyventojai, per karo ir pokario suirutės atsidūrė Vakaruose, nuo 1990 m. vėl galėjo atvažiuoti į Kuršių neriją – tai toji pati Kluwe, kuri Liudviko Rėzos kultūros centro istorinei ekspozicijai perleido savo fotoarchyvą, o ji sudarė ne tik asmeninės, bet ir iš kitų buvusių Juodkrantės gyventojų išprašytos nuotraukos. Elisabeth Kluwe papasakojo apie Bezzenbergerio anūkes. Jos neturėjo kažin kokių naujų faktų, nes senelio jau nepažinojo, bet atvežė tai, kas buvo išlikę šeimos archyve. Tada pirmą kartą pamačiau gausią profesoriaus Bezzenbergerio bibliografiją, kurią jo jubiliejaus proga buvo išleidę studentai ir kolegos, bei keletą vertingų nuotraukų, pvz., jis su Karaliaučiaus universiteto rektoriaus mantija. Ta imponantiška nuotrauka per mano knygas dabar jau plačiai pasklido.

Šis Lietuvos kultūrai nepaprastai nusipelnęs žmogus Kauno universitetui padovanojo vertingą biblioteką. Ką tik susikūręs universitetas gavo tikrą lituanistinės raštijos lobį,

kuriame buvo ir XVI amžiaus leidinių. O ką jau kalbėti apie plačią jo veiklą skleidžiant žinią apie šio krašto kultūrą ir apie tai, ką jis nuveikė šio krašto gerovei, kaip jam rūpėjo Kuršių nerija ir Juodkrantė! Juk tai Bezzenbergeris 1906 m. parašė peticiją, po kuria paskui buvo renkami parašai, kad būtų saugomas senasis Juodkrantės miškas ir jame leidžiami tik būtinai sanitariniai kirtimai, kad jo nekirstų gamybinėms reikmėms. Kurortui miškas – neįkainojamas, Juodkrantės sengirė netgi vadinta „miško katedra“. Profesorius Bezzenbergeris, turėdamas slaptojo tarėjo titulą, rado reikalingus kelius Karaliaučiuje, kur dirbo provincijos vyriausybė, ir įrodė, kad Juodkrantės mišką būtina saugoti. Tikrai labai reikėtų, kad tai įsisąmonintų kiekvienas, šiandien įžengiantis į šį unikalų mišką, – nesvarbu, ar poilsio ieškantis, ar ten darbus atliekantis.

Pirmą didelį straipsnį apie Bezzenbergerį parašiau 1992 m. „Klaipėdos“ dienraštyje. Jau tada siūliau įamžinti šį žmogų – bent jau pavadinti jo garbei gatvę, kurioje stovėjo, deja, neišlikusi profesoriaus vila. 2017 m. ten pastatė atminties ženklą. Sakyčiau, labai jau ilgai truko tas kelias nuo pasiūlymo iki įgyvendinimo. Pagrįstai spėju, kad turbūt dėl nenoro įsileisti vokiškumą.

Ar vėlesniu laikotarpiu čia reikės Bezzenbergerio masto asmenybės?

Tarpukarį čia prasidėjo politinė pekla. Nereikia pamiršti, kas tada dėjosi Vokietijoje. O dar vėliau mums labiausiai rūpėjo užsitverti „lietuvišką darželį“, kuris tapo kone etnine ikona. Ir iki šiol nelabai norime matyti, kas už to darželio tvoros.

Mums kažkodėl vis dar kliūva vokiška kultūra ir tradicija, nors visa tai, kaip ir lietuvių kultūra, yra šio krašto, šio regiono savastis. Šiuo požiūriu man labai patinka lenkai, turintys Sileziją, kurioje vokiška tradicija irgi labai ryški. Žmogus, atstatęs Fišbacho (*Fischbach*) pilį, kur vasarodavo karalienė Luizė ir karalius Frydrichas Vilhelmas III, garsiai teigia, kad vokiška pastato istorija jo visai netrikdo, juk tai krašto, kuriame gyvena, kultūros paveldas, o rūpintis juo – mūsų pareiga. Manau, reikėtų remtis kaip tik tokiu mąstymo modeliu.

Ar galima įžiūrėti panašumų tarp šios teritorijos „įsisavinimo“ sovietmečiu ir dabartinio „privatizavimo“?

Sakoma, kad istorija – kaip spiralė, bet kartais tikrai ima atrodyti, kad ji tiesiog kartojasi. XVII a. Juodkrantė galėjo išnykti, nes gyventojai mirė iš skurdo arba bėgo nuo jo į Kuršą ar Prūsiją, bet išgelbėjo įkurta pašto stotis. XIX a. gyvenvietę būtų užpustę, bet kaip tik tada šiuos kraštus atrado poilsiautojai. Visą laiką atsirasdavo „gelbėjimo ratas“. Antrasis pasaulinis karas čia išslavė visus gyventojus – Kuršių nerija virto niekieno žeme. 1945 m. pasirodė pirmą atsikėlėlių iš įvairių Sovietų Sąjungos regionų banga. To nepakako, todėl 1953 m. surengta verbavimo kampanija Lietuvos teritorijoje, ir nuo Smiltynės iki Nidos apsigyveno daug lietuvių šeimų. Galima sakyti, kad gyvybę šiai žemei įkvėpė mano tėvų karta. Visi jie dirbo fiziškai sunkius darbus, o kai čia gimę vaikai pradėjo lankyti mokyklą, neužteko klasių ir mokytojų. Dabar mokyklos jau nebėra. Juodkrantėje turime apie keturis šimtus nuolat gyvenančių žmonių ir dar tūkstantį deklaruotų, kurie čia atvažiuoja tik vasarą ar vienam kitam savaitgaliui. Kol kas nematyti vilties, kad atsiras dar vienas gelbėjimo ratas.

Gimtosios Juodkrantės marių krantinėje. Gintauto Beržinsko nuotrauka

Ar tie „deklaruotieji“ turi kokių nors ambicijų į šio regiono tapatybę?

Vienas kitas ateina į paskaitas, vadinasi, kai kam tai yra įdomu. Bet tai iš esmės nekeičia padėties. O ir gaivinimo receptų aš, deja, neturiu.

Kaip naująją Neringos įkūrimo datą priėmė tikrieji juodkrantiškiai?

Tokių apklausų nedariau. Istorijos negali sugalvoti kaip panorėjęs, nes tai jau bus pseudoistorija. Kas išliko – tas išliko. Deja, nors ir labai norėtusi, išlikę dokumentai palankūs ne Juodkrantei. Bet jei kažkas ieškos ir ras kitokių faktų, tiesiog parašys straipsnį su įrodymais, politikai galės priimti kitokius sprendimus.

Dar sugrįžkime prie ryškių asmenybių. Juk teko susidurti ne vien su mokslininkais ar kultūros veikėjais, bet ir, pavyzdžiui, su verslininku Eduardu Stellmacheriu bei jo šeima. Tiesiog matau Stellmacherį kaip intriguojantį ir įspūdingą pagrindinį istorinio romano veikėją...

O taip. Tilžės verslininkas ir kurorto „krikštėvis“ buvo nepaprastai veiklus žmogus. Deja, Pirmasis pasaulinis karas nutraukė šios šeimos sėkmės istoriją, kuri pabaigoje virto

beveik drama, Stellmacherio palikuoniai pusvelčiui pardavė didžiąją dalį Juodkrantėje turėto nekilnojamojo turto. Eduardo Stellmacherio sūnus Luisas, taip pat daug prisidėjęs prie kurorto vystymo, Antrojo pasaulinio karo pabaigoje kartu su seserimi atsidūrė pabėgėlių iš Rytų Prūsijos sraute, ir greičiausiai juos ištiko tragiškas tūkstančių kitų pabėgėlių likimas.

Apskritai kurorto istorija – tai ir detektyvas, ir lyrikos versmė, ir intrigos. Labai džiaugiuosi, kad Liudviko Rėzos kultūros centras jau antrą vasarą Juodkrantėje rengia kurorto dienas, man atrodo, reikia šitą idėją visokeriopai palaikyti, dar plačiau ją įsukti. Tai yra Juodkrantės korta – reikia išnaudoti gražiąją Juodkrantės istorijos pusę.

Jei jau pasukom prie „pramoginių“ temų, norėčiau išgirsti bent kelis sakinius apie smuklių reikšmę.

Reikšmė tikrai labai didelė. Smuklė buvo ne vien vieta, kurioje buvo pilstomi ir vartojami gėrimai. Kalbėkime konkrečiai apie Nidą ir aktualizuotą datą – 1437 metus. Pirmojo smuklės privilegijos dokumento neturime, matyt, neišliko. Jo ieškojo dar Bezzenbergeris, bet taip ir nerado, o juk Karaliaučiaus archyvas buvo tvarkingas kaip vaistinė.

Tačiau rastas patvirtinimas, kad smuklė mokėjo mokesčius, labai svarbus, nes 1529 m. atnaujinant Nidos smuklės privilegiją savininkas įpareigotas „savo lėšomis plėsti kaimą“. Taigi, smuklės vaidmuo Nidos žvejų kaimo raidoje – jam augant ir stiprėjant – kaip ant delno.

Išlikusiame 1529 m. dokumente apie Nidos smuklės privilegijos atnaujinimą jau yra ir detalių – kad Klaipėdos valdininkus ten dykai maitindavo, aprūpindavo tabaku. Jam priklausančioje žemėje smuklininkas leisdavo apsigyventi žvejams, nes buvo suinteresuotas tokia kaimynyste. Juk smuklei reikėjo ir darbo jėgos bei „klientų aptarnavimo specialistų“, kurie, pavyzdžiui, parūpintų šieno arkliams, prireikus pakaustyti arklius ir pan. Nereikia pamiršti, kad smuklės buvo ir pašto stotys: nuo XVIII a. vidurio Nidos smuklės savininkas buvo ir pašto stoties savininkas, t. y. Prūsijos valstybės tarnautojas. Smuklininkas buvo ir svarbiausia gyvenvietės figūra – juk savą kunigą Nida turėjo tik nuo XIX a. vidurio, įkūrus čia parapiją. Be to, jis būdavo raštingas. Be to, praktiškai spręsdavo iškilusias problemas, o tai reiškia, kad gelbėdavo ne tik savo smuklę, bet ir kaimą. Kuvertas savo iniciatyva ėmė sodinti mišką, apie tai byloja nidiškių jam pastatytas paminklas. Tai dar vienas patvirtinimas, kad smuklė buvo labai svarbi institucija. Žiūrėti į ją reikia ne siaurai, primityviai, o pamatyti istoriniame kontekste. Smuklė buvo ekonominio gyvenimo širdis. Ir, aišku, bendravimo vieta. Šiandien Nidoje užėjęs į „Kuršį“ gausi ne tik pavalgyti, bet ir sužinoti naujienas – kaip ir prieš 600 metų. Tuo tarpu Juodkrantėje šaltuoju metų laiku tokios galimybės paprastą savaitės dieną nėra. Čia jau neapkaltsi „nepalankaus istorijos vėjo“ ir jo vaidmens mūsų kasdienybei...

Neringos garbės piliečio
regalijas doc. dr. Nijolei
Strakauskaitei įteikęs
Neringos meras Darius
Jasaitis sakė, jog Neringai
pasisekė, kad ji turi savą
istorikę, atvėrusią žmonėms
akis į daugiasluoksnią
ir daugiakultūrę Kuršių
nerijos istoriją, tampa
šiandieninės Neringos
identiteto dalimi

Klaipėdos universiteto Senato pirmininkas prof. dr. Vaidutis
Laurėnas neslėpė džiugėsio: „Ne kiekvienas Universiteto
mokslininkas gauna tokį garbingą titulą.“ Nuotraukoje (kairėje) jis
su doc. dr. Nijole Strakauskaite ir prof. dr. Vasilijumi Safronovu.
Vytauto Petriko nuotraukos

Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorius prof. dr. Vasilijus Safronovas:

Kuršių nerija – ištis sudėtingos istorinės patirties regionas, aprėpiantis daug kontekstų. Tad nagrinėti jo istoriją galima ne vien dokumentuojant, kaip dažnai daro entuziastingi kraštotyrininkai, bet ir bandant mažus dalykus parodyti kur kas platesniuose akiračiuose. Nijolės Strakauskaitės žvilgsnis kaip tik tai ir apima. Manau, jos tyrimai atliepia geriausias regioninės istorijos vystymosi tendencijas – iš jų ne tik vietos bendruomenė gali suprasti, kuo maži dalykai svarbūs plačiuose istoriniuose kontekstuose, bet ir tarptautinei auditorijai papasakojama, kaip gerai žinomi istorijos reiškiniai skleidėsi lokaliuose aplinkose.

Vokietijos istorijos instituto Varšuvoje direktoriaus pavaduotoja prof. dr. Ruth Leiserowitz:

Nijolė Strakauskaitė galėtų smagiai ir patogiai gyventi gėrėdamasi nuostabiais nerijos peizažais ar fotografuodama fantastiškus saulėlydžius. Tačiau istorikė jau daugelį metų renkasi akistatą su iššūkiais. Dar tais laikais, kai Juodkrantės istorija iki 1945 m. nebuvo *en vogue*, ji jau kruopščiai rinko medžiagą. Paskui Lietuvos ir užsienio archyvuose nuodugnai gilinosi į istorines Kuršių nerijos sąsajas. Per tokį darbą su gausybe neretai sunkiai įskaitomų dokumentų atsirado ne viena publikacija, jau išversta ir į kitas kalbas. Šios publikacijos buvo pamatas solidžiai nerijos istorikės mokslinei reputacijai. Jos gimtinėje ta reputacija lig šiol turbūt nedaug kam rūpėjo, nes, kaip sakoma Evangelijoje pagal Morkų: „Niekur pranašas nebūna be pagarbos, nebent savo tėviškėje tarp savo giminių ir savo namuose.“ Galbūt taip yra ir dėl to, kad neringiškai pažinojo Nijolę, kai ji dar nebuvo istorikė. Bet greičiausiai svarbus ir dar vienas veiksnys: nepaperkamas analitinis Nijolės žvilgsnis į savo kraštą, todėl kraštiečiams ji kalba ir apie kritikuotinus dalykus – apie tai, ko gal ir nelabai norima matyti.

Vilniaus universiteto prof. dr. Alfredas Bumblauskas:

Darbai, kuriuose fiksuojama ir nagrinėjama lokali istorija, dažniausiai būna įdomūs tik siauram skaitytojų ratui, kraštotyrininkams. Retai kada lokalumas pakyla į nacionalinį, o tuo labiau tarptautinį lygmenį. Bet Nijolės Strakauskaitės tyrimai apie Kuršių neriją, Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštus yra kaip tik tokio lygmens. Jau anksčiau progai pasitaikius vis paragindavau neringiškius atsiklausti ir paisyti Nijolės Strakauskaitės nuomonės. Tuo smagiau dabar, kai jos dėka Neringos miesto įkūrimo data oficialiai ir pagrįstai perkelta į XV amžių. Už tai būsimieji jai dėkingi mes visi, ne vien neringiškiai.

MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI

MARTYNO LIUDVIKO RĖZOS PREMIJOS LAUREATAI

Eduardas Jonušas – dailininkas, Kuršių nerijos paveldo puoselėtojas. 2009 m.

Nijolė Strakauskaitė – Klaipėdos universiteto docentė, humanitarinių mokslų daktarė, Kuršių nerijos ir Prūsijos (Mažosios) Lietuvos istorijos tyrinėtoja. 2010 m.

Vitalija Jonušienė – kultūros veikėja, ilgametė Thomo Manno memorialinio muziejaus ir kultūros centro direktorė. 2011 m.

Arvydas Juozaitis – humanitarinių mokslų daktaras, politikos ir visuomenės veikėjas, filosofas, rašytojas, publicistas. 2012 m.

Liucija Citavičiūtė – humanitarinių mokslų daktarė, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos raštijos tyrėja, vertėja, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkė. 2013 m.

Arūnas Sakalauskas – skulptorius, M. L. Rėzos paminklų Juodkrantėje ir Kaliningrade autorius. 2014 m.

Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ **folkloro ansamblis „Giedružė“** (vadovė **Audronė Buržinskienė**), Pamario krašto etninės kultūros puoselėtojas. 2015 m.

Romanas Borisovas – dailininkas, akvarelėse įamžinęs nykstantį Rytų Prūsijos paveldą. 2016 m.

Ingė Lukšaitė – docentė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, Reformacijos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Prūsijos Kunigaikštystės, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos kultūros istorijos tyrinėtoja. 2017 m.

Albertas Danilevičius – skulptorius, aplinkos, žemės meno kūrėjas, pedagogas. 2018 m.

Ruth Leiserowitz – Vokietijos istorikė, profesorė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, XIX–XX a. Vidurio Rytų Europos, Prūsijos (Mažosios) Lietuvos, žydų istorijos tyrėja, vertėja. 2019 m.

Rimutė Rimantienė – archeologė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė, akmens amžiaus tyrinėtoja ir šio laikotarpio tyrinėjimų mokyklos kūrėja Lietuvoje. 2020 m.

Jūratė Bučmytė – architektė, dailininkė, Albertas Krajinskas – dizaineris, dailininkas – edukatoriai, savo kūryboje aktualizuojantys ir reprezentuojantys Kuršių neriją, jos paveldą. 2021 m.

Viešoji įstaiga Thomo Manno kultūros centras – tarptautinio bendradarbiavimo ir kultūrinių mainų viešoji institucija, puoselėjanti rašytojo Thomo Manno humanistines idėjas. 2022 m.

2008 metais Neringos savivaldybės taryba įsteigė Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premiją. Ji įteikiama kiekvienų metų sausio 9 d. per M. L. Rėzos gimtadienį už Kuršių nerijai ir Prūsijos Lietuvai reikšmingą, aktyvią ir kūrybingą veiklą.

Tomo Manno kultūros centro direktorės dr. Linos Motuzienės rankose – garbingos premijos simbolis. Aivaro Motuzo nuotrauka

THOMO MANNO KULTŪROS CENTRO FENOMENAS

Raimonda Ravaitytė-Meyer

Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premija pirmą kartą įteikta kultūros institucijai – viešajai įstaigai *Thomo Manno kultūros centras* (direktorė dr. Lina Motuzienė). Nuo pat Centro įsteigimo 1995-aisiais jo veikla tapo fenomenaliu kultūros reiškiniu, Nidą ir Thomo Manno namą įrašiusiu į tarptautinių susitikimų erdvės žemėlapyje – jau tuo metu, kai Lietuva dar nebuvo Europos Sąjungos valstybė. Ir nors, šiandieninės Centro kuratorės dr. Irenos Vaišvilaitės teigimu, minėta institucija yra labai maža, tačiau jos kultūrinė ir minties galia plečiasi, apimdama vis didesnę teritoriją ir pritraukdama vis daugiau pasaulio žmonių.

Premiją priėmusi Thomo Manno kultūros centro direktorė dr. L. Motuzienė kalbėjo apie įsipareigojimą nenuleisti vertybinės kartelės ir neiškrypti iš pasirinkto kelio: „Labai norisi tikėti, kad Centro veikla nenuvylė jo kūrėjų.“

Ši publikacija apie tai, kaip toliausiai nuo Vilniaus esančiame taške – Nidoje – buvo įmanoma sumodeliuoti, įsteigti ir sėkmei užprogramuoti kultūros centrą, susijusį su vokiečių intelektualo, Nobelio premijos laureato, rašytojo Thomo Manno vardu.

Šios sėkmės istorijos užkulius, praėjus kone trisdešimčiai metų, pirmą kartą atskleidžia kultūrologas, muziejininkas Vytautas Balčiūnas, jau senokai atitolęs nuo Nidos ir į ją žvelgiantis iš pagarbaus atstumo. Jis pelnytai laikomas Thomo Manno memorialinio muziejaus ir Thomo Manno festivalio „architektu“ – užburiančiu ano laiko vizionieriumi.

Ištakos

„Kai išgirstu, kas viešojoje erdvėje kalbama apie Thomo Manno muziejaus ir to paties vardo kultūros centro atsiradimą Nidoje, tai pagalvoju: visi mini tik faktus, iš akių išleisdami tą svarbią įvykių grandinę, leidžiančią suvokti, kaip viskas rutuliojosi... O gal žmonės tiesiog nežino...“, – svarsto Vytautas Balčiūnas (šiandien – Nacionalinio dailės muziejaus generalinio direktoriaus pavaduotojas). Pokalbio susitinkame Vilniuje, tame pačiame erdvinyje jo darbo kabinete po Chodkevičių rūmų skliautais. Vos įžengusi šypteliu: kiek čia būta svarbių su Nida, Thomu Mannu (ir ne tik) susijusių pokalbių, kiek daug iškilių žmonių (ir valdžios vyrų bei moterų) mynė šio kabineto slenkstį – vėliau visus juos sutikdavau Nidoje, Thomo Manno namelyje ar to paties vardo festivalyje.

Iškart paklausiu, ar tiesa, kad Thomo Manno kultūros centro (TMKC) idėja gimė ne Nidoje, o Vilniuje?

„Nei Nidoje, nei Vilniuje, – netikėtai išgirstu, – o, mano galva, dviejose vietose: Klaipėdos universiteto Istorijos katedroje ir Baltijos akademijoje Liubeke (Vokietija).“ V. Balčiūnas labai aiškiai prisimena, kaip, eidamas kultūros ir švietimo ministro pavaduotojo kultūrai

pareigas, sulaukė svečio – dr. Alvydo Nikžentaičio, Klaipėdos universiteto Istorijos katedros vedėjo, Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centro vadovo, kuris, ant stalo padėjęs Thomo Manno kultūros centro nuostatų projektą, išdėstė savąjį vaizdinį ir paprašė paramos, mat visam tam reikėjo valdžios sprendimų.

„Nikžentaičio vizija man buvo priimtina ir svarbi, todėl iškart sutikau dalyvauti ne tik kaip valstybės pareigūnas, bet ir kaip žmogus, humanitaras lituanistas, kuriam labai artimas begalinis Th. Manno idėjų pasaulis“, – tvirtina V. Balčiūnas, neslėpdamas, kad dokumento turinys jam pasirodė tarsi nukopijuotas nuo kažkokio analogo (tik vėliau sužinojo apie vokiečių istoriko dr. Dietmaro Albrechto vadovaujamą Baltijos akademiją Liubeke ir ten išbandytą panašų veiklos modelį). Siūlomų Centro nuostatų projekte buvo įvardyta net personalija (naujo Centro direktoriumi turėsiąs tapti klaipėdietis filosofas Alfredas Tytmonas), o Centrą valdysiąs kuratoriumas. Šis terminas Lietuvoje apskritai dar nebuvo girdėtas. Pirminis planas buvo toks: antrajame Th. Manno vasarnamio aukšte būtų gyvenamosios patalpos atvyksiantiems į forumus mokslininkams, o pirmajame vyktų seminarai, konferencijos, susitikimai.

Pasak V. Balčiūno, išdėstytas veiklos modelis jam – kultūros administratoriui – kėlė daug abejonų, pirmiausia teisinių (tuomet – o ir dabar – teisinė sistema neleido jungti viešojo sektoriaus gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų). Tačiau esminė A. Nikžentaičio mintis – kad reikia kokybinio šuolio, kad Nida turi visas galimybes tapti tarptautiniu kultūriniu, intelektualinių susitikimų centru Baltijos regione – buvo įkvepianti, ir tam nepritarti buvo neįmanoma. Norėjosi prisidėti, įsitraukti, veikti kartu. Idėjos *perpetum mobile* buvo pats Th. Mannas – intelektualas, pasaulio pilietis, jo vardas, padovanotas Nidai, galintis „atidaryti“ visas duris..., ir per stebuklą išlikęs rašytojo vasarnamis ant Uošvės kalno. Juk Thomas Mannas ir Česlovas Milošas išlieka vieninteliai Nobelio premijos laureatai, susiję su Lietuva (lietuvių rašytojų šiame Olimpe nėra). „Man, jaunam, 34 metų, viceministrai norėjosi Lietuvą įvesti į europinius kontekstus. Liuksemburge jau buvo įsteigtas Europos kultūrinių kelių institutas, į kurį įsijungėme su Baroko kelio Lietuvoje programa“, – pasakoja V. Balčiūnas.

Po vienu stogu

„Turėjau įtikinti ministrą Juozą Nekrošį dalyvauti šiame projekte, kad ministerija taptų Centro Nidoje viena iš steigėjų, vadinasi, prisiimtų visas prievoles, o svarbiausia – garantuotų finansinę paramą.“ V. Balčiūno galvoje subrendo mintis Th. Manno namą paversti memorialiniu savivaldybės muziejumi, kuriame vyktų ir viešojo įstaiga *Thomo Manno kultūros centras*, koordinuojanti A. Nikžentaičio siūlomą tarptautinę mokslinių konferencijų, seminarų programą. Dvi įstaigos po vienu stogu – tai buvo nauja, dar niekur pas mus neįgyvendinta idėja.

„Atvejis be precedento: pati ministerija parašė laišką savivaldybei, rekomenduodama Th. Manno namą įkurti rašytojo memorialinį muziejų, o ne atvirkščiai.“ Ministerijoje atsirado oponuojančių muziejininkų, girdi, reikia dar svarstyti. „Pasakiau, nėra ką čia svarstyti. Pats drąsiai prisiėmiau visus organizacinius rūpesčius, dėl to labai dažnai savaitgaliais vykdavau į Nidą darbuotis, – prisimena pašnekovas. – Vokietijos Federacinė Respublika

skyrė 100 tūkstančių Vokietijos markių paramą Th. Manno vasarnamio restauracijai su sąlyga, kad atkursime namą tokį, koks jis buvo pastatytas, ir tai atliksime per labai trumpą laiką, garantuodami skaidrumą. Man tapo aišku – norint įkurti Thomo Manno kultūros centrą išlikusiame rašytojo name, jam pirmiausia reikia muziejaus statuso, nesvarbu, kad nėra eksponatų. Reikia etatų, o paskui jau lankytojų, turistų srautų, atsivėrimo visuomenei. Tada susėdome su šviesios atminties meru Stasiu Mikeliu jo kabinete – mūsų pokalbis truko keturias valandas! Mikeliui pasakiau, kad reikia penkių etatų (namas priklausė savi-valdybei) ir kad tai atsipirks." Anot pašnekovo, S. Mikelis, būdamas pragmatiškas žmogus, puikiai suprato, kad Nidoje yra dvi pagrindinės turistų traukos vietos – tai Parnidžio kopa ir Th. Manno namas. Kultūros idėja jo nedomino, bet karštas viceministro įtikinėjimas ir pažadas nuolat finansuoti kultūrinius projektus – masino.

V. Balčiūnui reikėjo atremti daug kritikos strėlių: kodėl kultūros centrą norima pavadinti Thomo Manno vardu (o ne Kuršių nerijoje gimusio Liudviko Rėzos), kodėl būtina kurti muziejų, kai Nidoje jau yra veikiantis Neringos istorijos muziejus. Ir apskritai vietos valdžiai ir pačiai bendruomenei nelabai patiko – visa ši inteligentų „invazija“, jų požiūriu, kvepėjo nauja germanizacijos banga, Nidos vokietinimu.

Eidamas kalbėtis su meru, V. Balčiūnas įvardijo ir būsimo muziejaus bei kultūros centro direktoriaus kandidatūrą – tai nidiškė istorijos mokytoja, žinomo dailininko žmona Vitalija Teresa Jonušienė. Ir jis, ir A. Nikžentaitis suprato, kad be vietoje gyvenančio išmintingo, inteligentiško, išsilavinusio ir bendruomenės pasitikėjimą bei autoritetą turinčio žmogaus jų modelis neveiks. „Vitaliją reikėjo prikalbinti pažadėjus visapusišką paramą."

„Jonušienės darbą pervertinti sunku, tai buvo misija – tam ji pasišventė, dirbdama ne „už etatą" – visa širdimi, visu protu, – įsitikinęs V. Balčiūnas. – Buvau jai įsipareigojęs kas antrą trečią savaitgalį atvykti. Savo lėšomis apsistodavau „Urbo kalno" poilsio namuose. Namelyje susitikę kalbėdavomės, galvodavome, rašydavome... Labai intensyvus buvo laikas, tikra kultūrinė „rugiapjūtė!"

Namo restauracija

Šiandien sunku įsivaizduoti, kad namo restauracijai skirtus 100 tūkstančių Vokietijos markių Vokietijos ambasadoje reikėjo atsiimti... grynaisiais! „Prieš važiuodamas naktį galvojavau – imti apsaugą ar ne, nes tai buvo laikai, kai revolveris nesunkiai galėjo būti įremtas į smilkinį", – prisimena V. Balčiūnas. Tarnybina „Volga" jis vyko kartu su puikiai vokiškai kalbančia Rūta Prūsevičiene, dirbusia Kultūros ministerijos Užsienio skyriuje. Visur tvyrojo įtampa. Iš ambasados – tiesiai į Valstybinį komercinį banką, buvusį visai šalia ministerijos, – ten banknotai vienas po kito buvo tikrinami net dvi valandas, kol galiausiai atsidūrė Kultūros ministerijos sąskaitoje, o vėliau buvo pervesti Thomo Manno kultūros centrui. Konvertavus į litus, susidarė 261 tūkstantis – tai buvo labai dideli pinigai!

Tačiau šių pinigų namo restauracijai vis dėlto nepakako, ir nendriniam stogui dar 15 tūkstančių Vokietijos markių paaukėjo vienas iš „Rotary" klubų Vokietijoje. Pirmajai ekspozicijai pinigų skyrė Kultūros ministerija (vėliau finansiškai rėmėme ir kitus muziejaus bei Centro projektus, ypač Thomo Manno festivalį).

Kuratoriumo posėdyje (iš kairės sėdi) – kuratoriai Vytautas Balčiūnas, Thomo Manno anūkas Frido Mannas, dr. Alvydas Nikžentaitis, dr. Irena Veisaitė, Vitalija Teresa Jonušienė (direktorė), dr. Ona Narbutienė, dr. Martin Wälde, stovi Leonore Martin (darbuotoja), Antanas Gailius, dr. Ruth Kibelka (šiandien – Leiserowitz)

Iš Thomo Manno kultūros centro atidarymo: kultūros ministras perima Vokietijos ambasadoriaus Reinhardo Krauso (kairėje) dovanotas knygas. Dešinėje – pirmosios Thomo Manno memorialinio muziejaus ekspozicijos autorius dr. Jonas Genys ir dr. Alvydas Nikžentaitis

Pasak V. Balčiūno, nors dr. A. Nikžentaitis labai norėjo, kad Th. Manno namo antrajame aukšte kambariai būtų skirti mokslininkams apgyvendinti, tačiau tokios teisinės galimybės nebuvo. Teko ir jam, ir kuratoriumui pasakyti, kad čia niekas negyvens, ir visas rašytojo namas taps muziejumi ir kultūros centru: pirmajame aukšte – ekspozicija, renginių salė, kasa, antrajame – biuro kambariai, biblioteka, memorialinis Th. Manno darbo kabinetas, fondai.

Dar kartą savo įtaką V. Balčiūnas panaudojo, kai tapo būtina per rekordiškai trumpą laiką suderinti Th. Manno vasarnamio (turėjusio kultūros paminklo statusą) restauracijos projektą: „Paveldo departamentui vadovavęs dr. Jonas Glemža buvo labai nepatenkintas, kai iš ministro sulaukė „spaudimo“ be trukdžių suderinti projektą (antraip „sudegs“ vokiečių skirti pinigai). Mes prašėme specialistų nebūti formalistais, nesikabinėti prie smulkmenų, o restauracijos dokumentus vertinti principingai ir profesionaliai.“

Parama

„Daugelis ilgą laiką nesuprato, kad Th. Manno name veikė dvi institucijos (mat joms vadovavo tas pats asmuo – V. T. Jonušienė). O mano logika buvo tokia: jei baigtųsi iš užsienio partnerių gaunamos lėšos konferencijoms, tai rašytojo namą išlaikytų tik biudžetinė įstaiga – savivaldybės muziejus. Ir jei dėl kokių nors aplinkybių Centro veikla susilptų ar net nutrūktų, Centro funkcijas galėtų perimti muziejus“, – teigė V. Balčiūnas.

Jo teigimu, pirmąjį TMKC veiklos dešimtmetį labai didelę intelektualinę paramą suteikė Vokietijoje veikiantis Roberto Bošo fondas, finansavęs vieno mokslinio bendradarbio ir jo asistento etatus. Taip į Nidą darbuotis atvyko vokiečių istorikė dr. Ruth Kibelka (dabar – Leiserowitz), vėliau tapusi kuratoriumo nare ir pirmininke.

Pirmuoju TMKC kuratoriumo pirmininku buvo išrinktas dr. A. Nikžentaitis, jo dėka Nidoje vyko nepamiršamos mokslininkų diskusijos lietuvių ir lenkų, lietuvių ir vokiečių, lietuvių ir žydų santykių (ir kitais) klausimais. „Bandymas kalbėtis skaudžiomis temomis ir susikalbėti – vienas svarbiausių šių konferencijų bruožų“, – vėliau rašys A. Nikžentaitis, turėjęs viltį, kad „Nidos konferencijų atviros ir liberalios diskusijos dvasia pasklis po visą mūsų visuomenę“.

„Tačiau TMKC susikūrimas nebuvo taip džiaugsmingai sutiktas kai kurių šalies intelektualų, kaip šiandien galėtų atrodyti, – teigė V. Balčiūnas. – Nepamirškime, kad Vilniuje jau ne vienerius metus veikė Thomo Manno draugija, vadovaujama žymios manistės dr. Ramintos Gamziukaitės. Nidoje taip pat jau senokai buvo rengiami garsieji filosofų forumai – Thomo Manno seminarai. Reikėjo atlaikyti didžiulį ne tik vidaus (Nidos bendruomenės), bet ir išorės spaudimą, pasipylusią kritikos laviną, esą mes, naujieji TMKC kūrėjai, iškraipome Th. Manno idėjas, nemokame tinkamai lietuvių kalba užrašyti net vokiečių rašytojo pavardės, nebūdami germanistai savinamės patį rašytoją, esame vos ne „mafinė“ struktūra.“

Todėl V. Balčiūnui norėjosi mokslinių susitikimų planą papildyti visai kitokio pobūdžio – menų – programa, turinčia kurti pozityvų žvilgsnį į Nidą ir TMKC veiklą, galinčia sudominti ir patraukti ne tik intelektualų, bet ir vietos bendruomenės dėmesį, skatinančia kultūrinį turizmą.

Festivalis

„Viename kuratoriumo posėdžių pasiūliau rengti menų programą kaip atsvarą tada stipriai, dominavusiai TMKC mokslinei kryptčiai. Kai ištariau garsiai, kad festivalis galėtų vadintis Thomo Manno vardu, kilo, švelniai pasakius, šaršalas... Net viena gerbiama vilnietė žurnalistė tiesiai į akis išrėžė: kuo čia dėtas Th. Mannas – prie muzikos, dailės, kino, teatro?!. Čia ne literatūros festivalis“, – su šypsena prisimena V. Balčiūnas, jau tada supratęs, kad kurortinėje vietovėje vasaros festivalio pagrindą privalo sudaryti muzika.

V. Balčiūnas ir O. Narbutienė anapus
Th. Manno namo

V. Balčiūnas į pagalbą pasikvietė žinomą muzikologę dr. Oną Narbutienę, kuriai idėja pristatyti klasikinę muziką per Th. Manno asmenybės ir kūrybos pasaulį buvo daugiau nei priimtina. „Sieti muzikos renginius su Th. Manno asmenybe skatina ne atsitiktinumai (vasarnamio egzistavimas), o paties rašytojo pomėgiai ir interesai“, – teigė žymi muzikologė.

Ilgus metus (iki mirties 2007 m.) dr. O. Narbutienė buvo nepakeičiama visų Thomo Manno festivalių muzikinių programų sudarytoja ir išskirtinių koncertų vedėja. Puikiai kalbėjusi vokiškai, charizmatiška, ji pelnė didžiulę lietuvių ir užsienio klausytojų pagarbą. Įžvalgi pedagogė vėliau į Th. Manno festivalį atvedė muzikologę Vytautę Markeliūnienę, tęsiančią savo mokytojos darbą iki šiol.

V. Balčiūnas prisipažįsta kūręs pirmųjų septynių Thomo Manno festivalių koncepciją, rašęs sveikinimo kalbas, įžvalgas katalogams, spaudos pranešimus, net straipsnius spaudai [socialinių tinklų tada nebuvo – *sud. past.*], angažavęs festivaliui dirbti gabius žmones, iškilias Lietuvos asmenybes. „Merui Mikeliui buvo labai svarbu, kad užtikrinčiau aukščiausiųjų valstybės vadovų dėmesį, kad kartu su Neringos vadovu festivalį imtų globoti Lietuvos prezidentai – Nidoje antruosius namus turėjęs Algirdas Brazauskas, vėliau – Valdas Adamkus.“

Čia ir vėl reikėtų pasakyti – Thomo Manno festivalis buvo labai novatoriškas, nieko nekartojantis ir nekopijuojantis, minties „užtaisu“ neturėjęs analogų šalyje. Nuo penktojo jis gaudavo dar ir vyraujančią temą – idėją, kuriai „pakluso“ visa programa: „Thomas Mannas ir šiaurė“, „Thomas Mannas ir egzodas“. Idėjai pagrįsti buvo rašomi net programiniai pranešimai.

Šiandien V. Balčiūnas jau gali atskleisti, kad jo prašymu anuometinis Valdo Adamkaus patarėjas dr. Darius Kuolys Prezidento paprašė tapti Thomo Manno festivalių globėju. „Isivaizduokite, nedidelės Neringos savivaldybės meras, tapęs Thomo Manno festivalio vadovu, atidarymo renginiuose atsistojo ne tik šalia Lietuvos, bet ir Vokietijos prezidentų, kitų aukštų svečių. Tada S. Mikelis neabejotinai suprato, į kokį lygmenį pakilo jo vadovaujamas

Istorinė akimirka. Thoma Manno festivalyje – trys prezidentai: Vokietijos Federacinės Respublikos Prezidentas Joachimas Gauckas, Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus. 2013 m.

miestas, kokį prestižą asmeniškai jam, o ir visai Neringai, kuria Thoma Manno muziejus, kultūros centras ir šis festivalis."

„Festivalį pradėjome nuo Th. Manno idėjų pasaulio, ieškodami rašytojo gyvenime ir kūryboje atramų muzikos, dailės, literatūros, kino, teatro projektams. Tačiau reikėjo ne tik idėjų, bet ir kūrybingų bendradarbių festivalio programai sukurti ir įgyvendinti, kad tos pirminės idėjos nebūtų iškreiptos, o atsiskleistų unikaliais renginiais ir reginiais", – taip trumpai V. Balčiūnas apibūdina Thoma Manno festivalio fenomeną.

Tąsa

„Tai, kad šiandien TMKC kuratoriumui vadovauja dr. I. Vaišvilaitė, yra įstabu! Thoma Manno kultūros centras, mano požiūriu, yra idėjas nuolat akumuliuojanti, pati iš savęs atgimstanti ir nuolat atsinaujinanti struktūra – turbūt dėl savo atvirumo pasauliui ir žmonėms, dėl humanistinių pagrindų tikrumo", – pasakojimą baigia vienas iš pirmųjų TMKC kuratorių V. Balčiūnas. Jis džiaugiasi išmintingu ir atsakingu V. Jonušienės sprendimu muziejaus ir Centro veiklą patikėti jaunai istorikei dr. Linai Motuzienei, kurios vadovavimo metu Neringos muziejai patyrė transformaciją, pakildami dar į kitą lygmenį.

„Iš visų projektų, kuriuose dalyvavau, sėkmingiausia ir gyvybingiausia iki šiol yra Thoma Manno muziejaus, kultūros centro ir to paties vardo festivalio sintezės galia – šis neatskiriamas trejetas. Toks koncepcijos, veiklos jungties grynuolis pasitaiko labai retai. Tarkime, Česlovo Milošo kultūros centrui nepavyko to pasiekti. Labai daug sėkmingų

projektų, pradėtų skirtingose Lietuvos vietose, yra išsivėpę arba visiškai „numirę“, – tikina V. Balčiūnas. – Šios sėkmės niekaip negaliu susieti su savimi. Daviau tik impulsą, išjudinau, kartu su A. Nikžentaičiu, V. T. Jonušiene, O. Narbutiene, Ina Marčiulionyte sutelkiau veiklius, geranoriškus kultūros žmones, o vėliau – laimei – atėjo kiti. Jie šį Centrą suvokė ir suvokia savimi, lygiai taip, kaip kažkada savimi jį suvokiau ir aš, ir Vitalija Jonušienė, kiti. Dabar veiklą savitai ir prasmingai tęsia dr. Lina Motuzienė. Malonu, kad tai buvo pastebėta, ir TMKC įvertintas Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premija. Štai pagaliau ir susitiko – Mannas ir Rėza!"

Terasoje posėdžiauja šiandieniniai kuratoriai (iš kairės): dr. Vytautė Markeliūnienė, dr. Ruth Leiserowitz, dr. Gintarė Malinauskaitė, dr. Lina Motuzienė (direktorė), dr. Irena Vaišvilaitė, dr. Laurynas Katkus, dr. Aurimas Švedas, Antanas Gailius

Vitalija Jonušienė ir dr. Lina Motuzienė naujai įrengtoje Thomo Manno memorialinio muziejaus bibliotekoje.

Gintauto Beržinsko, Aivaro Motuzo nuotraukos

SVARBU ŽINOTI

Thomo Manno kultūros centras (TMKC) įsteigtas 1995 10 03, o jo oficialus atidarymas įvyko 1996 04 27 dalyvaujant Baltijos regiono šalių ambasadoriams.

TMKC steigėjai – Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Neringos savivaldybė, Klaipėdos universitetas. Šiuo metu – Neringos savivaldybė ir Klaipėdos universitetas.

Pirmoji direktorė – Vitalija Teresa Jonušienė, vėliau direktoriaus pareigas ėjo Živilė Etevičiūtė, Laurynas Katkus, nuo 2009 m. – dr. Lina Motuzienė.

TMKC kuratoriumo pirmininkai – habil. dr. Alvydas Nikžentaitis, prof. dr. Irena Veisaitė, Antanas Gailius, prof. dr. Ruth Leiserowitz. Šiandien kuratoriumo pirmininko pareigas eina dr. Irena Vaišvilaitė.

Surengta daugiau kaip 20 tarptautinių konferencijų ir seminarų.

Nuo 1997 m. kasmet liepos mėnesį rengiamas tarptautinis Thomo Manno festivalis, kurį nuo 2002 m. globoja Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus.

Tarptautiniame Thomo Manno festivalyje ir rašytojo Thomo Manno memorialiniame muziejuje lankėsi Lietuvos, Vokietijos, Suomijos, Estijos prezidentai.

Thomo Manno kultūros centras yra menininkų kolonijas vienijančios organizacijos *EuroArt*, taip pat tarptautinio Thomo Manno namų tinklo „Thomas Mann International“ narys.

Thomo Manno kultūros centras yra prioritetinga Goethe's instituto Lietuvoje institucija.

Thomo Manno kultūros centro veiklą nuo 2019 m. finansuoja Lietuvos kultūros taryba, institucija įtraukta į strateginių Lietuvos kultūros organizacijų sąrašą.

Nuo 2018 m. rugsėjo rengiamas tarptautinis Nidos forumas (sumanytojas Antanas Gailius). Forumo temos: „Europos migrena“, „Kaip mes statėme sieną“, „Kaip mes griovėme sieną“, „Finis Mundi“, „Tautos vardu! Populizmo grėsmės Europai“, „Stiprūs kartu. Europos vienybės diagnozė“.

Nuo 2005 m. leidžiamas kultūros almanachas „Nidos sąsiuviniai“, kuriame publikuojami tarptautinio Thomo Manno festivalio ir Nidos forumo pranešimai. Išleista 15 leidinių lietuvių, vokiečių, anglų kalbomis.

APIE TIKĖTĄ-NETIKĖTĄ SUSITIKIMĄ

IMPRESIJA

Aušra Feser

Thomo Manno kultūros centro direktorė Lina Motuzienė, spaudžiama termino, kaip dažnai pasitaiko, likusi pati viena kabinete dar dailino Thomo Manno festivalio paraišką Lietuvos kultūros tarybai. Pajutusi, kad galva visai nebeveikia, nusileido žemyn, išsivirė kavos, pagalvojo, kokia yra pavargusi. Šmėkštelėjo mintis – ar dabar jau visą gyvenimą taip ir bus? Ir su puodeliu rankoje pusiau nesvarumo būsenos pradėjo lipti laiptais aukštyn. Staiga sukluso, nes gana aiškiai išgirdo beldimą, na, tikrai kažkas beldėsi į lauko duris. Apimta labiau įniršio nei nuostabos, priėjo prie durų, pasuko raktelį ir skubiu judesiu jas atidarė.

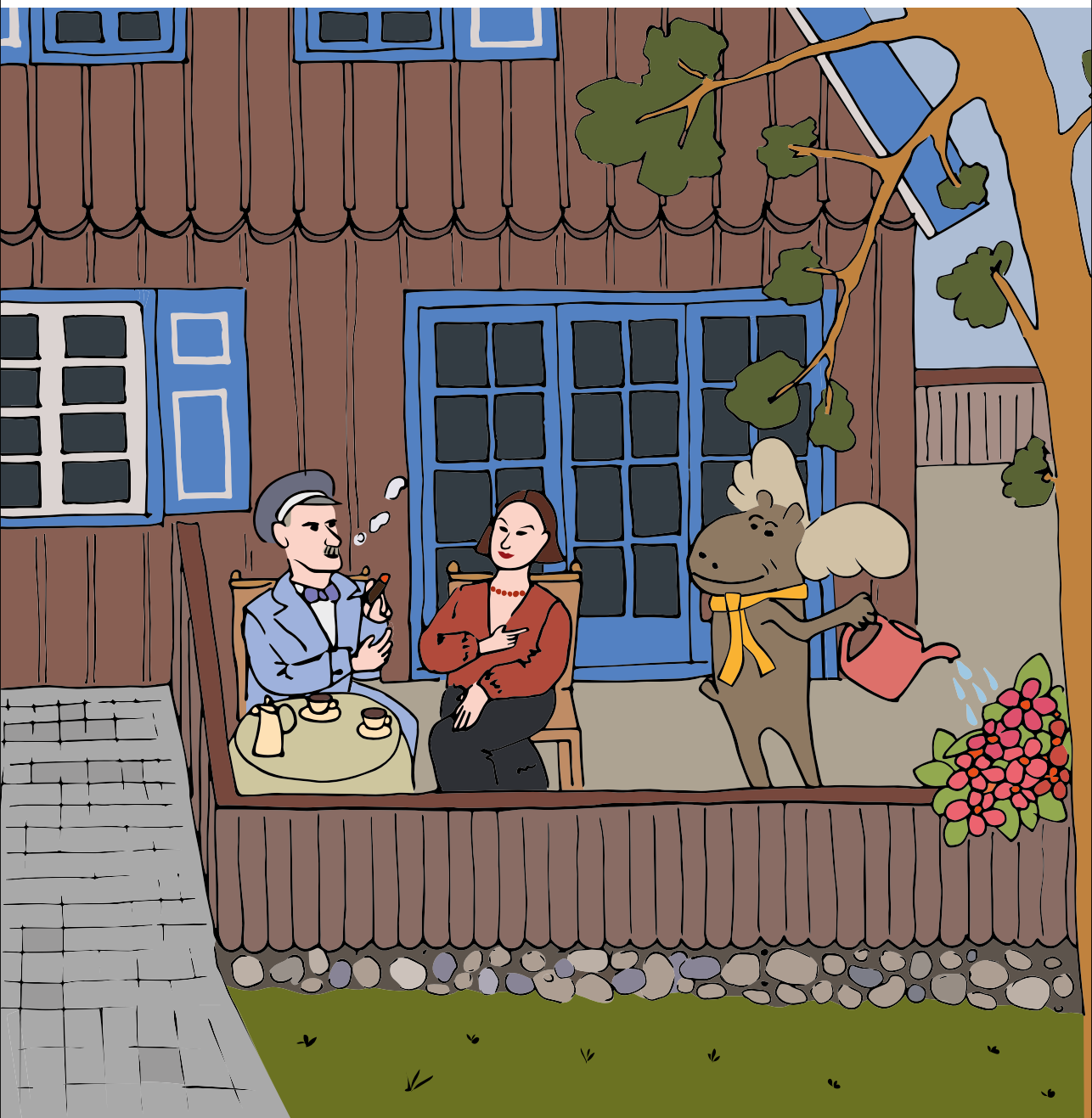
Sudrebėjęs kavos puodelis vis dėlto liko rankoje, tačiau kūnas sustingo – prieš ją stovėjo pats Thomas Mannas. Jį puikiai pažinojo, ir klaidos čia būti negalėjo. Burtininkas, kaip jis save vadino, automatiškai kilstelėjo ranką prie skrybėlės, bet jos nepajudino. Jo žvilgsnis – tiesus, užtikrintas, šiek tiek liūdnas, šiek tiek svajingas, kaip iš pasivaikščiojimo nuo jūros namo pargrįžusio žmogaus.

Linos mintyse akimirksniu prabėgo penkiolika metų Nidoje – kaip jos dėstytoja Nijolė Strakauskaitė spustelėjo alkūnę ir pasakė: „Turi važiuot į Nidą“, kaip pirmą kartą atvažiavo į Thomo Manno namelį, kalbėjosi su Vitalija Jonušiene. Tryliktais festivalis... dvidešimt šeštasis... Kaip nešė fortepijoną į senąją bažnyčią, kaip pasitiko vokiečių prezidentą, važiavo su brolių Thomo ir Heinricho Mannų anūkais – Frido Mannu ir Jindrichu Mannu... Ji puikiai žinojo, kad viskas šiame name sukosi apie Jį, apie Burtininką, nors Jo čia jau seniai nebuvo.

Mintys ėmė suktis dar greičiau: ekspozicija..., o ar Jam bus įdomu? Jo knygos lentynoje yra, beveik visos. Baldai, o dangau, ką Jis pagalvos apie tuos iš vielos išlankstytus baldus?! Filmas su jo balsu – ar Jam patiks? Ar tikrai ten rodoma *Jo Nida*?..

Abu stovėjo nekrustelėdami ir žiūrėjo vienas į kitą. Staiga Linos žvilgsnį patraukė virpantis skystis puodelyje. Gal kavos? – pasiūlė Jam... Ir suprato, kad šiandien geriau daugiau nebedirbti.

Šis alegorinis pasakojimas buvo perskaitytas Juodkrantės evangelikų liuteronų bažnyčioje, kai Thomo Manno kultūros centro direktorei dr. Linai Motuzienei buvo įteikta jos vadovaujamai įstaigai skirta Martyno Liudviko Rėzos kultūros ir meno premija.

Tikėtas–netikėtas susitikimas: Thomas Mannas ir Lina Motuzienė. Iliustravo *Neringos muziejų* projekto *Nerijada* dailininkė Ula Šimulynaitė

EDUARDUI JONUŠUI – 90

Eduardas Jonušas. *Laiko skaičiavimas*. Kartonas, pastelė. 1977 m.

„LYG PATS GULĖTUMEI KARSTE IR PATS JĮ NEŠTUM“ ESĖ

Raimonda Ravaitytė-Meyer

2022-ųjų balandžio 23 d. Eduardas Jonušas būtų minėjęs 90-metį. Jei būtų išgyvenęs, esu tikra, nebūtų išvengęs dar vieno pašlovinimo ir pompastikos (būtent šito gyvenime jis labiausiai ir vengė)... Bet to neįvyko – ir ačiūdie! Gailestingasis jį pasišaukė, suteikdamas malonę nebekentėti. Kai statydamas svajonių laivą kurėną pervargo, persitempė, nualino širdį (kokius galingus ažuolus vienas pats kilojo šis išoriškai tvirtas, stiprus, augalotas žemaitis!), negailestingai smogė liga – insultas, o po jo vienuolika pačių klaikiausių dykumos metų – invalido vežimėlyje, neparašant nė vienos eilutės, nenutapant nė vieno paveikslų, neišskobus jokios, kad ir mažiausios, skulptūrėlės... „Kūrybinė rauda – tai toks jausmas, lyg pats gulėtumei karste ir pats jį neštum, ir iš paskos eidamas raudotum“, – tai Jonušo parašyta seniai, dar prieš ligą, dienaštyje.

Jis regėdavo sapnus ir iš jų nuskaitydavo jam siunčiamą informaciją. Sakydavo: „Sapnai buvo tikra mano palaima, gyvenimas tikrasis.“ Todėl, užsidaręs nuo pasaulio beprotybės, tapydavo tapydavo... iki visiško vidinio išsekimo, anot jo, „išviduriuodavo“ visą savo ir jį užgriuvusį pasaulio blogį, visaip tramdytą pyktį šio pasaulio „kunigaikščiams“. Jis niekada nenorėjo ir nesugebėjo apie savo kančią kalbėti „saldžiai ir patetiškai“, kaip esame pripratę girdėti parodų atidarymuose ar dailininkų studijose. Ištaręs vienintelį „žiūrėk“ (ten, paveiksluose, viskas yra pasakyta), įdėmiu žvilgsniu skenuodavo kiekvieną, peržengusį jo dirbtuvės slenkstį, bet niekada neklausdavo, ar supratai, ar tau patiko... Kartais toji spengianti tyla akistatoje su jo paveikslais vesdavo iš proto. Prisimenu vieno smalsaus užsieniečio klausimą: „Kaip jūs galite su šiais paveikslais gyventi? Kaip jūs sugebate užmigti?“ Eduardas tik atlaidžiai nusišypsodavo.

Užtat po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Eduardo Jonušo dirbtuvėn plūstelėję turistai vokiečiai (daugiausia išeiviai iš Rytprūsių, dėl Antrojo pasaulinio karo padarinių išvaryti iš savo tėviškių), sugebėjo geriau nei tėvynainiai suprasti dailininko pasaulį ir jo kūrybą. Jie pirkdavo ne tik turistams skirtus „saldžius“ paveikslėlius su kurėnais, briedžiais, pušelėmis, bet ir užsisakydavo jo pastelijų kopijų iš apokaliptinio „Penkto planetos ciklo“. Užsidirbęs tada labai vertingų „doičmarkių“, E. Jonušas išgalėdavo mokėti kurėno talkininkams – inžinieriui Henrikui Mališauskui, kalviams, padieniams darbininkams... ir užbaigė epochinį pirmosios kuršininkų burvaltės atstatymą pagal autentiškus brėžinius.

Eduardo Jonušo pasaulis man vis labiau atrodo kaip koks ateivio laivas, nusileidęs Nidoje giliausiu sovietmečiu ir skleidęs kosminio pasaulio bangas, kurių „pagauti“ – deja – anuo metu Neringoje gyvenę žmonės nepajėgė. Pats Jonušas iš savo dirbtuvės (nesvarbu, kur ji buvo įsikūrusi) į viešumą išeidavo retai, ir kontaktų su vietos žmonėmis atsirasdavo dažniausiai tada, kai jam prireikdavę pagalbos – skulptūrą nuvežti ar sumontuoti, dar kažkokią problemėlę išspręsti... Ilgametis Neringos vyriausiasis architektas Algimantas Zaviša yra prisipažinęs eidavęs pas Jonušą įkvėpimo. Pradžioje jie buvo labai artimi, galėjo ginčytis

iki paryčių, vėliau du ryškiausi vietos intelektualai bendravo vis mažiau ir mažiau, nebepajėgdami sutarti dėl to, kaip reikėtų vystyti Neringą.

Ar vietiniai suprasdavo, ar žinojo, ką ir kodėl kuria E. Jonušas?

„Kai padarydavo, pastatydavo, tada suprasdavom, kad Rėza stovi, kad gražu, o kai guli rąstas, o jis kirviu mojuoja – ką ten suprasi?“ – išsitarė Algis Kovaliovas, daugelį metų atskubėdavęs dailininkui į pagalbą, o jam pasiligojus tapęs pagalbininku, dirbtuvės prižiūrėtoju ir šią tarnystę tęsiantis iki šiol.

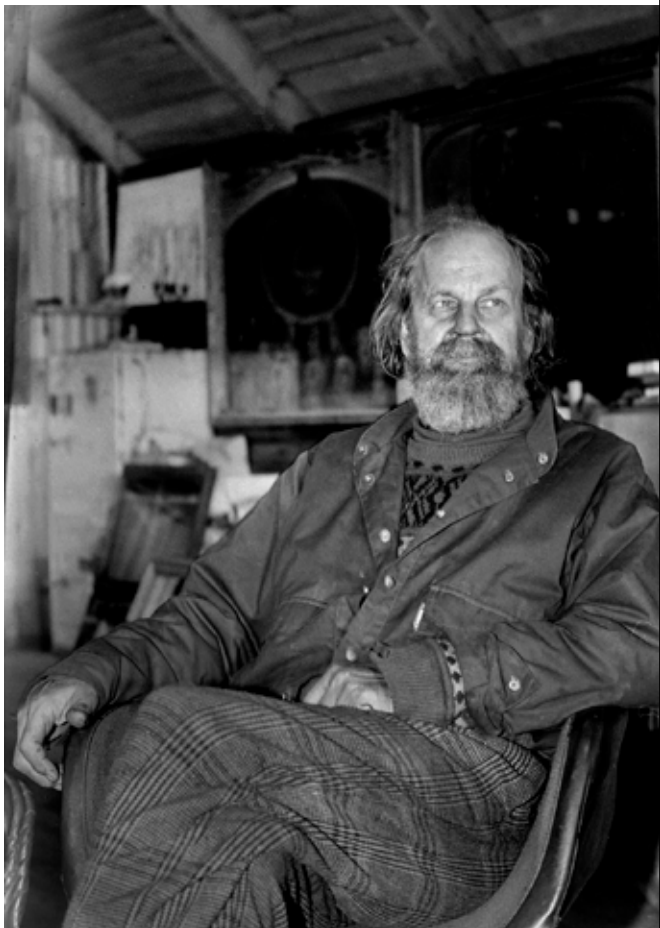
Daugelis Nidoje gimę, augę, ten mokęsi į Jonušo dirbtuvę pirmą kartą įžengė tik po jo mirties, kai šeima 2016 m. dailininko kūrybos namus atvėrė visuomenei. Ten pradėti rengti „Poezijos pavasario“ skaitymai, koncertai, knygų pristatymai, plenerai, kūrybinės dirbtuvės. „Į Jonušo dirbtuvę mūsų nevedė nei mokytojai, nei tėvai“, – girdėjau ne kartą sakant nidiškis. Ir pagalvoju: „Šiandien taip pat neveda.“

Dailininko dirbtuvės duris dažniausiai varstydavo atvykėliai – turistai, „Urbo kalne“ apsigyvenę rašytojai, kolegos dailininkai, fotografai – visokio plauko kūrėjai, mokslininkai, profesoriai... Tarp jų – ir vienas kitas taip pat su kultūra susijęs nidiškis.

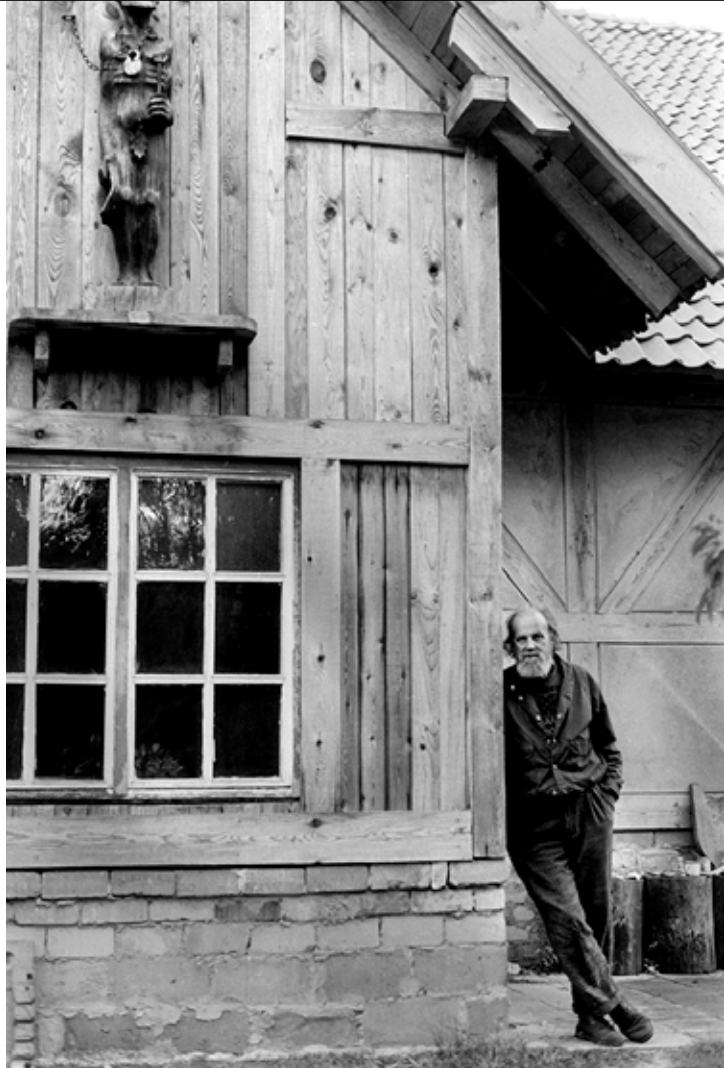
„Dailininko studija yra tarsi parodų salė, iš kurios išeini skaudančia galva ir sunkia širdimi“, – prieš daugelį metų rašė Jonušui artima eseistė Aldona Žemaitytė. Šiandien, vykstant karui Ukrainoje, Jonušo paveikslai nebeatrodo baisnesni už realybę. Jie ir yra iš vizijų ir nepakeliamų patirčių, pasąmonės gelmių išplaukusi tikrybė, kurioje nesunkiai atpažįstame ir rusišką ruletę, ir „troiką“, ir leninus, putinus, ir homosovietikus – nužmogintą ir nužmogėjusią minią, taip pat – pačius save, atsakomybę pamynusius godžius vartotojus, dėl didesnių pinigų pasiruošusius aukoti tai, ko niekada nesukūrėme, – trapų Kuršių nerijos kraštovaizdį. Dailininko dirbtuvė – tai didelio sukrėtimo, tačiau ir viltingo prisikėlimo vieta.

Kai jau visiškai paklydę tarp savo tamsių pasirinkimų nebežinosime, kur eiti ir kaip elgtis, prieš darant svarbius sprendimus, patarimo ir įkvėpimo ateiame pas Jonušą. Iš jo „susapnuotų“ paveikslų spinduliuoja antgamtinė išmintis.

Dirbtuvėje. Apie 1992–1993 m.

Prie savo rankomis
pasistatytos dirbtuvės.
Vietoj lango dailininkas
vėliau įstatė iš
Neringos vykdomojo
komiteto išmestas
ir jam atiduotas
ąžuolines duris. Apie
1992–1993 m.

Su šeima buvusioje
dirbtuvėje (Taikos g. 14
namo rūsyje). Eduardo
glėbyje – trijų mėnesių
sūnus Jovas, šalia –
trimetė dukrelė Goda,
žmona Vitalija.
1976-ųjų vasara

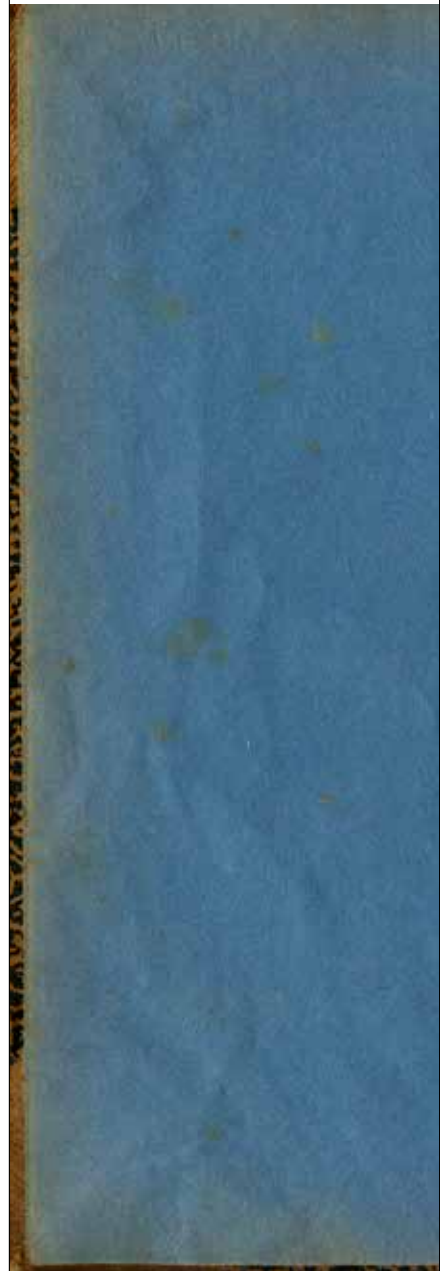
Eduardo Jonušo asmenybė, jo dirbtuvė nuolatos traukė menininkus, rašytojus, mokslininkus, taip pat fotografus, kurie iš Nidos konteksto išsiskiriantį dailininką nuolatos fotografuodavo. Ne vieno susitikimo metu gimė šios Vytauto Daraškevičiaus fotografijos, iki šiol dar niekur nepublikuotos.

Nidos uoste. 1973 m.

Bendražygiai: Eduardas ir Vitalija viename iš mitingų Nidos pajūryje 1988 metais

REIKŠMINGA SUKAKTIS

LIETUVOS SAHARA

KURŠIŲ UŽMARIS

C 51

SURASĖ:

JUOZAS PRONSKUS

242
SPAUDĖ IR IŠLEIDO: „RYTAS“ AKCINĖ BENDROVĖ
KLAIPĖDOJE 1923 M.

„Skubiai reikėjo leidinio apie Kuršių neriją lietuvių kalba, kad Lietuvos visuomenė galėtų susidaryti savą vaizdinį apie daugeliui visai nepažįstamą išskirtinio kraštovaizdžio vietovę Klaipėdos krašte.“

Doc. dr. Nijolė Strakauskaitė

100 METŲ PIRMAI KNYGAI LIETUVIŲ KALBA APIE KURŠIŲ NERIJĄ

Juozas Pronskus. *Lietuvos Sachara. Kuršių Užmaris.*
(Spaudė ir išleido „Ryto“ akcinė bendrovė Klaipėdoje 1923 m.)

Doc. dr. Nijolė Strakauskaitė

1923 m. jaunai Lietuvos Respublikai atitekęs Klaipėdos kraštas buvo svarbus laimėjimas, bet laukė ir nemažai iššūkių, siekiant jį integruoti į Lietuvos ekonomiką ir visuomenės savimonę. Prie šio tikslo įgyvendinimo prisidėjo ir 1923 m. išleista knyga iškalbingu pavadinimu „Lietuvos Sachara. Kuršių Užmaris“, kuri, anot autoriaus, buvo „skubomis sustatyta“. Ši remarka liudija, jog skubiai reikėjo leidinio apie Kuršių neriją lietuvių kalba, kad Lietuvos visuomenė galėtų susidaryti savą vaizdinį apie daugeliui visai nepažįstamą išskirtinio kraštovaizdžio vietovę Klaipėdos krašte. Be viso kito, buvo svarbus ir ekonominis aspektas – siekta pritraukti potencialių poilsiautojų iš Lietuvos miestų į Kuršių nerijos kurortus kaip atsvarą čia nuo seno – XIX a. – pamėgusiems poilsiauti Vokietijos didmiesčių ir ypač Karaliaučiaus, Tilžės gyventojams. Tai buvo nelengvai sprendžiamas uždavinys: 1938 m., likus vos metams iki Klaipėdos krašto praradimo, žurnalistas Juozas Babickas apgailestaudamas rašė: „Kas matė, kad taip kopų nelankytume“ („Gintaro krantas“).

Prieš pradėdant plačiau kalbėti apie knygą, keletas žodžių apie autorių. Juozas Pronskus (1893–1984) buvo žurnalistas, vertėjas, visuomenės veikėjas, vienas iš Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos steigėjų 1922 metais. Tais pačiais metais jis atvyko į Klaipėdą ir redagavo „Prūsų lietuvių balsą“, buvo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto narys ir aktyvus Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos įvykių dalyvis. 1925 m. jis išvyko iš Klaipėdos, bet 1933 m. vėl grįžo į uostamiestį ir iki 1939 m. dirbo „Lietuvos keleivio“, dienraščio „Vakarai“ redaktoriumi. Apie J. Pronskų palankiai savo memuaruose atsiliepė 1934 m. „Lietuvos keleivyje“ pradėjęs dirbti dar vienas feljetonistas Pulgis Andriušis. Jis rašė: „Gotiškom raidėm dienraščio šefas J. Pronskus-Aklsamatė, seiminiais laikais buvęs šaunus „Lietuvos žinių“ vyr. redaktorius, man nuo tų laikų pažįstamas, po to kelerius metus pasitrunkęs Amerikoje, bet ten nepritapęs ir vėl grįžęs tėvynėn“, kaip šefas buvo „nekenksmingas“, su kuriuo „ne tik dirbom, bet ir bendravom laisvalaikio valandomis, kurioms smagiai praleisti judriame pajūrio mieste siūlėsi šimtai progų“ (Pulgis Andriušis. Septinton įleidus, 1992). Per pirmąjį darbo Klaipėdos krašte laikotarpį J. Pronskus įvykdė svarbią misiją – parašė pirmą knygą lietuvių kalba apie išskirtinio kraštovaizdžio pusiasalį ir politiškai jautrią Klaipėdos krašto dalį – Kuršių neriją, kurią ties Nida kirto Lietuvos ir Vokietijos valstybių siena.

Taigi, J. Pronskus gerai pažinojo Klaipėdos kraštą ir sėsdamas rašyti „Lietuvos Sacharą“ Kuršių neriją jau buvo išvaikščiojęs, tai pažymėjo ir knygos įžangoje: išvardijęs autorius, kuriais rėmėsi rašydamas knygą, pridūrė – „bei papildęs savo tenai patirtais įspūdžiais“. Visų autorių, kuriais J. Pronskus rėmėsi rašydamas „Lietuvos Sacharą“ – „šviesios atminties

Žurnalistas Juozas Pronskus (su skrybėle),
Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo
komiteto bendradarbis, tarp savanorių. 1923 m.

Juozas Pronskus savo darbo kabinete. 1936 m.

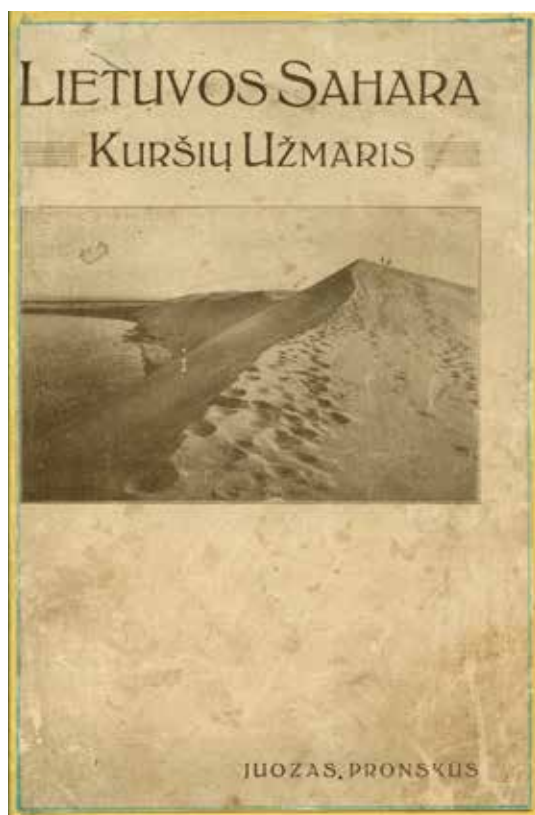
prof. Ad. Bezzenbergerio, Fr. Tetznerio, Joh. Voigto, Hess v. Wichdorfo, A. Zwecko ir kt.“, darbai buvo parašyti vokiečių kalba. Taigi, buvo svarbu išleisti knygą apie Kuršių neriją lietuvių kalba. Tai ir pabrėžė J. Pronskus knygos įžangoje: „...norėdamas su šiuo Lietuvai naujai atrastu kampeliu supažindinti plačiausią visuomenę. Pažinkime gražiąją savo žemę!“ Čia juntamas ir dar vienas akcentas – „savo žemę“, kuris nulėmė ir knygos pavadinimo formuluotę. Joje nėra Kuršių nerijos įvardo, nes tai būtų tiesioginis vertimas iš vokiečių kalbos (*Kurische Nehrung*), o tai buvo nepageidautina dėl tuo metu susidariusios geopolitinės padėties regione. Jautri Klaipėdos krašto situacija vertė vengti termino, kuris asocijavosi su ilgąmžė nerijos priklausomybe Vokiečių ordino valstybei, Prūsijos hercogystei, Prūsijos karalystei ir galiausiai 1871–1919 m. Vokietijos imperijai. Tai ir lėmė, kad pirmą knygos pavadinimo dalis – alegorija „Lietuvos Sachara“ (leidiniuose vokiečių kalba jau buvo išpopuliarinti terminai „Šiaurės Sachara“, „Rytprūsių Sachara“), o antroje dalyje atsirado „Kuršių Užmaris“. Tas „Užmaris“ ir tapo savotiška „panacėja“ vengiant vartoti istorinį pavadinimą „Kuršių nerija“ ir plačiai įsigalėjo tarpukario Lietuvos spaudoje, leidiniuose apie Klaipėdos kraštą. Netgi garsioji Wilhelmo von Humboldto frazė, kuria prasideda J. Pronskaus „Lietuvos Sacharos“ įžanga, taip pat yra be „Kuršių nerijos“ termino: „Kuršių Užmaris yra tiek įstabus, jog pamatyti jį verta lygiai kaip Ispaniją ar Italiją.“

Sudėjus svarbiausius, politinės situacijos paveiktus akcentus pavadinime, visgi J. Pronskaus knygos turinyje aptinkame ir terminą „Neringa“, bet ne „Kuršių neriją“. „Užmaris“ ir „Neringa“ – terminai, kurie buvo vartojami ir vadovėliuose apie Klaipėdos kraštą, leistuose po 1923 metų. Klaipėdiškio Anso Bruožio parengto ir 1924 m. išleisto „Vadovėlio po Klaipėdos kraštą ir Žemaičių bei Prūsų paribius“ skyrius apie Kuršių neriją pavadintas „Kuršių Užmaris arba Neringa“ ir prasideda taip: „Tuoj už Karolio tilto, įsėdę į laivelį, perplaukiame į keletą minučių Kuršių Mares ir esam Užmaryj. [...] Užmaris, tai tikra tyrų juosta iš balto smėlio...“ (p. 36). Jau minėtas Pulgis Andrieušis taip pat vartojo terminą „Neringa“, rašydamas, jog dirbant laikraščių, leistų Klaipėdoje, redakcijose jam teko „basytis smėlio kopose Neringoje, švęsti sklandymo mokyklos šventės Nidoje“.

J. Pronskaus knygos dedikacija taip pat atskleidžia siekį skaitytoją orientuoti į Kuršių nerijos sąsajas su lietuvių kultūros pėdsaku ir jai daug nusipelnusiais kultūros veikėjais: „Prof. Ad. Bezzenbergeri'o, nenuilstančio lietuvių dvasios iš senkapių kėlėjo, ir prof. L. Rhezos, vienintelio savo vargingo kraštelio dainiaus šviesiai atminčiai.“ Rėzos eilėraščiu „Nugrimzdęs kaimas“ ir prasideda knygos tekstas. Beje, tai Mykolo Biržiškos vertimas iš vokiečių kalbos, kuria šį eilėraštį ir parašė Rėza, o eilėraščio vertime juntama „šišioniškių“ kalbos dvasia: „Šišion, keleivi, žiūrėkis naikinimo ranką! Keleri metai pirm to čia sodnai žydėjo...“

J. Pronskaus knygos „Lietuvos Sachara...“ žanras iš šimtmečio perspektyvos įvardijamas kaip „kelionių įspūdžiai“ (Visuotinė lietuvių enciklopedija), kartais knyga apibūdinama kaip „feljetonų rinkinys“. Šiaip ar taip J. Pronskaus laikomas vienu iš lietuvių feljetono pradininkų. Bet kuriuo atveju šios knygos skaitytojas nuo pirmų puslapių gali pajusti talentingo literato stilių: „Tolybėj vandenų kalno, lyg vizijos mėlynam dugne, šmėkšo balti lyg plaštakėlių sparnai, – tai laiveliai, paklydę jūrų ploty; jie stovi taip ištisas ilgas valandas, ir nežymu, ar jie nors iš vietos pakrutėjo. Dar toliau, pasaulio krašte, kur tik saulė vakarui nueina, driekiasi vos pastebima dūmų srovelė ir įsižiūrėjus matyti juodas garlaivio taškas. Toliau į visas keturias šalis matau vieną melsvą juostą, kur dangus su vandenimis susieina, vien pietuose ir šiaurį tolimųjų kalnų kupros kiek pertraukia milžiniškąją sferą. Jaučiuos lyg kalnų aras, galėdamas iš karto pusę pasaulio užmatyti.“

Šį leidinį atsargiai galima būtų pavadinti ir pirmuoju „kelionių vadovu“ po Kuršių neriją, nes knygos pabaigoje yra tekstas „Kelrodys norintiems keliauti per Lietuvos Užmario dalį“. Tiesa, šis skyrelis neužima nė trijų puslapių iš 51 knygos puslapio. Autoriaus nuomone, patartina „kiekvienam gamtos mylėtojui pereiti Neringą pėsčia, nes krašto grožybė ir gamtos originalumas viso pilnumo duodasi pažinti į ją įsigilinus“. Pažymėta ir tai, jog būta patogaus susisiekimo garlaiviais: nuo gegužės 1 d. iki rugsėjo 30 d. tarp Klaipėdos ir Kranto kursavo keleivinis garlaivis, skirtas 300 keleivių, jis sustodavo Juodkrantėje, Nidoje ir Rasytėje, o kelionė nuo Klaipėdos iki Juodkrantės tęsėsi 1 val., nuo Klaipėdos iki Nidos garlaivis užtrukdavo 2½ valandos. Toliau „Kelrodyje“ skaitytojas trumpai supažindinamas su trimis „kurortinėmis vietomis“ – Smiltyne, Juodkrante, Nida, pažymint, jog yra ir „du žvejų kaimai Pervelka ir Preilis“. Kaip per šimtą metų pasikeitė pastarosios dvi Kuršių nerijos gyvenvietės, galime susidaryti įspūdį, perskaitę J. Pronskaus teksto fragmentus: „**Pervelka**. 125 žmonės gyventojų žvejų kalba lietuviškai ir kuršiškai. Nameliai pastatyti stačiai ant smilčių. Pavasarį šį kaimą dažnai aplieja marių vanduo. Yra vienintelė krautuvėlė.“ Tai, kas

Pirmosios knygos apie
Kuršių neriją viršelis.
1923 m.

čia rašoma apie Preilą, sunkiai palyginama su šių dienų gyvenvietės vaizdu: „**Preila**. 250 gyventojų kaimelis, taip pat nuo viso pasaulio rodos atskirtas. Yra viešbutis. Šiaip – smiltis, vanduo ir spygliuotais krūmokšniais apaugę tyrai.“

Didelė leidinio dalis skirta Kuršių nerijos kraštovaizdžio aprašymui beletristikos forma, kurią reflektuoja ir skyrių pavadinimai: „Kalnų vienuma“, „Šiaurės Sachara“, „Kopų kalnai“. Toji beletristika patraukli: „Amžinasis kalnų valdovas, kuris čia ištisi šimtmečiai neišvažiuodamas sėdi, yra Tyla. Ramią saulėtą dieną ji išdidžiai vaikščioja švariomis baltomis kalnų kupromis ir gėrasi stebuklinguoju pasauliu – tyrumu ir skaistybe, ir spindulių sidabro ribuliuojančiais kiek akys apmato vandenynų plotais, o vakarui atėjus lėtai suglaudžia sparnus ir per ištisą naktį skaito dangaus bedugnėję merdėjančias žvaigždžių akis.“

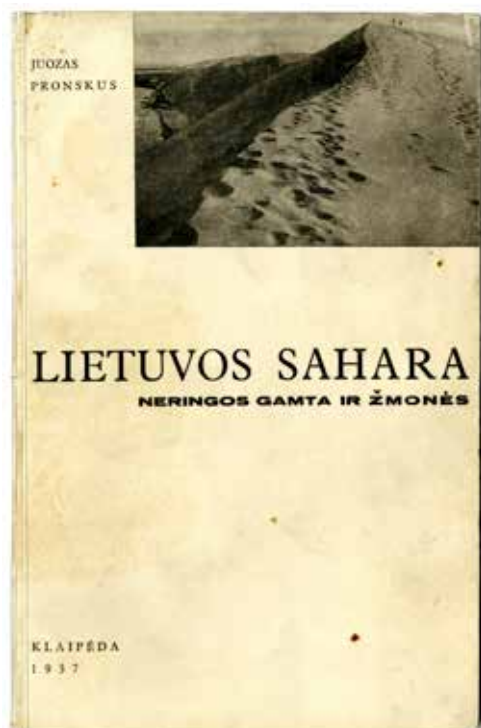
Šioje knygos dalyje esama ir šiokių tokių istorijos intarpų apie smėliu užpustytus nerijos kaimus ir Liudviką Rėžą. Visgi ši tema užbaigiama legenda apie Neringą: „Kitą kartą ... didis dievas Kuršas ... salą dovanojęs dievaitei Laimai, kuriai dėkingi žmonės čia išstatė brangią žinyčią. [...] Laima savo aukuro vyriausiajam Kryvaičiui ir jo žmonai davė stebuklingą dukrelę, kuri buvo pavadinta Neringa, ir paaugusi buvo milžiniško didumo ir darė daug gera savo viengenciams, o šie savo dievų duotos geradarės amžinai atminčiai pavadino visą salą (Užmarį) **Kuršo Neringa**“. Galima sakyti, kad taip užgimė tradicija tarpukariu Kuršių nerijos istoriją interpretuoti legendų pagrindu.

„Neringą“ aptinkame ne tik beveik kiekviename šios knygos puslapyje, bet šio vardo įtvirtinimui yra atskiras skyrelis „Pasaka apie Neringą“, kur per du puslapius išguldyta ir šiandien gerai žinoma legendos apie Neringą fabula. Gretimame puslapyje autorius pažymi: „Tai yra žmonių pasaka, kurioje gali būti šiek tiek teisybės.“ Bet kuriuo atveju J. Pronskaus pastangos nenuėjo veltui – šiandien ne tik miestas turi šį vardą, bet tai ir XX a. antroje pusėje išpopuliarėjęs moteriškas vardas.

J. Pronskaus knygoje esama šiek tiek istorinių žinių ir apie Kuršių nerijos apželdinimą, gyventojus bei jų gyvenimo būdą. Jis aprašo, kaip buvo rūkoma žuvis, nors tai vadina „kepimu“: „...čia pat prieangy savo bakūžių turi nulipdytą iš purvo panašią į krosnį ugniavietę: ten pripila pušinių kunkorėžių ir užkuria juos. Iš viršaus sukabina rūkomąsias žuvis ir apkamšo viršų šlapiais skarmalais. Plekšnės tokiu būdu iškepa labai greitai, unguriai troškinami ilgiau.“ Knygoje paminėti ir „pašaliniai“ Kuršių nerijos gyventojų užsiėmimai – varnų „žvejojimas“ ir žuvėdrų kiaušinių rinkimas. Tiesa, pastarasis pomėgis buvo paplitęs prie Rasytės, nes ten buvo ežerėlis, kur perėjo gausybė žuvėdrų ir, anot J. Pronskaus, „juos surinkę žvejai ne tik patys sočiai pasivaišina, bet ir į Vokietiją išgabena“. Šios knygos tekste ne kartą minimas Liudvikas Rėza, o jo reikšmingumo įspūdį sustiprina knygos pabaigoje, skyriuje „Užmario dainos“, įdėti šeši dainų žvejų gyvenimo motyvais tekstai iš L. Rėzos leidinio „Dainos, oder Litthauische Volkslieder“. Ši baigiamoji knygos dalis, kaip ir visas knygos tekstas, patvirtina autoriaus intencijas nesigilinti į Kuršių nerijos istoriją, bet koncentruoti dėmesį į kraštovaizdžio ir etnografijos motyvus. Tuo galima paaiškinti tik minimalią informaciją apie Juodkrantės kurortą, neminint ką tik (1923 m.) įvykusio vietovardžio pakeitimo – Schwarzwort tapo Juodkrante: „**Juodkrantė** – simpatingas bažnytkaimis, apie 1 000 gyventojų prie Kuršių marių kranto. Keletas patogių viešbučių, daug vasarnamių ir vilų. Čia pat puikus senoviškas miškas [...]. Pažymėtinos vietos: levos kalnas, kur Prūsų Lietuvos jaunimas kasmet švenčia Jonines, Nuodėmių Liepa ir Raganų kalnas (53 m.) su gražiu reginiu.“ Taigi, jau XIX a. pabaigoje išgarsėjusiam didelėje Europos dalyje kurortui skirti penki sakiniai, išvengiant vokiečių kalba pavadintų viešbučių ir rekreacinių vietų pavadinimų įvardijimo (vietoje „Blocksberg“ – „Raganų kalnas“).

Faktą, kad J. Pronskus labiau stebėtojo, o ne žinovo žvilgsniu žvelgė į Kuršių neriją, patvirtina ir informacija apie Nidą, kuri knygoje įgavo „miesto statusą“: „**Nida**, ramus, tylus, simpatingas į 1 000 gyventojų miestelis Kuršių marių pakrašty, su priemiesčiais Skruzdynė ir Purvinė. Keletą viešbučių ir privačių apsigyvenimui butų. Yra paštas ir telegrafas, gydytojas, vaistinė. Ant Urbo kalno labai aukštas jūrų švyturys [...]. Netoli nuo čia miške kalnuose yra elnių bustynė, kur jie saulei leidžiantis susirenka vandens atsigerti. Verta pasiėmus vadovą tuo laiku nueiti jų pažiūrėti.“ Dėl jau minėtų išankstinių nuostatų Blodės viešbutis su dailininkų kolonijos šlove J. Pronskaus nesudomino.

Įdomios J. Pronskaus pastabos apie vietos gyventojų būdą ir papročius, pagrįsti asmeniniais įspūdziais, apsilankius Kuršių nerijoje: „Vyrai ir moterys čia stiprios kūno sudėties, labai mandagaus ir ramaus būdo. Gyvena gana ilgai. Vargu kur tiek rasis sveikų senių kaip žvejų šeimynose. Rūbai jų naminio darbo [...]. Moters dėvi mielai juodus apdarus, rečiau langėtus spalvotus. Skepetukai taip pat juodi ar margi, šventdieniais balti. Avi medpažčius. Labai dievobaimingi ir prietaringi. Dainas ir pasilinksminimus laiko nuodėme.“ Kuršių nerijos – žvejų krašto įspūdį skaitytojui šioje knygoje perteikia ir Klaipėdoje tuo metu

Aktuali ir patraukli Juozo Pronskaus knyga 1937 m. sulaukė antrojo leidimo

gyvenusio dailininko Adomo Brako parengtos iliustracijos: „Žvejų šeima“, „Žvejų sodyba“, „Neringa gelbsti skęstančius“.

J. Pronskus, 1923 m. pradėjęs Lietuvos visuomenės supažindinimo su Kuršių nerija „akciją“, liko šiai temai ištikimas visą tarpukarį. Jis išspausdino ne vieną straipsnį to meto Lietuvos spaudos leidiniuose Kuršių nerijos tema. 1934 m. gegužę „Lietuvos aide“ pasirodė J. Pronskaus straipsnis „Lietuvos Sachara“, kurio baigiamieji sakiniai ir šiandien skamba aktualiai: „Yra žmonių, kuriems užtenka tik kartą pervažiuoti pašto keliu ir jie jau Lietuvos Sacharą pažįsta. Bet Sachara tokių kaip tik nemėgsta ir nuo jų kruopščiai visus stebuklus slepia. Kas tik akis pastatęs per Neringą traukia, daugiau nepamatys kaip smėlio plotus; bet kas širdyje grožį jaučia, to stebuklinga žemė laukia!“

Knyga „Lietuvos Sachara“ parašyta žmogaus, kuris darbinę karjerą pradėjo vaistinėje, tai yra neturėjo specialaus filologinio išsilavinimo, bet neabejotinai buvo puikus žodžio meistras, ir šis įspūdis lydi skaitytoją iki paskutinio knygos puslapio. J. Pronskaus knygos aktualumą ir patrauklumą tarpukario Lietuvos skaitytojams liudija keli šios knygos leidimai (antrasis 1937 m.). Praėjus šimtui metų nuo „Lietuvos Sacharos“ pasirodymo 1923 m., ši knyga yra tikra retenybė, bet galime pasidžiaugti, jog knygų, parašytų lietuvių kalba apie Kuršių neriją per šimtmetį, o ypač per paskutinius tris dešimtmečius, skaičius įspūdingai išaugo.

Užpustyto Karvaičių kaimo vieta yra arčiausiai Preilos, šalia dviračių tako.
Čia 1776 m. gimė ir buvo pakrikštytas Martynas Liudvikas Rėza.
Renatos Kilinskaitės nuotrauka

ATMINTIS

ŠEŠIUOSE TŪKSTANČIUOSE EILUČIŲ – RĖZOS POEZIJA

Pokalbis su Antanu A. Jonynu Thomo Manno namelyje

Raimonda Ravaitytė-Meyer

Pirmąją Neringos savivaldybės įsteigtą Rašytojo, reziduojančio Tarptautiniame vertėjų ir rašytojų centre Nidoje, stipendiją laimėjęs poetas ir vertėjas Antanas A. Jonynas, iš vokiečių kalbos išvertęs visą žinomą Martyno Liudviko Rėzos poetinį palikimą, anot jo, grąžino gėdingą skolą ne tik Rėzai, bet ir lietuvių kultūrai. Iki šiol cituodavome vis tuos pačius kelis (daugiausia Vytauto Bložės verstus) eilėraščius, o Rėzos vokiškos poezijos rinktinės „Prutena“ išsivertę taip ir nebuvo. Anot pagrindinės Rėzos palikimo tyrėjos dr. Liucijos Cita-
vičiūtės, A. A. Jonynas atliko titanišką darbą, Rėzą pakylėdamas į kitą, aukštesnį, lygmenį. Šešis tūkstančius poetinio teksto eilučių mokslininkė pavadino „vertimu visiems laikams“, sugulsiančiu į 7-ąjį Martyno Liudviko Rėzos akademinių raštų tomą, kuris – tikėtina – išeis 2026 m., kai minėsime 250 metų nuo vienos didžiausių Prūsijos Lietuvos kultūros asmenybių gimimo.

Martynas Liudvikas – ar?

Su A. A. Jonynu susitinkame Thomo Manno namelyje. Gyvu literatūros klasiku laikomas poetas čia ne kartą yra dalyvavęs įvairaus formato susitikimuose, skaitęs savo eilėraščių. Tačiau šįkart smalsiai auditorijai jis buvo pasirengęs pristatyti Kuršių nerijoje gimusio iškiliojo evangelikų liuteronų kunigo, Karaliaučiaus universiteto profesoriaus M. L. Rėzos originaliąją poeziją.

Ant stalo išrikiuoti šeši solidūs Martyno Liudviko Rėzos akademinių raštų tomai. Todėl pokalbį Rėzos gimtinėje pradedame nuo provokacinio klausimo: „Ar svarbu yra žinoti tikrąjį Rėzos vardą ir tuo vardu jį vadinti? Juk atokiame Karvaičių kaime prieš visišką jo užpustymą gimęs berniukas ten buvo ir pakrikštytas, tiesa, tapęs našlaičiu, gimtinėje jis praleido tik ankstyvąją vaikystę. Karvaičių parapijos bažnytinėse knygose, kaip rašo šį faktą atradusi dr. Nijolė Strakauskaitė, užfiksuota taip: įrašo numeris – 61: „Martin Ludwig REEßE (tėvas Johann REEßE) gimė Karvaičiuose 1776 m. sausio 9 d.“

„Taip, sutinku, kaip yra įrašyta oficialiai, bažnytinėse knygose, toks žmogus ir yra. Tačiau Rėzos darbuose ar jo pristatymuose tas krikšto knygos įrašas – Martynas Liudvikas Rėza – niekada neegzistavo. Liudvikas Rėza, pavyzdžiui, sau buvo susigalvojęs dar ir Gedimino vardą, norėdamas pabrėžti atseit savo lietuvišką (šiandienos supratimu, Prūsų lietuvių ar kuršininko) kilmę, – atsakydamas į klausimą sakė A. A. Jonynas. – Kalbant apie rašytojus ar kūrėjus, daugelis iš jų yra susigalvoję slapyvardžius. Ir tie slapyvardžiai tampa tikresnėmis pavardėmis nei tai, kas įrašyta bažnytinėse knygose. Sakysime, jei ant paminklo užrašyta – Vydūnas, tai nebūtina aiškintis, kad jo tikrasis vardas yra Vilius Storosta. Galų gale Vincas Mykolaitis-Putinas. Na, Putinas jis irgi nėra, jis tą vardą buvo susigalvojęs. Yra ir

Antanas A. Jonynas Tarptautiniame vertėjų ir rašytojų centre Nidoje, Skruzdynėje. 2022 m. balandis

tokių pavyzdžių, kai mes tikrųjų rašytojų vardų nelabai ir žinome. Kad ir Stendalis. Kokia jo tikroji pavardė, koks vardas, kas, specialiai nepasidomėjęs, bežino."

Vertėjui A. A. Jonynui atrodo daug svarbiau, kad Rėza buvo puikiai išmokęs lietuviškai [mat augo jis kitoje Kuršių marių pusėje – Kaukėnuose, pas kunigą Kristijoną Dovydą Vitichą (Ch. D. Wittich) –.] ir trisdešimt metų vadovavo Lietuvių kalbos seminarui Karaliaučiaus universitete. Pasak A. A. Jonyno, tikroji kasdieninė Rėzos kalba neabejotinai buvo vokiečių, tačiau lietuviškai jis taip gerai mokėjo, kad galėjo redaguoti jam atsiųstas lietuvių liaudies dainas, negana to, jas buvo išvertęs į vokiečių kalbą ir išsiuntęs pačiam Johanui Volfgangui fon Gėtei (J. W. von Goethe) vieną iš šių dainų vertimų jis panaudojo savo pjesėje). Lietuviškai Rėza yra surimavęs ir keletą proginių eilėraščių. „Jei ne lietuvių kalbos išmanymas, nežinia, kaip ten būtų buvę su Donelaičiu, – ar nebūtų jo raštai prapuolę?!. Galvojant apie tas visokias istorines peripetijas, visokias painiavas, daug ko mes tiesiog nežinome. Gerai, kad buvo Rėza, atrado ir iškėlė Donelaitį, o galbūt buvo dar kažkas greta Donelaičio, rašęs lietuviškai, tačiau jam neatsirado Rėzos, ir jo rankraščiai galbūt sudūlėjo kažkokioje palėpėje ir pavirto nieku."

Poezija, svarbi pažinimui

„Mano istorija su Rėza – labai jau ilga. Tai buvo vienas pirmųjų autorių, su kuriuo aš, kaip vertėjas, susidūriau, – pasakojo A. A. Jonynas. – Viskas prasidėjo prieš beveik penkiasdešimt

metų, studijų laikais, pas senosios lietuvių literatūros dėstytoją Albiną Jovaišą – didžiausią Rėzos specialistą anuometiniame Vilniaus universitete. Buvau turbūt trečiame kurse, kai parašiau kursinį darbą apie Rėzos balades. Kadangi šiek tiek mokėjau vokiečių kalbą (jau neblogai buvau išmokęs Vilniaus 16-ojoje vidurinėje mokykloje, dabartinėje Užupio gimnazijoje, kur buvo sustiprintas vokiečių kalbos dėstymas, mokiausi po to ir universitete), tad man tada Jovaišas, beje, vienas mylimiausių dėstytojų, ir pasakė: „Užsiimk Rėza.“ Rašiau ne tik kursinį darbą, bet ir dėstytojo paliepimu išverčiau porą Rėzos baladžių iš „Prutenos“. Paskui, aišku, tuos vertimus kažkur pradanginau ir iki šiol nežinau, kur jie yra.“

Pasakodamas apie tai, kaip vėl sugrįžta prie Rėzos poezijos vertimų, A. A. Jonynas prisiminė, kad tai įvykę prieš gerus dešimt metų, kai Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, pradėjęs leisti akademinius Rėzos raštus, kreipėsi į jį. „Mūsų kultūros gėda, kad iki šiol neturime Liudviko Rėzos poetinės kūrybos lietuvių kalba, nors Rėzos nuopelnai lietuvių kultūrai yra neginčytini. Jis laikomas vienu iš labiausiai lietuvių kultūrai nusipelnusių asmenybių. Vien jau už Donelaitį turėtume klauptis prieš Rėzą! O dar jo „Dainos oder Litthausische Volkslieder“!“

„Suprantama, Liudvikas Rėza nėra didysis vokiečių poetas, tikrai ne, – tęsė vertėjas. – Jo poezija XIX a. pirmosios pusės vokiečių literatūros kontekste yra labiau periferinė. Sakyčiau, vidutinio lygio, bet tai visiškai nesvarbu, nekeičia esmės, nes tos poezijos tematika didžiąja dalimi yra susijusi arba su Kuršių nerija, arba su Prūsijos (Mažąja) Lietuva, nors, žiūrint į abu „Prutenos“ tomus, atsiveria gana plati tematinė erdvė. Ne vien lietuviška ar kažkokia kuršiška, bet esama ir labai intymios, ir tokios, sakykime, prūsiškojo patriotizmo lyrikos, net karo poezijos. Juk Rėza, be kita ko, buvo ir karo kapelionas, dalyvavo kare su

Martyno Liudviko Rėzos akademiniai raštų septintojo tomo su jo poezija sulauksime 2026 m.

Thomo Manno namo svetainėje A. A. Jonyną kalbina žurnalistė Raimonda Ravaitytė-Meyer

Napoleonu, ir šioji jo, tarkime, karinė patirtis poezijoje neblogai atspindi. Rėzos poezija – tematiškai įvairi, įdomi, galbūt vertinga ne tiek poetine, kiek kultūrine, pažintine prasme. Pasikartosiu: ji yra tikrai svarbi – ir tai, kad mes to visiškai nežinome, yra didelis mūsų apsilėidimas.“

A. A. Jonynas viliasi, kad kai lietuviškai bus išleista visa Rėzos poezija, galbūt tai paskatins tyrinėti Rėzą kaip poetą: „Lietuvių literatūros kontekste Rėzos poezija verta jei ne monografijos, tai galingo straipsnio“, – įsitikinęs vertėjas. Bandydamas vesti paralelę tarp dviejų skirtingų pasaulių – XIX a. pirmosios pusės vokiečių literatūros ir to paties laikotarpio lietuvių, A. A. Jonynas pripažino, jog Lietuvoje, deja, lietuvių kalba nebuvo sukurta kažkokios didelės poezijos, prisiminti galime tik Antaną Strazdelį. „Nelabai ką, prilystantį Rėzai, galėtume ir surasti.“

Ritmas – eilėraščio dvasia

Liudviko Rėzos originaliosios poezijos palikimas, pasak vertėjo, nemažas. Jį sudaro apie pusantro šimto eilėraščių (du nedideli tomeliai), taip pat gal šešetas visiškai naujai atrastų poetinių tekstų. Tai yra eilėščiai, baladės, poemėlės istorine tematika. „Visa, kas yra surasta, jau esu išvertęs“, – tvirtino A. A. Jonynas.

„Rėzos poezija yra gana sudėtinga ir labai įvairi. Jis naudojo įvairiausias poetines formas, pradedant hegzametru, visokiomis antikinėmis eiliavimo formomis ir baigiant labai tiksliai surimuotais ketureiliais ar šešiaeiliais. Viską verčiau tiksliai taip, kokia forma parašyta Rėzos, nes, mano supratimu, poetinis ritmas yra eilėraščio dvasia. Viena, jeigu eilėraštis

parašytas, tarkime, koku penkiapėdžiu jambu, tai tu jo negali šešiapėdžiu jambu išversti, nes tai jau bus kitas eilėraštis, kuriantis kitą dvasią, kitą nuotaiką, visai kitą būseną. Mano nuovoka, rimą privaloma išversti tiksliai", – kalbėjo A. A. Jonynas, atsakydamas į ne vieną iš auditorijos kilusį klausimą apie vertimo subtilybes.

„Su poezijos vertimu yra toks dalykas: visko išversti neįmanoma. Negali tu kiekvieno žodžio tiksliai atkurti, tiksliai toje vietoje. Poezijos vertimo menas yra aukojimo menas. Privalai rinktis, ką gali paaukoti, ką aukodamas prarandi mažiausiai. Kartais gal netgi pavyksta ką nors beuokojant ir gerėliau padaryti", – sakė vertėjas ir pridūrė: „Tai, kad Rėza nėra paties aukščiausio lygio pasaulinis poetas, versti nepasidaro lengviau. Kartais net sudėtingiau. Dėl to, kad Rėzos poetinė kalba yra gana tradicinė, joje daug atsikartojančių, iš kitur ateinančių kažkokių dalykų, archaizmų – ir juos perteikti taip, kad lietuviškai skambėtų gyvai, kartais netgi sunkiau, negu verčiant, pavyzdžiui, kad ir Gėtė", – pasakojo nemažai patirčių verčiant didįjį vokiečių klasiką turintis A. A. Jonynas. – Bet kai įsivažiuoji, tai tada prasideda, ateina toks lyg ir kvėpavimas – ir tada gali dirbti nuo ryto iki vakaro... Ir tau verčiasi, verčiasi, verčiasi."

„Vaikštau su Gėte“

Baigdamas pokalbį Thomo Manno svetainėje, A. A. Jonynas prisipažino Vertėjų ir rašytojų centre dirbęs jau ne su Rėzos, o su Gėtės eiliuotos dramos „Ifigenija Tauridėje“ vertimu, nes į rezidencijos vietą atvykęs paskutiniu momentu po visų pandemijų ir sukrėtimų dėl prasidėjusio karo Ukrainoje. A. A. Jonynas nuoširdžiai dėkojo neringiškiams už Rašytojo stipendiją, leidusią jam ilgiau pasisvečiuoti Tarptautiniame vertėjų ir rašytojų centre Nidoje [nuo 2018 m. veikiantis Centras yra Klaipėdos apskrities leivos Simonaitytės viešosios bibliotekos filialas – *sud. past.*].

„Dabar aš vaikštau su Gėte, bet galiu ir kažkokį savo eilėraštį prisiminti, – šmaikštavo poetas, paprašytas ką nors paskaityti jau ne iš Rėzos, o iš savo kūrybos. – Nors dabar labai nedaug rašau <...>. Nerašau eilėraščių. Netgi nelabai stengiuosi rašyti. Dėl to, kad tam reikia kažko tokio..."

„Įkvėpimo?" – paklausiu.

„Įkvėpimas, tiesą pasakius, nėra būtinas, nes, kai tiek metų rašai, gali kiekvieną dieną parašyti po eilėraštį, tai nėra sudėtinga, kai esi profesionalas. Čia yra taip pat, kaip, tarkime, staliui stalą sukalti. Tačiau būtent toji „gamyba" ir yra beprasmiška, – kalbėjo poetas. – Ir šiaip esu daug eilėraščių parašęs, taigi manau, jeigu rasis vidinė būtinybė ką nors parašyti, tai ir pasirašys."

Pasak A. A. Jonyno, ne taip jau mažai eilėraščių jo yra parašyta būtent Nidoje. Ir didžioji dalis paskutinio eilėraščių rinkinio „Naujieji sonetai" tekstų gimė kaip tik čia prieš trejetą metų. „Pamenu, balandžio mėnesį, būnant Vertėjų ir rašytojų centre, man taip sekėsi rašyti... Buvo be galo gražus pavasaris, visai kaip dabar. Šilta. Balandžio gale jau ir jūroje išsimaudžiau <...>. Ne sezono metu Nida yra toji vieta, kur gali dirbti. Tai yra tiesiog tobula vieta kurti."

Pokalbis įvyko 2022 metų balandžio 25 d.

LĖBOS UPELIS

Upelis srūva per laukus,
Versmė jo neišsenka niekad,
Ir nepailsdamas, smagus
Link upės ir link marių bėga.

Pagirdo žiedus jis krante
Ir per bevardžius slėnius neša
Žvyruota ir vingria vaga
Į okeaną savo lašą.

Taip ir žmogus be atvangos
Kilnesnio tikslo nuolat siekia
Ir tyliai dideliuos darbuos
Kruopelę savąją palieka.

TĖVYNĖS GIESMĖ

1800

Tėvynei mano ši daina.
Skambėkit, stygos lyros!
Nes laimę gimt laisvam krante
Mana širdis patyrė.

Vaikystės juokas visados
Šitom lankom tesklinda,
Esu tas kūdikis, gamtos
Švelniam glėby augintas!

Šaltinis šniokščia man gaiviau,
Ir ošia medžiai kilnūs,
Kur aš vaikystėj sapnavau
Sapnus, palaimos pilnus.

Trobelė, meilės sklidina,
Tylus darželis žalias,
Kur pirmą sykį man diena
Sušvito pro langelį.

Užplūsta širdį ilgesys,
Kurio nieks nenustelbia,
Ir mano stygų skambesys
Tėvynės džiaugsmą skelbia.

Nuo pat rytų lig vakarų
Kur rasi kraštą kitą,
Derlingą, sotų, gintarų
Pakrantėm nubarstytą?

Čia skamba pjautuvas, ragai
Medžioklio, dainos žvejo,
Didingai užauja miškai
Ir vilnys vilnį veja.

Visi gyvoj menų gausoj
Vainiko siekti moka,
Ir Alberto deglų šviesoj
Skrajoja mūzos šoky.

Išminčių toga išdidžia
Papuoštas mūsų krantas,
Platonui lygūs skamba čia
Kopernikas ir Kantas.

Tėvų darbų šlovė garsi
Lig šiol tarp mūsų gyvena,
Ir svetingumas, ir narsa
Dabina tautą mano!

Tad mano stygų skambesys
Bus padėka šiam krantui,
Kad teko man saldi lemtis
Čia gimti ir gyventi!

Norėčiau vertas būt garbės
Tau skirti savo širdį,
Ir židinį tėvų darbais
Ir net krauju apginti.

„Mirtis ar laisvė“, – taip dainoj
Paskelbė jie pasauliui.
Tėvų kur ilsis pelenai,
Atguls ir mano kaulai.

Lai miesto sūnūs prisidės
Prie jo šlovės garbingai,
Priglusk prie Prūsijos širdies,
Ir dirbkim jai vieningai!

Iš vokiečių kalbos vertė Antanas A. Jonynas

„Patarčiau atrasti ne kokį eksponatą, o pačias temas. Nes jos tikrai įdomios! Bent jau man. Iš to ir kilo visi dizaino sprendimai.“ Architektė Gertrūda Šimonė. Gintauto Beržinsko nuotrauka

NAUJOJI EKSPONICIJA

EINAME ŽIŪRĖTI NE Į VAŽĄ: EKSPONATAS – TAI EMOCIJA

Edita Anglickaitė-Beržinskienė

Ramus 2022-ųjų birželio vakaras Nidoje. Kuršių nerijos istorijos muziejuje – šurmulyš. Čia pristatoma nauja šiuolaikinė ekspozicija, slepianti ilgalaikio veikimo užtaisą. „*Ši ekspozicija yra apie kultūrą ir istoriją, apie estetiką ir stilistiką*“, – atidarymo metu kalbėjo BJ Neringos muziejai direktorė dr. Lina Motuzienė.

Ji gimė tarptautinio projekto „Immanuelis Kantas ir Thomas Mannas: genius loci – regiono dvasia“ metu. Tai buvo Lietuvos–Rusijos bendradarbiavimo per sieną programa, finansuota Europos Sąjungos. Po vasario 24 dienos, Rusijai paskelbus karą Ukrainai, – šokas. Visi ryšiai su projekto partneriais Karaliaučiuje nutraukti. „*Buvom sutrikę, – ar viską mesti, ar visgi susitelkti ir įrengti tai, ką šiandien matome. Turiu padėkoti ne tik ekspozicijos kūrėjams, ne tik kolekcionieriams, praturtinusiems ją svarbiais eksponatais, bet ir aktyviai į procesą įsitraukusiems muziejaus darbuotojams. Juk nepaisant to, modernios muziejų ekspozicijos ar ne, be atsidavusių savo darbui žmonių jos netektų pusės savo vertės*“, – dalijosi mintimis direktorė.

Atidarymas ištis turtingas: susirinkusieji turi galimybę išgirsti istorikės doc. dr. Nijolės Strakauskaitės pasakojimą apie pirmąją istorijos muziejų Nidoje, menantį kone šimtmetį. „*Kiekvienas laikmetis muziejui kelia savus reikalavimus. Žinoma, pagrindiniai uždaviniai išlieka, bet reikalavimai formai keičiasi. Džiugu, kad ši ekspozicija atitinka dabarties žmogaus įsivaizdavimą, kaip jis turi informaciją gauti, kiek turi jos matyti, kad akis džiaugtųsi. Ir nėra nuobodu! Čia surinkti ir nauji, per paskutinius penkerius metus muziejaus įsigyti itin reikšmingi eksponatai: originalūs Liudviko Rėzos raštai, Hermano Blodės viešbučio indas – ano laikmečio dvasia alsuojantys eksponatai!*“, – įspūdžiu dalijosi istorikė.

Tampa smalsu išsamiau patyrinti naujosios ekspozicijos gimimo užkulsius, tad, jūsų dėmesiui – pokalbis su architektė Gertrūda Šimone – UAB „Ekspobalta“ projektavimo grupės vadove, sukūrusia ir įgyvendinusia Kuršių nerijos istorijos muziejaus naujosios ekspozicijos idėją. Jos mintys čia skamba lyg receptas, atskleidžiantis pagrindinius paveikios šiuolaikinės ekspozicijos ingredientus.

Kaip dažnai lankotės muziejuose ir ką pasirenkate pamatyti?

Kas man įdomu? Iš tikrųjų, tai įvairios instaliacijos, ypač šviesos. Dažniausiai užsienyje. Lietuvoje – retai kada. Žinoma, kai randi informacijos apie naujus įspūdingus muziejus – apsilankai. Pavyzdžiui, paskutinį kartą buvau Gdanske... Bet kai eini į muziejų, tai ne visada žiūri į eksponatą, o kaip kas padaryta. Valdo „darbinis žvilgsnis“, tad dažnai sakau, jog esu „sugadintas“ lankytojas, ieškantis visokių priekabių (*juokiasi*).

Instaliacijų atveju būna, kad „pagauna“ – pirma žiūri į vaizdą, o tik paskui analizuoji, kas, iš ko, kaip ir kodėl padaryta.

„Mane čia labiausiai jaudina kontrastas: tarp šiandieninės Kuršių nerijos, laikomos prabangiu kurortu, ir laikų, kai žmogus čia gyveno atšiauriomis sąlygomis“, – atidaryme kalbėjo G. Šimonė. Gintauto Beržinsko ir Aivaro Motuzo nuotraukos

Moderni ekspozicija
papildyta naujais įdomiais
ekspонатais iš Kuršių
nerijos istorijos muziejaus
fondų. Gintauto Beržinsko
nuotraukos

Pratęsiant mintį apie vaizdą, apie objektą: muziejus yra lyg vizualus žmogaus gyvenimo, jo istorijos fragmentų rinkinys. Tad kas, Jūsų manymu, šiandien muziejuje yra eksponatas?

Eksponatas... Tai – žmogaus emocija. Bent man taip atrodo. Tai, ką lankytojas atėjęs į muziejų patiria, ką išsineša, kokius jausmus jam tai sukelia. Manau, eksponatas yra ne objektas, o jausena. Juk nėra taip, kad eini pažiūrėti, pavyzdžiui, į vazą, ar ne? Man muziejus yra *tai*, kai išeini „apdorotas“ vienu ar kitu klausimu. Tai nėra kažkoks paveikslas, nėra konkretus objektas, o yra pats žmogus. Šiaip visi mes egocentriškai – nori nenori, viską perleidžiame per save. Tuomet *tai* ir yra eksponatas. Juk kai žiūri akmens amžiaus objektus, matai, kad *taip buvo*, bet suvoki tai per dabartį – kaip pats gyveni. Ir eksponatas virsta ta emocija, tuo suvokimu, tuo matymu – per savo patirtis. Per šiandieną.

Tas pats ir su Kuršių nerijos istorijos muziejumi. Mane čia labiausiai jaudina kontrastas: tarp šiandieninės Kuršių nerijos, laikomos prabangiu kurortu, ir laikų, kai žmogus čia gyveno atšiauriomis sąlygomis, kai buvo tik kelios trobos ir smėlis, kai tave valdė gamta. Suvokti tai dabar, sėdint kavinės terasoje ir žiūrint į jachtas mariose, – šiek tiek sudėtinga.

Kalbant apie tekstą ekspozicijoje: koks teksto ir vaizdo santykis šiandien? Kaip šis duetas turėtų *groti* muziejuje?

Tekstas tikriausiai yra pats sudėtingiausias dalykas kuriant šiuolaikinę ekspoziciją. Yra vienas svarbus niuansas – pramoga. Jei nori turėti lankytoją, muziejus turi tapti pramoga. Deja, ilgas tekstų skaitymas mums su pramoga nesusijęs. Mes jau pripratę prie *mesendžerių*, prie trumpų žinučių. Taip ir muziejuose – turi būti trumpos žinutės, „kabinančios“ reklaminės tezės. Žinoma, jos turi būti su mintimi, su kažkuo, kas sužadintų smalsumą, skatintų gilintis toliau. Geriausia, kai yra eksponatas, trumpas jo aprašas, o jei jau įdomu, prašom – infoterminalai ar atskirai parengti išsamūs tekstai. Tačiau tai – ne kiekvienam lankytojui. Taip jau yra – neskaitom mes...

Grįžtu dar prie to patyrimo: vietoj ilgo teksto – kažkokie įdomūs faktai, „perliukai“, gal net visiškai nesusiję su esmine *istorija*, su datomis. Pavyzdžiui, karalienė Luizė: na, buvo ji Nidoje, bet legenda, kad ji tą eilėrašį ant apšalusio stiklo rašė, – čia jau įdomu! Nes yra veiksmas! O kelintais metais ji buvo – ir prisiminti sunku, ir retam įdomu...

Kokiais būdais įminėte vietos savasties „kodą“?

Jau minėjau, kad mane traukiantis „kabliukas“ – tai, kaip *dabar* gyvenam, kaip *dabar* matom Kuršių neriją – ir kokia ji *buvo*. Man šis kontrastas – iš kosminės srities! Ir tas senųjų gyventojų būties trapumas, kai tu niekada nežinai, kaip bus! Tave gali užpustyti, gali ledonešis nunešti – esi lyg ant pasaulio krašto. O dar tos kelionės per marias, kai, tarkim, į Šilutės turgų gabeni žuvis parduoti! O jei žuvų nepagavai? Tai ir gyveni kaip vargšas, nes ir užsiauginti nieko negali, nes aplink tik smėlis...

Taigi, to trapius, kintančio ir žmogui nepavaldaus pasaulio simbiozė ir tapo mano pagrindiniu raktu. Gal todėl ir atsirado ekspozicijoje nuo žmogaus žingsnių judantys plakatai,

kuriantys pojūtį, kad esi visada kintančioj, keistojo erdvėj. Šio krašto atšiaurumas ir nuolatinis kismas – man įdomiausi aspektai.

Muziejaus šeimininkai, neabejoju, pateikė gausybę tekstų, informacijos, eksponatų. Tad kokiais principais vadovavotės, atrinkdama tuos „perliukus“, tuos eksponatus, regimus naujojoje ekspozicijoje?

Nesu minimalistė, kuriai ekspozicijoje pakaktų vieno daikto. Ir nemanau, kad to reikia! Tai – ne vieno eksponato muziejus. Čia yra žmonių gyvenimo istorijos muziejus. Iš tiesų, kiek eksponatų buvo, tiek ir stengėmės sudėti. Atmetimo principo prirėmė kuriant temą „Sovietmetis“. Atrinkome ir palikome tik tai, kur labiau jaučiasi objekto meninė vertė, o ne vien tų baisių simbolių atributika... Taip, tai yra mūsų istorija, ji turi būti atspindėta, bet čia – ne Grūto parkas. O dėl tekstų... Visų muziejų problema ta pati – norisi pridėti daug informacijos. Tada tenka žiūrėti praktiškai: kai tekstas netelpa į sumanytą formą, skaitai ir trini, kur per daug „vandens“ (šypsosi). O kadangi temos, kurias turėjom pristatyti ekspozicijoje, buvo aiškiai suformuluotos (tai – „šeimininkų“ užduotis), pagal jas viską ir sudėliojom. Gal tik pritrūko tų „perliukų“... Bet muziejus – gyvas organizmas. Jis neapsiriboja tuo, kad nauja ekspozicija sukurta – ir baigta! Jis kinta nuo lankytojų, nuo tų pačių muziejininkų požiūrio. Muziejus turi gyventi ir keistis. Čia gali atsirasti kitų eksponatų, tekstų, kitų formos sprendimų, ir ši kaita yra sveikintina. Tuomet žmogus gali eiti ir eiti į muziejų, o ne sakyti: „Ko man ten?! Jau mačiau viską prieš dešimt metų!“ Žinoma, yra tokių muziejų, kurie nesikeičia, bet dažniausiai ten eksponuojami šedevrai, o paprastesni muziejai turi keistis.

Kalbant apie pačią erdvę – ar buvo kokių iššūkių, su kuriais teko susidurti? Juk ir lubos labai aukštos, ir erdvė gana siaura, o temų daug...

Iššūkis visada yra (šypsosi). Bet koks projektas – iššūkis. Iš tiesų Nidoje kūrybinių problemų neturėjau. Aš iš karto sugalvojau, kad būtent *taip* turi būti. Žinoma, norėtum, kad būtų erdviau, kad nereikėtų skaičiuoti mažiausių atstumų tarp eksponatų... Bet, manau, gana gerai viską išsprendėm: ir eksponatų mastelis, ir tekstai – viskas puikiai įsikomponavo. Tikriausiai, kai tiki savo idėja, kai matai visumą, tai ir iššūkių nelabai būna. Tu tiesiog gyveni su ta erdve. Joje ir pradedi kurti, todėl ir nesusiduri su tokia problema kaip aukštos lubos. Tiek pastato forma, tiek jo interjeras, tiek ir jau „apgyvendintas“ muziejus – viskas vienas.

Žinoma, galbūt norėtum padaryt stiklines grindis, po kuriomis – smėlis, kad vaikščiojant jaustųsi tas gamtos stichijos efektas... Bet tuomet iškyla įvairių techninių klausimų, tarkime, esamos šildomos grindys, finansiniai ištekliai... Tada nusiramini ir darai taip, kaip yra.

Man net kolegos sako: „Tu labai praktiška.“ Bet kai kuriu, kai fantazuoji, visada mąstau, kaip reikės tai išspręsti techniškai su numatytu biudžetu. Nežinau, gal aš čia sau per mažus iššūkius išsikėliau?..

O gal priešingai – tai toks aukštasis profesionalumo pilotažas: ką sugalvoji, tą ir įgyvendini, nes suvoki galimybių ribas?..

Taip... Ak taip! Prisiminiau, ką čia fantazavau, bet neįgyvendinom. Norėjau, kad tos mano „popierinės juostos“ kilnotųsi ir girdėtųsi girgždesys, lyg judėtų medinis laivas... Bet vėliau tu pradedi vertinti: jeigu juosta juda, tai žmogus teksto nepaskaitys. Jeigu girdisi kažkokie garsai – vienus tai gali erzinti, o muziejaus darbuotojus galiausiai išves iš proto. Ir tada supranti, kad tai – ne mėnesiui sukurta instaliacija. Čia – muziejus, ir visa tai turi veikti kiek ilgiau. Taigi, kuriant ekspoziciją, iškyla ir logikos klausimų.

Smagu, kad kurdama ekspoziciją žvelgėte ir iš muziejininko perspektyvos. O kalbant apie įsikūnijimą į paprastą lankytoją – kaip tai vyksta?

Kuriant ekspoziciją, joje visada turi būti lyrinis „aš“ – nebūtinai asmenybė, bet kažkoks tavo lydimasis „nematomas draugas“, simbolinis virtualus gidas. Juk skirtingi žmonės tą patį dalyką supranta skirtingai, todėl ir bandai įvesti lyrinį herojų, kuris šiek tiek kreipia ta linkme, kur tau reikia. Kuršių nerijos istorijos muziejuje toks lyrinis herojus – tai Immanuelis Kantas su Thomu Mannu.

Iš tiesų, visą laiką bandai žiūrėti lankytojo akimis, nes tu kuri ne sau! Tai nėra mano asmeninis kūrinys. Ne! Čia tu perteiki istoriją, perteiki žmonių gyvenimą. Čia ne tu, o lankytojas yra pagrindinis. Svarbiausia, ar jam bus įdomu, ar praeis sakydamas: „Ai, vėl čia kažko pridarė...“.

Pratęsiant mintį apie muziejaus lankytojus: dažniausiai susiduriame su draudimu liesti, nors visą laiką knieti tai daryti...

O taip! Jei būtų galima, leisčiau viską čiupinėti, vaikams laižyti, jei tik nori (*juokiasi*). Nes taip tu iš tiesų *patiri*, o tai – svarbiausia. Bet! Neprigaminsi visų eksponatų prototipų, replikų, nes tai – ir finansai, ir vietos trūkumas. Bet aš pritarčiau, kad viską būtų galima liesti. Tačiau žvelgdamas iš ekspozicijos kūrėjo pozicijos, tu supranti, kad muziejuje viskas taip trupu... Ir kokią jėgą turi vaikai! Atrodo – nenulaužiami dalykai, o sulūžta! Šiuo klausimu aš labai atsargi: nors sakau, kad leisčiau viską liesti, bet to neleidi. Tu supranti, kad užteks vienos penktokų klasės, ir reikės totalaus remonto! Reikia ir tai įvertinti...

Ar Kuršių nerijos istorijos muziejuje buvo bandoma kažkaip patenkinti šį norą liesti?

Fantazavom naščius padaryti ar dar ką, bet susidūrėme su erdvės problema. Jei vaikai pradės kilnoti kokius nors svorius ar medelius, skirtus kopoms apželdinti, o aplinkui – stiklinės vitrinos su eksponatais, tai galima įsivaizduoti pasekmes. Gal jei šalia turėtume dar vieną erdvę – edukacinę, kur galėtum viską daryti, čiupinėti, po smėlį pasikuisti... Reikia ir muziejaus darbuotojus suprasti: jeigu aš pastatau kažkokį smėlio „baseiną“, o tau reikia ir smėlį semti, ir lankytojus aptarnauti, tai išeis mažų mažiausiai chaosėlis... Juk ir muziejininkai yra žmonės (*šypsosi*).

Ką pati patartumėte muziejaus lankytoji atrasti naujojoje ekspozicijoje?

Galiu patarti tai, kas man pačiai įdomu – tai kritiniai laiko lūžiai, kai Kuršių nerija radikaliai keitėsi. Čia, žiūrėk, gilūs kaimas smėlynuose, ir tik pašto kelias šiek tiek gelbsti, o čia jau – kurortas. Juodkrantė su nuostabiomis vilomis, puošniomis damomis ir ponais suklesti, o jos prieigose – dar smėlynai. Panašiai kaip nuotrukose iš kokios Indijos: kurortas su palmėmis, o už sienos – šiukšlynas!

Ir, žinoma, tas skausmingas lūžis po Antrojo pasaulinio karo, kai per trumpą laiką Kuršių nerija visai ištuštėjo, nieko neliko, o tada sovietmečiu vėl sukelti žmonės su visais žvejų ūkiais, kai kvietė atvažiuoti į tą pamirštą žemę... Jei dabar toks kvietimas būtų, tai keltas nespėtų kelti! (juokiasi)...

Taigi, patarčiau atrasti ne kokį eksponatą, o pačias temas. Nes jos tikrai įdomios! Bent jau man. Iš to ir kilo visi dizaino sprendimai, stengiantis suteikti laiko tirpsmo, to trapumo pojūtį. Manau, žmonėms tai bus įdomu.

Vienas iš naujosios ekspozicijos lyrinių herojų – Thomas Mannas. Gintauto Beržinsko nuotrauka

NERIJOS MUZIEJUS – *NEHRUNGSMUSEUM*: KELETAS ĮDOMESNIŲ ŠTRICHŲ

Istorikė doc. dr. Nijolė Strakauskaitė

- * Pirmasis muziejus Nidoje duris atvėrė 1933 m. Tai – tikras fenomenas žvejų kaime! Kad suprastume, kaip galėjo taip nutikti, turime nerti giliau į tą laikmetį ir šį regioną – Rytų Prūsiją. Čia buvo Vokietijos imperijos (iki Pirmojo pasaulinio karo) provincija su kultūriniu centru – Karaliaučiumi. Jei nebūtų Karaliaučiaus ir jo kultūrinio lauko, daug ko lietuvių kultūroje neturėtumėme – nei Kristijono Donelaičio, nei Martyno Liudviko Rėzos, nei daugelio kitų reiškinių. Be to, Karaliaučiaus universitete buvo sena tradicija domėtis lietuviška kultūra Prūsijoje, vėliau – Vokietijos imperijoje.
- * Bet kurio muziejaus reikšmė keleriopa: tai ir kultūrinio identiteto stiprinimo, ir istorinės atminties saugojimo vieta. Tačiau yra dar vienas svarbus niuansas – tai bendruomenės sutelkimo vieta. Kai buvo kuriamas Nerijos muziejus, be bendruomenės pagalbos tai sunkiai būtų galėję įvykti.
- * Žmonės, ėmęsi iniciatyvos, gerai žinojo, kas vyksta Rytų Prūsijoje ir kad to laikmečio (XIX a. pabaigos – XX a. pradžios) aktualija – kurti „Heimat museum“ (liet. „Tėviškės muziejų“). Tai kultūrinės veiklos tradicija, kurios ištakos – 1844 m., kai Karaliaučiuje įkurta draugija senovei tirti „Prūsija“ (*Die Altertumsgesellschaft Prussia*). Draugija „Prūsija“ kartu su Karaliaučiaus šviesuomene ėmė kaupti istorinę vertę turinčius ir krašto istoriją pažinti padedančius eksponatus. Šią draugijos muziejinę kolekciją nuolat papildydavo draugijos narių archeologinių kasinėjimų radiniai, taip pat ir iš Kuršių nerijos. 1881 m. draugija „Prūsija“ organizavo net dvi dideles parodas – Karaliaučiaus pilyje ir viešbutyje „Prūsija“ miesto centre. Jos pritraukė gausią publiką, o rezultatas – draugija gavo savo muziejui erdvesnes patalpas pilyje. Turint mintyje, kad panašią veiklą Karaliaučiuje nuo 1792 m. vykdė ir Gamtos-ekonomijos draugija (*Physikalisch-Ökonomische Gesellschaft*), suprantama, jog ne tik Rytų Prūsijos kultūros centro Karaliaučiaus gyventojai, bet ir visos provincijos besidomintieji savo krašto praeitimi turėjo galimybes aplankyti šią draugijų muziejus.
- * Minėta kultūrinė atmosfera ir įkvėpė aktyvius Nidos visuomenės veikėjus įkurti „Tėviškės muziejų“. Nors po 1923 m. politinė situacija buvo pasikeitusi (teritorija nuo Nidos jau nepriklausė Vokietijai, o Lietuvai), jie gyveno senu įprastu kultūriniu ritmu, ir ši „Tėviškės muziejaus“ idėja jiems buvo svarbi. Už tai labiausiai turime dėkoti Nidos mokyklos mokytojui Henry Fuchsui.
- * *Nerijos muziejus* siekė išsaugoti krašto istorinę atmintį: be kuršininkų kultūros palikimo, čia buvo kaupiami Nidos dailininkų kolonijos paveikslai, gintaro istorijos ekspozicija, unikaliai gamtos objektai ir t. t. Tai buvo ir tyrinėjimų vieta: įrengta

lehse sall – skaitymo salė, kurioje kaupiamos knygos apie Kuršių neriją ir šį regioną, o spaudinių buvo net per tūkstantis egzempliorių.

- * Nors tam tikra prasme pirmojo muziejaus kūrėjams buvo lengviau, mat žmonės čia vis dar gyveno autentiškai, tačiau ne visus eksponatus iš jų kasdienybės galėjai gauti. Ypač akmens amžiaus kirvukus. Kuršininkai žvejai buvo kieto būdo, užsispyrę, prietaringi, tad jų neatiduodavo. Vienas toks kirvukas, neatkeliavęs į muziejų, buvo Pervalkoje, o jo istorija nuskambėjo per visą Rytų Prūsiją. Laikraštyje „Memeler Dampfboot“ buvo straipsnis „Doktor von Perwelk“ („Daktaras iš Pervalkos“). Koks dar daktaras Pervalkoje? Ten niekada nebuvo jokio daktaro! O straipsnyje rašoma: vienas žvejys, radęs akmens amžiaus kirvuką, gydė juo visą kaimą – kas tik sunegaludavo, tuoj pas jį. Kirvuku tik prilietė – ligų nebėr! Tai kaip šis atiduos į muziejų tokį lobį?! Nė už ką!
- * Nerijos muziejus neturėjo nei šildymo, nei elektros, todėl veikė tik vasaros sezonu. Buvo labai populiarius, ypač lankomas moksleivių. Vienas iš Kuršių nerijos privalumų iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos – būtent Nerijos muziejaus veikla.
- * Nors muziejus sunaikintas Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, jo istorija išliko ir tapo impulsu atkurti vietos istorijos muziejų ateityje.

Architektų Herberto Reissmanno ir Alfredo Niksdorfo suprojektuotas Nerijos muziejus nugriautas pokariu (jo vietoje – poilsio namai „Kastytis“)

KURŠIŲ NERIJOS ISTORIJOS MUZIEJUS – SVARBŪS FAKTAI:

Parengė Genovaitė Grigaitienė

- * 1966 m. įsteigtas Klaipėdos kraštotyros muziejaus filialas – Neringos istorijos muziejus, duris lankytojams atvėręs 1969 m. rugsėjo 16 d. Nidos evangelikų liuteronų bažnyčioje.
- * Beveik du dešimtmečius (1966–1988) veikęs Neringos istorijos muziejus uždarytas, kai 1988 m. Nidos evangelikų liuteronų bažnyčia sugrąžinta tikintiesiems. Ekspozicija išardyta, eksponatai sudėti į saugyklas.
- * 1995 m. buvusio žuvininkystės ūkio sandėlyje prie marių (šiandien – kavinė „Bulvikis“) įkurta Neringos istorijos muziejaus Kuršių nerijos gyventojų verslų ekspozicija.
- * 2001 m. lapkričio 15 d. duris atvėrė naujasis Neringos istorijos muziejus, įkurtas dabartinės patalpos Pamario g. 53 (rekonstravus sovietmečio kavinę „Užuovėja“), po pusmečio įrengta nuolatinė ekspozicija. 2016 m. jis pervadintas Kuršių nerijos istorijos muziejumi.
- * 2022 m. birželio mėn. pristatyta naujoji istorinė ekspozicija. Jos kūrėjai: UAB „Ekspobalta“, dr. Lina Motuzienė, doc. dr. Nijolė Strakauskaitė, Genovaitė Grigaitienė.

Kavinės patalpas architektas Ričardas Krištapavičius transformavo į Kuršių nerijos istorijos muziejų ir biblioteką (pirmajame aukšte)

PAVELDAS

„Visame Baltijos jūros regione tik Nidos švyturyr ir gal dar vienas kitas tokius retus žibintus teturi.“
Inžinierius Tomas Jačionis. Domanto Kanclerio nuotrauka

NIDOS ŠVYTURĮ ĮŽIEBĘS INŽINIERIUS SUKROVĖ TURTUS MUZIEJUI

Jūratė Mičiulienė

2016 m. modernizuojant Nidos švyturį, jo išorėje buvo sumontuoti naujos kartos LED žibintai, panašūs į šviečiančius vėjo jėgainėse. Po šios permainos, atrodė, Nida neteko kažko labai svarbaus – tarsi būtų buvę pasikėsinta į jos savastį. Senasis besisukantis žibintas dėl unikalios kristolinių Fresnelio lęšių sistemos skleisdavo magišką šviesą, matomą net už keturiasdešimt kilometrų. Vilniaus Gedimino technikos universiteto lektorius, inžinierius Tomas Jačionis, nuo mažens kolekcionuojantis įvairius šviesos prietaisus, o šiuo metu rašantis disertaciją apie bepiločius orlaivius, negalėjo susitaikyti su tokiu praradimu. Žinia, neva senasis žibintas sugedęs ir jo nebeįmanoma pataisyti, smalsų inžinierių vertė tuo suabejoti. Tiesos paieškos baigėsi netikėtais atradimais, nidiškius įkvėpusiais kurti naują – analogų neturinčią – šviesos muziejų.

Apie visa tai – pokalbyje su Tomu Jačioniu.

Kokie keliai Jus atvedė į Nidą? Kaip nutiko, kad taip entuziastingai, negailėdamas asmeninio laiko ir jėgų, pasiryžote Nidos švyturiui sugrąžinti jo senąją šviesą?

Apie neveikiantį švyturį sužinojau atvykęs į Nidą padėti atkurti kažkada veikusį aerodromą. Atvažiavau tvarkyti radijo ryšio, iškelti antenų. Vieną vakarą besėdint atkreipiau dėmesį, kad švyturys nešviečia. Nesu šio krašto žmogus, todėl apie neveikiantį švyturį buvau net negirdėjęs. Paklausiau, kas nutiko. Sako, jau seniai nešviečia, nuo 2016-ųjų. Pasakojo, kad Lietuvos buriuotojų sąjunga ir parašus, ir pinigų rinko naujai lempai nupirkti, raštus rašė, prašydami įjungti iš naujo. Niekas nepadėjo. Pasidarė dar įdomiau – kas gi nutiko, kad jo iš naujo negalima įjungti? Juk ne kosminė stotis. Pasirodo, švyturys veikdavo kas naktį, bet žmonės jo šviesų nebepastebėdavo, nes įrangą modernizavus sumontavo šiuolaikiškus žibintus, matomus tik laivams. Dabar blyksi tik šviesos diodas, niekas švyturyje nebesisuka kaip anksčiau. Mane, kaip įvairių sudėtingų žibintų mėgėją, tai dar labiau suintrigavo. Nuo mažens domino įvairūs šviesos prietaisai. Dar į mokyklą nėjau, kai pas senelį kaime susiremontavau seną žvakinį lauko žibintą. Paskui žibintai vis sudėtingėjo, žmonės senųjų slėginių žibalinį žibintų dėl jų sudėtingumo nebemokėdavo net užkurti, o man buvo svarbu nemažai tokių, jau nurašytų, suremontuoti ir surinkti jų kolekciją. Švyturys – irgi iš tos temos. Juk jis jau retenybė. Visame Baltijos jūros regione tik Nidos švyturys ir gal dar vienas kitas tokius retus žibintus teturi. Tačiau gali būti, kad su kaitrinėmis lempomis ir autentišku šviesos spindulio spektru išlikom vieninteliai.

Todėl negalėjau į tai numoti ranka. Jei ne dabar, tai jau niekada jo „nebeprickelsime“. Ilgą laiką švyturiai „civiliookams“ buvo uždaryti, saugomi kariškių spynomis. Dabar Lietuvos švyturiai pamažu pereina į savivaldos rankas, o ilgamečiai jų prižiūrėtojai senokai atleisti iš tarnybų. Nebėra kam iš esmės pasirūpinti švyturių technine būkle. Per ilgus metus

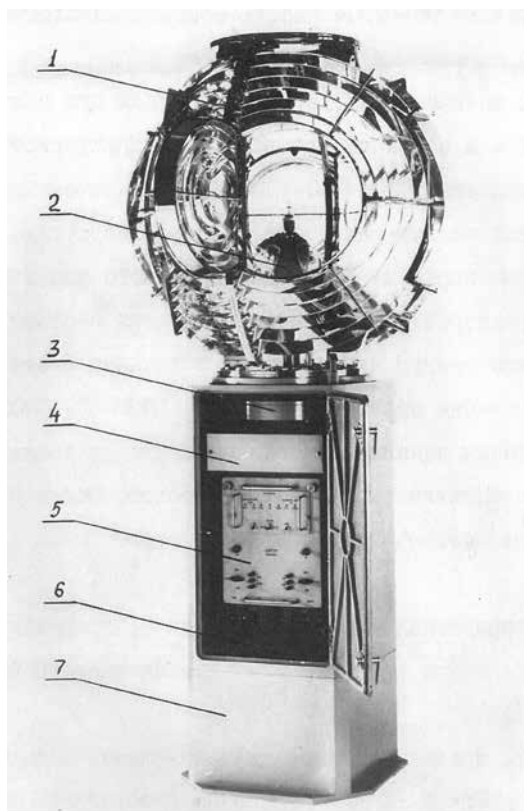
Tomas Jačionis nė akimirkos nebuvo suabejojęs, kad unikalią Nidos švyturio besisukančių lęšių optikos sistemą galima atgaivinti. Gintauro Beržinsko nuotrauka

sukauptos neįkainojamos specifinės žinios prarandamos su kiekvieno švyturininko išėjimu anapilin.

Vien švyturio bokštas (kad ir koks jis patrauklus būtų) be tikros istorijos, be autentiško žibinto yra tik plytų krūva. Todėl, kol dar laikas, privalome gelbėti šiuos jūrinio inžinerinio paveldo objektus, nepaversti jų eiliniaais apžvalgos bokštais, tinkamais pasidairyti po apylinkes. Pats laikas surinkti visą dokumentaciją, archyvinę medžiagą, fiksuoti kiekvieną su švyturiu susijusią istoriją.

Norėtume išgirsti plačiau apie senųjų švyturių išskirtinumą. Nuo ko priklauso toji romantiška Nidos švyturio šviesa?

Nidos švytury išskirtinis pirmiausia yra dėl savo besisukančios Frenelio lęšių optikos sistemos, jos dydžio ir sudėtingumo. Frenelio lęšis, kurį 1822 m. išrado prancūzų fizikas Ogiustenas Žanas Frenėlis (Augustin-Jean Fresnel, 1788–1827), švyturiuose yra naudojamas lempos skleidžiamam šviesos srautui laužti ir fokusuoti, taip formuojant siaurą, itin ryškų ir toli matomą šviesos spindulį. Nidos švyturio šviesos spindulio kampas – 4o15'. Švyturio žibinto centre yra sumontuotas šešių lempų automatinis keitiklis, o aplink jį sukasi Frenelio optinių lęšių sistema. Perdegus lempai, automatiškai į jos vietą įstatoma veikianti. Švyturio žibintą sudaro keturios Frenelio lęšių optinių elementų grupės po dvylika

Nidos švyturio žibinto pase pateiktos sistemos aprašas:

1. Fresnelio lęšių optinių elementų sistema (sukasi)
2. Automatinis šešių lempų keitiklis (nesisuka)
3. Žingsninis žibinto sukimo variklis su tiesiogine pavara
4. Žingsninio variklio valdymo blokas
5. Žibinto automatikos valdymo blokas
6. Žibinto lempos įtampos stabilizavimo blokas
7. Žibinto sukimo ir valdymo įrangos korpusas

specialaus stiklo optinių elementų. Jie yra taip preciziškai tarpusavyje suderinti, kad suformuoja keturis taisyklingus besisukančius šviesos spindulius. Bent vieno iš jų menkiausias nukrypimas nuo reikiamos padėties švyturio šviesos spindulį iškraipytų ir žibinto efektyvumas sumažėtų. Tokio dydžio ir sudėtingumo Frenelio lęšiais gali pasigirti toli gražu ne kiekvienas švyturys, jau nekalbat apie tai, kad visa ši daugiau nei 260 kg sverianti stiklo ir žalvario konstrukcija nuolatot sukasi, nesubyra ir išlaiko nustatytas optines savybes.

Sovietmečiu Nidos švyturio žibintas buvo atsivežtas iš Iziumo (miestas netoli Charkivo, Ukrainoje). Šį lęšį, prieš įmontuojant Nidoje 1953 m. (kai švyturys buvo perstatytas ir įgavo dabartinį pavidalą), vežė į parodą Prancūzijoje, ir ten jis laimėjo apdovanojimą. Vadinasi, buvo ką parodyti, o mes dabar jį imam ir numojam ranka. Apskritai Lietuvoje dar nemo-kame vertinti inžinerinio, techninio paveldo.

Manau, vertingiausia Nidos švyturio savybė ir yra besisukantys išskirtinai senovinių lempų skleidžiamo šilto šviesos spektro šviesos spinduliai. Būtent tokie švyturio spinduliai daugeliui Nidos gyventojų ir krašto svečių tapo neatskiriama šios vietovės romantikos simboliu, be kurio Nidos vakarai prarado dalį savo žavesio ir paslapties. Todėl labai svarbu išlaikyti autentišką Frenelio lęšių optikos sistemą, nepadaryti klaidos, nepasiduoti madai ar eksploatacijos patogumui švyturio šviesos šaltinį pakeičiant bet kokia kita, nieko bendro su šiuo kraštu neturinčia alternatyva.

Nė vienas modernus šviesos šaltinis negeba atkartoti tokio šviesos spektro, kokį skleidžia senovinė žemos įtampos, pastoviosios srovės kaitrinė lempa. Deja, šie dalykai yra sunkiai aprašomi kaip vertingosios Nidos švyturio inžinerinės savybės. Jų netekęs, jau ne vienas švyturys pasaulyje primena tik prekybos centro reklamos iškabos blyksnį.

Taip jau sutapo, kad visų Lietuvos jūrinių švyturių likimai sprendžiasi būtent šiuo metu. Nidos, Juodkrantės, Šventosios švyturiai yra perduoti savivaldybėms, puoselėjami planai juos atverti visuomenei. Dabar yra tas metas, kai galima nepataisomai suklysti, prarasti ar negrįžtamai išdraskyti bet kurio iš Lietuvos švyturių pastatų kompleksų vientisumą.

Kokių žygių ėmėtės, kad Nidos švyturys būtų vėl įžiebtas?

Pirmiausia reikėjo susipažinti su Nidos švyturio žibinto būkle. Pakeliui į bokštą apsilankiau švyturio pastatų komplekse, ten mane užklupo ir pats švyturininkas Anatolijus Aleksandrovas. Nors jis jau seniai švyturyje nebedirba, tačiau iškart pajaučiau – negali užgniaužti rūpesčio dėl jo ateities. Daugiau nei keturiasdešimt metų jis rūpinosi švyturiu kaip tikras šeimininkas, todėl gali paaiškinti visus su jo eksploatavimu susijusius dalykus. Bendraujant su Anatolijumi, teko ne vieną ir patikimumo egzaminą išlaikyti. Vėliau atsisleidė pagrįstas švyturininko nerimas dėl šio unikalaus inžinerinio jūrinio paveldo likimo. Pamenu, po pirmojo mūsų susitikimo 2021 m. birželio mėnesį sukirtome rankomis: „Anatolijau, tikrai padarysim, kad švyturys šviestų“, – tada pasakiau. Jis patikėjo. Pamatė, kad kažkas iš tiesų tuo domisi. Nepraėjo nė metų, ir tai įvyko – 2022 m. vasario 16 d. kartu skaičiavome iki trijų ir spaudėme automatikos valdymo pulto įjungimo mygtukus, sveikindami Lietuvą ir Neringą su brangiausia valstybės švente. Tai buvo nepamirštama!

Tačiau tie septyni mėnesiai iki įžiebiant švyturį nebuvo tokie jau lengvi. 2021 m. liepą Lietuvos transporto saugos administracijoje (LTSA) pristačiau galimas Nidos autentiško švyturio įjungimo alternatyvas, nedarančias jokios įtakos modernizuotiems navigacijos

„Anatolijau, tikrai padarysim, kad švyturys šviestų“, – senajam Nidos švyturininkui Anatolijui Aleksandrovui (kairėje) pažadėjo tada dar mažai nidiškiams pažįstamas inžinierius Tomas Jačionis. Užnugaryje – Nidos švyturio automatikos valdymo spinta. Aivaras Motuzo nuotrauka

įrenginiams. Inicatyva nebuvo džiugiai sutikta. Ledus pavyko pralaužti ne iškart. LTSA inžinieriai įrodinėjo savo. Pasak jų, tiesiog nėra jokių šansų įjungti senąjį švyturį, esą blogas šviesos signalas, neteisingai šviečia, be to, kažką užstoja, stiklai blogi ir pan. Kiti patyrę minėtos įstaigos darbuotojai motyvavo, kad autentiško švyturio žibinto veikimo laikas yra pasibaigęs, subyrėję jo dantračiai ir guoliai, o jo skleidžiamas šviesos signalas neatitinka numatytų techninių reikalavimų. Ir apskritai buvo nurodyta, kad jokia būdu negalima liesti naujos renovuotos įrangos, nes taip būtų prarasti garantiniai gamintojo įsipareigojimai.

Posėdyje teko atremti skeptiškai nusiteikusiųjų argumentus ir pagrįsti inžinerinę tiesą: jokių dantračių Nidos švyturio mechanizmas neturi, tad ir sugesti nėra kam, o švyturio spindulys blogai šviečia galbūt dėl to, kad yra nuimti lęšio deflektoriai, praleidžiantys šviesą ir pro šonus. Privalėjau įrodinėti, kad analogiški įrenginiai vis dar yra naudojami navigacijai. Visi nurodyti defektai man kėlė abejonių, nes nebuvo pateiktas nė vienas švyturio įrangos apžiūros aktas, užfiksavęs bent mažiausius techninius nukrypimus. Posėdyje pristačiau, kaip būtų galima valdyti abu švyturio žibintus – senąjį ir modernizuotą. Neišgirdau giesčto „ne“. Visi pažadėjo pagalvoti.

Paskui paaiškėjo – būta daugiau baimių nei realių problemų. Kai pasiūliau sprendimą neperkonstruojant naujosios įrangos šalia įjungti senąją lempą, įtampa atslūgo. Geranoriškai sutikta pabandyti. Apžiūrėjęs švyturio įrangą, pastebėjau, kad nuimta viena detalė, be kurios šviesos signalas nebus toks, koks turėtų būti. Ją pats ir pagaminau. Drąsos ir kompetencijų man suteikė kadaise įgytos žinios rašant ir gaminant įrangos prototipą bakalauro baigiamajam darbui. Mano nuostabai, paaiškėjo, kad sunkiasvorį Nidos švyturio žibintą suka sudėtingas, tačiau itin šiuolaikiškas žingsninis variklis su tiesiogine pavara (žr. schemą, p. ...). Kad ši technologija yra pritaikyta Nidos švyturio žibintui sukti (jo eiga yra labai tiksli), niekada nebūčiau net pagalvojęs, tais laikais tai buvo absoliuti novatoriškumo viršūnė. Atpažinęs labai retą, studijų laikais įvaldytą elektronikos sistemą, drąsiai pasakiau galįs ją sukonstruoti ir nuo nulio.

Visų tų svarstymų įkarštyje ieškojau švyturio lempos originalų ir kaimyninėje Rusijoje (dar prieš karą).

Švyturio lempos yra skirtos karinei pramonei, todėl nė vienoje parduotuvėje jų neišvysi, ir internete jokio lempos paveikslėlio nesu matęs. Nepaisant pastangų, originalų surasti nepavyko. Susivokęs, kad lempų gamintojo šalis dažniausiai viską kopijuodavo, ilgai netrukau aptikti, iš kur tai buvo „pasiskolinta“. Pasirodo, lempos analogas egzistuoja senuose įžymiojo „Osram“ gamintojo kataloguose.

Susisiečiau ir su Ukrainoje, Iziumo mieste, esančiomis įmonėmis, gaminančiomis optinius stiklus, tačiau prasidėjo karas... Belieka viltis karui pasibaigus pagalbos kreiptis į Ukrainos atstovybę Lietuvoje ir prašyti tarpininkauti suremontuojant Iziume pagamintą Nidos švyturio žibintą.

Šioje įkvepiančioje istorijoje Jus, galima sakyti, lydėjo sėkmė?

Laimingas atsitiktinumas, kad pavyko rasti daug naudingų dokumentų, apžiūrėti Nidos švyturio pastatų inžinerinę infrastruktūrą. Ir juokinga, ir gėda – svarbiausi švyturio dokumentai, kaip niekam nereikalingi, buvo sumesti į krūvą administracinio pastato tualete.

Pastato šeimininkas kažką buvo išvežęs, kažką išmetęs, o patį statinį palikęs dūlėti. Ten Anatolijus atpažino savo raštą: preciziškai nurodyta, kiek lempai valyti nurašė spirito, kiek sunaudojo tepalo, kuro. Labai įdomi medžiaga. Tada Anatolijui pasakiau: bus, kas bus, tačiau tuos popierius turime išsivežti tučtuojau, kol jie neiškeliavo į sąvartyną. Sukrovėm ir atidavėm į teisėtas rankas – *Neringos muziejams*.

Приложение № _____
к акту
от «22» сентября 1993 г.

ВЕДОМОСТЬ

ЗДАНИЯ И СООРУЖЕНИЯ МАЯКА (НАВИГАЦИОННОГО ЗНАКА) "НИДЕН" штатный нр. 4250

№ п/п	Наименование зданий и сооружений	Год постройки	Материал стен	Высота от осн. (м)	Навигация кубатура (куб. м)	Остаточная стоимость (тыс. руб.)	Техническое состояние (хорошее, удовлетв. неудовл.)	Оценка		Примечание
								ГС БФ РФ стоимость в ценах 1993 г. (тыс. руб.)	Приблизительная стоимость (тыс. руб.)	
А. Здания и сооружения										
1.	Башня маяка с фонарным сооружением двух 4-х квартирный 2-х этажный дом	1952	ж/бет.	29.3	401	348,5	хорошее	348,5	225,0	
2.		1972	кирп.	6.8	1777	-	-	-	-	

LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ
N U T A R I M A S
1993 m. vasario 23 d. Nr. 100
Vilnius

Dėl navigacijos sistemų perėmimo iš Rusijos Federacijos
gynybos ministerijos ir jų tolesnio panaudojimo tvarkos

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos tarptautiniu
įsipareigojimu užtikrinti saugią laivybą Lietuvos Respublikos
teritoriniuose vandenyse ir uostuose, Lietuvos Respublikos
Vyriausybė n u t a r i a :

Įpareigoti Susisiekimo ministeriją:

perimti iš Rusijos Federacijos gynybos ministerijos
Baltijos karinio jūrų laivyno Hidrografinės tarnybos visas
Lietuvos Respublikos pakrantėje bei teritoriniuose vandenyse
esančias navigacijos sistemas ir organizuoti jų panaudojimą bei
tolesnį plėtojimą;

organizuoti visų Lietuvos Respublikos suinteresuotų
ministerijų ir organizacijų aprūpinimą navigacine įranga,
jūrlapiais, navigacine literatūra, taip pat navigacinės įrangos
remontą.

Ministras Pirmininkas

Bronislovas Lubys

Susisiekimo ministras

Jonas Biržiškis

Surastas Nidos švyturio perdavimo Lietuvos Respublikai dokumento fragmentas (viršuje).
Po juo – Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas perimti navigacines sistemas

Kiekvieną kartą, kai atvažiuodavau į Nidą, vis susitikdavau su Anatolijumi. Pradžioje jis per daug neatviravo, bet mus skiriantis atstumas tirpo po kiekvieno sudėtingesnio pokalbio apie inžinerines subtilybes. Šiandien galėčiau pasakyti: Anatolijus – tai vaikščiojanti švyturio enciklopedija. Viską atsimena, kas, kur ir kaip. Pradžioje surengė man išsamią ekskursiją po švyturį. Paskui atidavė labai vertingą detalę – vieną iš švyturio Frenelio optinio lęšio segmentų. Juokavau, kad mamuto iltį galima daug kur rasti, o nepanaudoto, atsarginio švyturio Frenelio lęšio segmento niekur nerasi. Abu nuolat tarėmės, kaip, koku būdu įmanoma uždegti švyturį.

Verta dėmesio pasirodė ir Anatolijaus perduota infraraudonųjų spindulių švyturio lempa, skirta karo metui. Šviečia taip, kad matoma tik su specialiais prietaisais, o plika akimi jos niekas neįžiūri. Radom ir autentišką lempų keitiklį, juo būdavo galima civilines lempas pakeisti karinėmis. *Neringos muziejams* pririnkome įspūdingų eksponatų.

Po kiek laiko Anatolijus surado be galo svarbius švyturio žibinto lęšių brėžinius. Anksčiau jie buvę slapti, kariniai. Dabar atsiranda unikali galimybė pagal brėžinius iš naujo pagaminti Frenelio lęšių optinius elementus.

Ir vis dėlto leiskite paklausti, ar nejautėte baimės, kad ilgą laiką nebe naudotas šviesos žibintas, jį uždegus, gali nebeatlaikyti eksperimento?

Pradžioje nekreipiau dėmesio, tik paskui, atidžiau pasižiūrėjęs, pamačiau, kad dalis švyturio Frenelio lęšio optinių elementų yra visiškai sutrūkę. Buvo baisu, ar įjungtas ir pradėjęs suktis žibintas visai nesubyrės. Išsiaiškinau, lęšiai buvo sutvirtinti mastika – tai toks švino oksido pagrindu pagamintas cementas. Jis per ilgą laiką, paveikus drėgmei, pradėjo spausti lęšius, o jie ėmė trūkinėti. Manau, tai nutiko ir dėl to, kad buvo nustota švyturį prižiūrėti: juk mastiką reikėjo keisti.

Niekada nebuvo taip, kaip dabar, kad Frenelio lęšiai būtų kelerius metus nevalyti. Be to, švyturiui nustojus veikti, jis niekad nebesušildavo, neišdžiūdavo, drėgmė tapo nuolatinė, dėl to viskas ir pradėjo byrėti. Vieno kilovato lempa yra galinga, įšilusi išdžiovindavo ne tik žibintą, bet ir patalpą.

Kartą apžiūrinėdamas švyturio įrangą pastebėjau, kad jo žibinte po valdymo įrangos gaubtu nėra valdymo automatikos bloko, nors jis įtrauktas į Kultūros vertybių registrą ir yra teisiškai saugomas. Be šio valdymo bloko švyturio žibintas neveiktų. Neradome jokie perdavimo akto. Pasirodo, niekam nežinant ir neužpildžius privalomų įrangos demontavimo dokumentų, jį į Klaipėdą išsivežė vienas Lietuvos transporto saugos administracijos (švyturio įrangos valdytojos) darbuotojas. Taip, matyt, buvo siekta, kad neringiškiai niekada nesumanytų patys įjungti autentiško senojo švyturio žibinto. Paveldosaugininkai apie tokią savivalę nieko nežinojo. Šis tarnybinis „skandaliukas“, tikėtina, pagreitino švyturio įžiebimą Vasario 16-osios proga.

Po euforiškos sėkmės turbūt jau sukote galvą dėl kito – Ventės rago – švyturio...

Taip, vasario 17 dieną jau stovėjau prie Ventės rago švyturio. Labai norėjosi, kad vaikštant Nidos, Preilos, net Juodkrantės pamariu akį džiugintų švyturio šviesa kitame marių

**Surinktas Ventės rago švyturio žibinto
Frenelio lęšis**

**Ventės rago švyturio žibinto Frenelio lęšio
optiniai elementai. Algimanto Vitkausko
nuotraukos**

krante. Labai knietėjo pažiūrėti, kokios galimybės. Pamenu, buvo didelis štormas, šalta. Užlipus į prieškarinį Ventės rago švyturio kupolą, pasitvirtino – švyturio bokšte nėra elektros, nors pats kupolas su bokštu buvo neseniai rekonstruotas. Išlikęs tik švyturio žibinto pjedestalas.

Vis galvojau, kaip čia nenusileidus Nidos švyturiui spindulio ryškumu. Atsitiktinai vidurnaktį internete draugai rado skelbimą apie parduodamą didelį Frenelio lęšių žibintą. Nepaisant vėlyvo meto, iškart pradėjau derybas ir... pavyko! Po keleto dienų žibintą turėjau, tačiau jo būklė nedžiugino. Gal tai ir į naudą, mat teko iš naujo perkonstruoti optinių lęšių sistemą ir pritaikyti ją veikti aukštoje temperatūroje. Chemijos prekių ir dailės parduotuvėse suradau medžiagų ir pasigaminau specialų mišinį Frenelio lęšiams įtvirtinti. Buvo svarbu, kad mišinys tinkamai plėstųsi, nesugniuždytų stiklų ir neiširtų nuo aukštos temperatūros bei perteklinės drėgmės. Žibintą pavyko sukonstruoti pusantro karto galingesnį nei Nidos. Kadangi Ventės rago švyturio bokštas žemesnis už Nidos, tai švyturio spindulys čia atrodo dar ryškesnis. Išties gražus vaizdas vakarais, kai tamsoje, nušviestas švyturio spindulio, iš vandens tarsi iškyla šalia esantis lieptas ir mažytis uostelis.

Dėl kiekvieno varžto įsukimo (švyturio bokštas saugomas valstybės) teko kreiptis į paveldosaugos specialistus. Radau sprendimą, kaip, neišgręžus nė vienos skylės, į bokšte išlikusį autentišką pjedestalą įmontuoti žibintą. Dabar jis ir dieną savo gabaritais bei forma puošia bokšto kupolą.

2022 m. kovo 11-ąją Ukrainos Gyvačių salos kovotojų palaikymui surengėme švyturio įžiebimo šventę „Laisvės švyturiai negęsta“. Ir Ventės rago, ir Gyvačių salos švyturiai šviečia po 1,5 sekundės, tik „tyli“ jie kiekvienas skirtingai: Ventės – 8,5 sekundės, Gyvačių salos – 3 sekundes. Visų nustebimui, Ventės rago savadarbė švyturio lempa vis dar veikia neperdegusi. Gal dėl to, kad ją valdo mikrokompiuteris.

Atrodo, švyturiai Jus „užvaldė“. Neužteko uždegti du magiškus žiburius, dabar rūpi ir visas Nidos švyturio pastatų kompleksas. Daugelis galbūt nesuvokia, kuo tie, iš pažiūros paprasti, sovietmečio pastatėliai yra tokie svarbūs?

Tai tarpusavyje susijęs inžinerinis paveldas. Kad švyturys veiktų, reikia daug įrangos ir infrastruktūros. Visų pirma – patikimo elektros energijos tiekimo. Tam seniau buvo naudojami dyzeliniai elektros generatoriai, o šalia jų turėjo būti nemažas inžinerinis ūkis, remontas dirbtuvės. Be to, švyturyje veikė ir radijo ryšio stotis, radijo švyturys, nautofono (garsinis švyturio signalas esant rūkui) sistema ir aibė kitų inžinerinių įrenginių – jų priežiūra ir remontas buvo patikėtas nemažam personalui. Prie švyturio buvo ir keletas jo priežiūrai skirtų pastatų – pradedant kuro sandėliu, administraciniu pastatu, šuliniu, kiemo aikštelėmis, baigiant arklidėmis. Visi jie dabar įtraukti į Kultūros vertybių registrą.

Naršant švyturio perdavimo Lietuvai dokumentus, teko išsamiai susipažinti su Nidos švyturio įranga ir pastatais, skirtais objektui aptarnauti. Pavyko nustatyti, kokia inžinerinė infrastruktūra sieja švyturio pastatų komplekse esančius statinius, kaip jie tarpusavyje sujungti, kokių būdu yra tiekiama elektros energija švyturiui ir kalno papėdėje esantiems pastatams. Maža to, teko „išpainioti“ sumaišytus, Kultūros vertybių registre kitais pavadinimais nurodytus pastatus. Dar paaiškėjo, kad dalis pastatų iš viso nėra įtraukti į registrą. Kreipiausi į Kultūros paveldo departamentą su prašymu papildyti Nidos švyturio pastatų komplekso vertingąsias inžinerines savybes ir į Kultūros vertybių registrą įtraukti statinius, perduotus Lietuvai kaip Nidos švyturio inžinerinės infrastruktūros dalį. Vertinimo taryba atsižvelgė į pateiktas pastabas. Dargi naujai suradome 1879 m. pagamintą žibalo statinę. Taip atsirado pagrindas išsaugoti visą Nidos švyturio pastatų kompleksą kaip vientisą, užkertant kelią jį dalimis išparduoti aukcionuose.

Įdomi detalė: automatikos valdymo ir elektros skydinė, iki šiol tiekianti elektrą Nidos švyturiui, yra išlikusi administraciniame pastate – būtent jį Turto bankas ir užsimojo parduoti aukcionuose. Įsivaizduokite, iš kur modernizuotas Nidos švyturys, iki šiol užtikrinantis laivybos saugą, būtų gavęs elektrą? Niekam tai nerūpėjo. Tikslas buvo vienas – kuo greičiau viską iškelti ir parduoti.

Visuomenė jau informuota, kad per labai trumpą laiką Neringos savivaldybei kartu su *Neringos muziejais* pavyko parengti Nidos švyturio statinių komplekso įveiklinimo planą, be kita ko, ten įkuriant analogų neturintį šviesos muziejų. Kas dar yra svarbu galvojant apie šio komplekso išsaugojimą?

2022 m. lapkričio mėnesį parašiau raštą Neringos savivaldybei dėl senojo švyturio pamatų archeologinių tyrinėjimų. Kadangi nebekyla abejonų dėl Nidos švyturio pastatų komplekso išsaugojimo, manau, būtina eiti toliau – atkasti prieškarinio švyturio pamatus. Juk tai taip pat techninio inžinerinio komplekso likučiai. Senasis 1874 m. vokiečių pastatytas Nidos švyturys ant Urbo kalno buvo susprogdintas 1944 m. pabaigoje, jo likučiai nustumdyti nuo šlaito. Vadinas, čia yra begalės artefaktų.

Ištyrus georadaru nustatyta preliminarai istorinio švyturio pamatų vieta. Iki šiol kalno šlaituose išmėtyti ir nekonservuoti stūkso senojo švyturio sienų mūro luitai. Kultūros

2022 metais Vasario 16-osios proga buvo vėl įžiebtas senasis Nidos švyturys – po septynerių metų pertraukos. Tai buvo nepamirštama. Domanto Kanclerio nuotrauka

vertybių registre jie fiksuoti, vadinasi, nusipelno ir ekspozicijos. Urbo kalne – dar daug paslapčių.

Paskutinė, tikiuosi, intriga Nidos švyturio komplekso išsaugojimo epopėjoje – tai jūros ir marių nautofonai. Rūko garso signalai, vietinių vadinti gudokais, vėliau kaukliais (vienintelis Lietuvoje yra išlikęs Šventosios uoste). Nidiškiai puikiai mena juos ankstų rytą kėlusio nautofono signalo garsą. Vienas nautofonas buvo sumontuotas metaliniame ažūriniame bokšte marių pusėje prie dabartinės Nidos prieplaukos, kitas – jūros pusėje ant kranto. Jei atkurtume vieną, tai būtų ne tik edukacinė priemonė, bet ir atrakcija turistams.

Kiekvienų metų rugpjūčio trečiąją savaitgalį pasaulyje minint Švyturių dieną, daugelio jūrinių šalių radistai renkasi švyturiuose, kad iš jų užmegztų tolimą radijo ryšį, dalyvautų radijo ekspedicijose ar varžybose. Manau, ir šviesos muziejuje rastųsi vieta edukacinei radijo ryšio įrangai, leisiančiai muziejaus lankytojams ne tik „pašnipinėti“ po viso pasaulio šalių radijo eterį, bet ir užmegzti tikrą radijo ryšį su tolimiausiais pasaulio kampeliais, kuriuos aplenkė įprasta civilizacija ir kuriuose nėra elektros ar interneto.

Kaip ir daugelyje kitų, Nidos švyturyje veikė radijo švyturys, radijo stotis, buvo ir telegrafas. Neabejoju, muziejaus ekspozicijoms idėjų nepritrūks.

Ramūno Guigos nuotrauka

JUODKRANTĖS KARŪNA – VILA „LOEBEL“

Jūratė Mičiulienė

2022-ųjų vasarą Juodkrantės poilsiautojams duris atvėrė restauruota medinė, kurorto pradžią menanti, 1881 m. statyta vila „Loebel“ (vokiškai *Löbell*). Ją išvydę daugelis iš nuostabos aikteli, stabteli ir negali atitraukti akių. Ypač tie, kurie dar taip neseniai šioje vietoje buvo įpratę matyti nuskursią, apsilupusiais geltonais dažais maisto prekių parduotuvę. Dabar vila (naujas, pakeistas gatvės pavadinimas – Vilų g. 20), nusimetusi niekam nereikalingos ir likimo valiai paliktos griuvenos įvaizdį, suspindo subtilia prabanga. Ji vėl tokia pat grakšti ir daili, atsikračiusi balkonuose įstatytų langų, atgavusi pirminę melsvą – supančių vandenų – spalvą, susigrąžinusi žaismingą medinių detalių puošybą, kur, rodos, kiekviena lentelėje įpjauta žvaigždutė, į marių pusę atgręžtas, tekančios saulės spindulius imituojantis balkonų ažūras kviečia džiaugtis buvimu Juodkrantėje... Nužvelgus pastatą, nekyla abejonių – jo šeiminkams labai svarbi vietos dvasia.

Tikslas – išgelbėti vilą

„Jei mes būtume norėję naujo pastato, tai kam pirkti seną, istorinį paveldo objektą, su kuriuo tiek daug rūpesčių? Paprasčiau būtų buvę tiesiog kitoje vietoje pastatyti naują namą. Bet mane paveldas, unikali architektūra traukia. Tai ne standartinės „dėžutės“, – pasakojo vilos šeimininkas Dominykas Chlebinskas. Net ir žinodamas, kaip nelengva restauruoti daugiau kaip prieš šimtą metų statytus medinius Kuršių nerijos pastatus (o dar kritinės, avarinės būklės!), su žmona Inga Gaižauskaite prieš keletą metų išgelbėjęs Juodkrantės kurorto įkūrėjo Eduardo Stellmacherio 1894 m. statytą vilą „Maria“, antrą kartą nepabūgęs kultūros vertybėms keliamų paveldosaugos reikalavimų, – ryžosi. Inga prisipažino: šįkart ji viskam pritarė, bet restauravimo rūpesčius paliko vyrui.

„Loebel“ vilą dvejus metus iš griuvėsių traukė Dominykas. Jis kaip koks skulptorius ar dailininkas, užmatęs nuostabų modelį, nenurimo, kol jį iš naujo atkūrė – ištraukė iš užmaršties. Netgi panelė Bein netektų žado. Kas toji panelė Bein? Ogi pirmoji vilos savininkė Cecilija Bein, čia atplaukdavusi vasaroti. Jos vila buvo viena iš trijų pirmųjų privačių vilų Juodkrantėje, tuometiniame *Schwarzort* kurorte. Tais pačiais metais viena šalia kitos iškilo ir prabangioji „Monbijou“, „Jenny“, stovinčios iki šiol. Pradžioje visos vilos Juodkrantėje turėjo savininkų vardus. Dabartinė vila „Loebel“ ano meto atvirukuose vadinta „Bein“ vardu.

Įdomu, kad minėtų trijų pirmųjų kurorto vilų statybos metai sutampa su kurorto Komiteto įsteigimu Juodkrantėje 1881 m. Iki tol poilsiautojų reikalais rūpinosi pirmasis šioje vietovėje koją įkėlęs viešbučių verslo atstovas E. Stellmacheris. Tas pats, kurio šeimos vilą prieš kelerius metus įsigijo Dominyko ir Ingos šeima. Dabartinius vilos „Maria“ šeiminkus, galima sakyti, paties Stellmacherio dvasia pakurstė imtis dar vieno projekto ir taip prisidėti prie garsaus verslininko įkurto kurorto puoselėjimo. Dominykas, kiekvieną rytą išeidamas pasivaikščioti ar pabėgioti (jo kasdienis maršrutas – apie 10 km po Juodkrantės

apylinkes), namo grįždavęs pro akį patraukusią apleistą vilą. „Pastatas buvo apaugęs tujomis, jo beveik nesimatė. Pradėjęs domėtis, susiradau senas šios vilos nuotraukas – ji man patiko. Vieną pastatą restauravus, paveldas mane jau buvo pagavęs, įtraukęs, – prisipažino Dominykas. – Nepriklausomybės pradžioje vilą privatizavusi įmonė ją visiškai nesirūpino – daugelį metų tiesiog nuomojo parduotuvei. Sąlygos ten – baisios: nebuvo nei vandens, nei elektros, nei kanalizacijos. Vokiečių laikais kanalizacija veikė, sovietiniais ją panaikino. Pastate veikusi parduotuvė „Smilga“ elektrą iš gretimo namo buvo atsivedusi ilgintuvu, o vandenį prisijungusi „šlanga“. <...> Atslūgus *covido* bangai, pastebėjau, kad vila parduodama. Tačiau pardavinėjo kartu su tame pačiame sklype stovinčiu kitu mūriniu pastatu. Mūrinio daug kas norėjo, o šito – niekas. Visi bijojo paveldo. Įmonė savininkė istorinį pastatą pardavinėjo su jau parengtu tvarkybos darbų (restauravimo, kapitalinio remonto) projektu, pagal kurį buvo numatyta pastatą suskirstyti butais ir juos parduoti. Man projektas pasirodė grynai komercinis.“

Tai Dominyką ir Ingą dar labiau uždegė – nulėmė jų apsisprendimą vilą įsigyti ir išgelbėti nuo sunaikinimo. „Pagal projektą buvo numatyti poliniai pamatai. O kaip tu tai padarysi nenugriovęs pastato?! Tik nugriovęs. Vadinasi, nebuvo tikslo išsaugoti autentikos“, – pasakojo D. Chlebinskas.

Vilos šeimininkai Dominykas Chlebinskas ir Inga Gaižauskaitė senąją Juodkrantės vilą išgelbėjo nuo sunykimo. Ramūno Guigos nuotrauka

Mediena atplukdyta iš Tilžės

Besidomint senąja vila, ieškant žinių apie ją, Dominykui prieš akis skleidėsi ir prieškarinė Juodkrantės istorija: „Pradėję restauruoti radome vieną statramstį, ant kurio pieštuku vokiškai buvo užrašyta: iš Tilžės lentpjūvės. Visų šio krašto vilų, statytų pagal individualius projektus, medieną sukirsdavo žemyne, Tilžėje, o paskui Nemunu, mariomis atplukdydavo ir iš sužymėtų, sunumeruotų rąstų viską surinkdavo čia.“

Poilsiautojus šis nuostabus gamtos kampelis, po 1871 m. priklausęs Vokietijos imperijai, ėmė traukti kaip masalas.

Apie panelę C. Bein daug žinių nerasta. Tik žinoma, kad ji vaikų neturėjo ir testamentu vilą paliko Tilžės miesto magistratui, įpareigotam vilą naudoti miesto našlaičių ir sunkiai besiverčiančių šeimų vaikų poilsiui. Įgijusi kitą paskirtį, ji vadinosi Tilžės vaikų namų vila (vok. *Kinderheim der Stadt Tilsit*). Vaikų poilsiui vila buvo naudota ir Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos 1923 m. Spėjama, kad 1938 m. atlikus vilos remontą, balkonai pavers- ti kambarėliais.

Dar šiek tiek žinių apie C. Bein Dominykas rado knygoje „Lietuvos dvarų sodybų atlasas II. Pagėgių savivaldybė“ (VDA, 2014). Čia rašoma, kad Variškių dvaras (Tilžės apskrities Plaškių valsčius) 1879 m. priklausė našlei Elizei Bein. Dvaras nusigyveno, buvo perimtas valstybės priežiūron. 1903 m. Variškių dvarą jau valdė Cecilija Bein. Dvaras turėjo 164 ha žemės, augino olandiškos veislės galvijus, žirgus. Pasak senųjų krašto gyventojų, nusenu- sios ir bevaikės Variškių savininkės dvarą užrašė Tilžės miestui su sąlyga, kad Plaškiuose bus pastatytas namas gydytojui, taip reikalingam vietos gyventojams.

Kaip istoriniame vilos tyrime teigia dr. Nijolė Strakauskaitė, ankstyviausias vilos pa- vadinimas „Löbell“ užfiksuotas 1888 m. Tilžėje išleisto „Vadovo po Juodkrantės kuror- tą“ įklijuotame plane. Taip pat 1910 m. Mėmelyje išleistame „Iliustruotame vadove po Juodkrantės kurortą“ leidinio autorius evangelikų liuteronų kunigas Eugenias Lotto nurodo vilos pavadinimą – „Villa Löbell“.

Restauravimo vargai ir atradimai

„Ši vila, kaip ir daugelis paveldo pastatų, labiausiai nukentėjo nepriklausomybės metais, po privatizacijos. Daug kas tada nusipirkę pastatus jais nesinaudojo, laikė gera investicija ateičiai. Kol sovietmečiu šioje viloje veikė poilsio namai, pastatas dar šiek tiek buvo pri- žiūrimas, o privatizavus ėmė akyse nykti, – pasakojo Dominykas. – Šalia augo du klevai. Vienas, matyt, pasodintas dar tais laikais, kai vilą pastatė. Klevas tiek išsikerojo, kad įaugo į stogą, nuvertė kaminą. Kai nusipirkom vilą, taip ir radome. Lietaus vanduo smelkėsi iki pirmojo aukšto. Visi balkiai buvo supuvę. Ant vokiško skardinio stogo buvo uždėtas šiferis. Paskui, užuot pakeitę suskilusį šiferio lapą, viduje pastatydavo indus vandeniui subėgti.“

Patirties su paveldu jau turėjęs D. Chlebinskas pirmiausia atliko istorinius ir polichromijos tyrimus. Atkasė plytinius pamatus. „Pasirodo, – jie yra. Tik buvo atsidūrę po 50 cm užaugu- siu žemių sluoksniu, siekusi apatinį namo vainiką. Namas buvo gerokai susmegęs į žemę, maždaug po 20 cm visuose kampuose. Teko su geležinkeliuose naudojamais „domkratais“ (keltuvais) pakelti kampus. Darbo buvo nemažai – sukilnoti didžiulį 10 m pločio ir 20 m ilgio

namą", – dabar jau ramiai dėstė Dominykas, nupiešęs rizikingos „operacijos“ vaizdą: keliant buvo neramu, ar nesubyrys, nesugrius. Pakėlė namo kampus, restauravo pamatus, Ten, kur trūko senų raudonų vokiškų plytų, įmūrijo identiškas iš to paties laikotarpio statinių.

Dominykas prisipažino, restauravimo procesas buvo įdomus ir jam pačiam: analizavo, kaip kurios konstrukcijos padarytos, kodėl taip padarytos, kaip lentos sudėtos, kaip jos sutvirtintos, kad neišsigaubtų, neišsivartytų, kaip sujungti balkiai, kokie jų sujungimo mazgai. Pavyzdžiui, balkonų tvorelių apdailos lentelės suleistos į statramsčius ir dar iš abiejų pusių sutvirtintos medinėmis lentelėmis. Tokiu būdu jos neišsikraipys. Didžioji dalis statramsčių, antrojo aukšto spyriai išlikę originalūs. Jie nušveisti, kur reikėjo, – protezuoti ir sustatyti atgal. „Lentelės virš kraigo, kurioms jau 140 metų, taip pat visos originalios, – džiaugėsi šeimininkas. – Atsekti, kas daryta vokiečių, o kas sovietmečiu, buvo lengva pagal vinis: kur kvadratinės vinys – vokiečių darbas, apvalios – sovietinių laikų. Viloje rasta šešių tipų vinių, pavyzdžius turiu išsaugojęs.“

Dar įdomu, kad karkasinių vilų neapšiltindavo, jos buvo statytos tik vasaros sezonui. Karkasai būdavo tiesiog apkalami lentomis, paskui apklijuojami laikraščiais, o ant laikraščių – tapetais. Laikraščių ir tapetų sluoksnis nepraleisdavo vėjo. Tuo metu tai buvo brangus interjeras. Restauruojant pirmąjį aukštą, ant sienų po tapetais (jų rasta penkių rūšių) aptiktas sluoksnis senų vokiškų laikraščių. Dominykui kilo mintis tų senų tapetų ir laikraščių skiautes įrėminti ir taip papuošti restauruotos vilos kambarius. Šios skiautės iškalbinčios – parinktos tos laikraščių dalys, kur matyti leidimo metai: 1881-ieji, 1883-ieji. Taip pat kasant duobę inžineriniams tinklams buvo rastas puikiai išsilaikęs buteliukas nuo vaistų „Capsisan“, kaip rašoma etiketėje, nuo reumatizmo, neuralgijos ir podagros. Šiais vaistais buvo prekiaujama Mėmelyje, Turgaus aikštėje 38, buvusioje vaistinėje.

Dalį apdailos lentelių su išpjautomis žvaigždutėmis pavyko išsaugoti, kitą dalį reikėjo atkurti, ypač pietiniame fasade, kur medis buvo sutrūkinėjęs nuo saulės. Nuo išorinių apdailos lentelių karštu fenu pašalinti septyni sluoksniai senų dažų, slėpusių netikėtą pirminę melsvą pastato spalvą.

Restauruojant pastatą rasti ano laikmečio daiktų fragmentai eksponuojami atgimusiyoje viloje. Tarp jų – ir senų vokiškų laikraščių likučiai.
Ramūno Guigos nuotraukos

Restauruoti puošnūs drožiniai. Ramūno Guigos nuotraukos

Kopija savininkų netenkino

„Pastato tvarkybos projektą darė architektai Irena ir Juozapas Tilvikai iš „Klaipėdos projekto“. Su jais pavykdavo rasti išeitis iš sudėtingiausių situacijų. Viena kebliausių – kaip padaryti vandens nubėgimą balkonuose. Pagal projektą jų nėra, bet darbų eigos metu reikėjo rasti sprendimą. Restauruodami pamatėme, kad vokiečių architektūriniai sprendimai buvo toli pažengę ir tik vėliau atsiradę Lietuvoje, – teigė D. Chlebinskas. – Pavyzdžiui, pirmojo ir antrojo aukšto palangės, turėklai, siekiant apsaugoti, buvo apskardinti cinko skarda. Tai Lietuvoje nebuvo įprasta.“

Dominykas džiaugiasi, kad restauravimo projektą įgyvendino meistrai, ne vienerius metus besidomintys paveldo pastatais. Tai Vaidoto Bliūdžiaus dailidžių dirbtuvės ir Jonas Buta iš Skuodo su savo meistrais pagalbininkais. „Jie ir pirmąją mano vilą restauravo, o Vaidotas žinomas dar ir kaip senovinių burlaivių restauratorius. Tokie darbai jam įdomūs. Meistrų iš Skuodo svajonė taip pat buvo nuo pradžios iki galo restauruoti tokį seną namą. <...> Susipažinau su pagrindiniu Vilniaus Polocko gatvės medinuko restauratoriumi Sauliumi Sakalu, jis daug konsultavo. Kultūros paveldo departamento specialistai labai draugiškai ir maloniai patarė ir padėjo visais klausimais. Konsultavausi ir su Rumšiškių Lietuvos liaudies

buities muziejaus skardininkais, dailidėmis, langų restauratoriais, medinės architektūros ir kultūros paveldo specialiste dr. Rasa Bertašiūte. Norėjosi viską padaryti taip, kad džiugintų ir mane patį, ir Juodkrantės bendruomenę, vasarotojus. Turėjau siekį, kad vila liktų vientisa, o ne išskaidyta butais, kad joje poilsiaujantieji pajustų anų laikų dvasią. Dirbome kasdien pasitardami, siekdami išsaugoti kuo daugiau autentikos. Todėl rezultatas dabar toks, kokio ir tikėjomės, – džiaugėsi šeimininkas. – Ko jau nebebuvo galima išsaugoti dėl puvinio, keitėme nauja mediena, tačiau viską darėme pagal senąsias technologijas. Visi medienos sujungimai ir mazgai buvo atkurti tokie, kokie buvo, nenaudojant vinių. Turiu visas nuotraukas, kaip tai padaryta, jas išsaugosiu ateities kartoms."

Pradžioje, ieškant rangovo, teko išgirsti visokių nuomonių, esą restauruoti tokį seną namą yra beprasmiška. „Buvome radę kelias įmones, kurios domėjosi darbais. Su keturiomis iškart atsisveikinom, nes pirmasis jų pasiūlymas buvo, aptvėrus aukšta tvora, pastatą nugriauti ir iš naujų medžiagų pastatyti naują. „Manęs tai netenkino. Mes tą vilą ir įsigijom dėl jos autentikos. Jei statytum tokį patį pastatą iš naujų medžiagų, tai čia būtų tas pats, kaip paveikslas kopiją pirktum. Mes nenorėjom kopijos. Stengėmės, ir pavyko. Aš dabar visiems sakau, kad paveldo nereikia bijoti, reikia juo domėtis, puoselėti, mylėti – tada viskas įmanoma“, – sakė Dominykas. Inga dar pridūrė: „Mūsų patirtis su potencialiais rangovais tik patvirtina: jei savininkams nerūpi, tai ir niekam kitam nerūpės. Iš tikrųjų, iš šono nelabai kas ir sužiūrės, kaip viskas bus daroma, jei patys savininkai tuo nebus suinteresuoti.“

Vokiškos architektūros išskirtinumas

D. Chlebinskas su restauratoriumi S. Sakalu juokaudavęs, kad jei kur Dzūkijoje ar Žemaitijoje nežinai, kaip ką restauruoti sename name, užtenka pereiti kaimo gatvę ir tikrai pas kaimyną pamatysi. Seniau kaimuose visi statydavo labai panašiai. „O čia pas kaimyną nepasižiūrėsi, nes visų senųjų vokiškų vilų architektūra yra originali ir unikali. Nerasi nė vieno tokio paties pastato. Be to, ir karkasinių namų tuo laikotarpiu Lietuvoje niekas nestatė. Vyravo rąstiniai“, – pasakojo Dominykas. Šio krašto namų langai taip pat skyrėsi nuo žemyno, pavyzdžiui, Klaipėdoje seni statiniai turi dvigubus langus, kurių vieni atsidaro į vidų, kiti į išorę. Kuršių nerijoje visi buvo viengubi, atsidarantys į lauką, kadangi čia – vasarnamiai. „Šios vilos langai išsiskyrė dar ir tuo, kad jų rėmuose buvo padarytas rasos taškas drėgmei surinkti. Tai man pasirodė unikalu, niekur to neteko matyti. Šį elementą pavyko išsaugoti, pasikvietus paveldo specialistus, įvertinti ir šią vertingąją savybę įrašyti į Kultūros vertybių registrą. Profiliuotos palangės taip pat turi griovelius rasai surinkti“, – pasakojo Dominykas. Jo dėka vertingųjų savybių viloje „Loebel“ padaugėjo kone dvigubai, nei jų buvo tik nusipirkus pastatą. Vadinasi, jos ir ateityje turės būti išsaugotos.

Restauruodamas vilą, Dominykas nesiekė turėti kuo daugiau kvadratinį metrų. Tai, ko gero, vienintelis pastatas Juodkrantėje (o gal ir Neringoje), kai po restauracijos ploto ne padidėjo, o atvirkščiai – sumažėjo. Šiais laikais – tai gana reta. „Tikslas buvo atkurti kiek galima autentiškiau, – pasakojo šeimininkas. – Įsigijus pastatą, jo plotas buvo 492 kvadratiniai metrai, o restauravus, atvėrus balkonus – 416 kvadratinį metrų. Išėmus langus iš balkonų, panaikinus čia buvusius mažus kambarėlius, balkonai dabar atlieka savo tikrąją funkciją – juk atvykus į Juodkrantę reikia kuo daugiau būti gryname ore, rytais džiaugtis

Interjere – vilos istoriją pasakojančios detalės. Ramūno Guigos nuotraukos

saulėtekiu, gerti balkone kavą, vakarais mėgautis vėsa. Dėl sumažėjusio ploto nesigailim. Juodkrantės vilos buvo statytos taip, kad jose būtų malonu apsistoti, o ne tik pernaktuoti.“

Nors restauravimo procesas, siekiant autentikos, gerokai pailgėjo, tačiau, pasak Dominyko, pastato išliekamoji vertė – visai kita. „Čia viskas maksimaliai originalu, – teigė šeimininkas. – *Covido* laikais dirbdamas nuotoliu galėjau sau leisti nuolat čia būti, stebėti, ieškoti geriausių sprendimų, tartis, diskutuoti. Tai buvo ir atradimų sau metas. Galėjau dalyvauti visame procese ir mėgautis būsimu rezultatu. Laiko labai trūkdavo, nes reikėjo pačiam rūpintis viskuo – ir darbais, ir medžiagomis. Beveik dveji metai restauracijos – tai 24 valandos per parą ir septynios darbo dienos per savaitę. Kainavo daug energijos ir žilų plaukų, tačiau įgijau neįkainojamų žinių, kuriomis galiu pasidalinti. Paveldas mane užkabino! Esu dalyvavęs ne viename medinės architektūros pastatų restauravimo seminare (organizuotame Lietuvos liaudies buities muziejaus ir VŠĮ „Kultūros paveldo akademija“), paskutiniame jau mane kvietė pasidalinti pirmosios restauruotos vilos įspūdžiais. Žmonės, besiruošiantys restauruoti senąsias vilas Juodkrantėje, ateina pas mane konsultuotis.“

Mamos komplimentas

Susipažinus su Dominyko šeimos istorija, tampa aišku, kad kitaip negalėjo ir būti – Vilniaus universitete ekonomikos ir tarptautinio verslo mokslus baigusiam dailininkų vaikui paveldas, jo puoselėjimas, grožio ir estetikos paieškos aplinkoje, architektūra, kultūriniai objektai, restauravimas natūraliai tapo hobiu. Ir taip sutapo, kad šis laisvalaikio pomėgis atsiskleidė būtent Juodkrantėje. „Su šiuo kraštu esu susijęs nuo vaikystės. Mano senelis buvo architektas, o Preiloje Vilniaus architektai turėjo savo poilsio bazę „Vėtra“. Tad kiekvieną vasarą su juo dvi tris savaites ten ir būdavom, – pasakojo Dominykas. – Prie jūros nueidavau retai, bet mėgdavau leisti laiką su vietiniais žvejais. Anksti ryte plaukdavom į marias tikrinti tinklų. Paskui pats eidavau pažvejoti. Atostogos Preiloje nepriklausomybės laikais baigėsi, bet greitai susipažinau su būsima žmona Inga Gaižauskaite, turėjusia savo kaimą Juodkrantėje – ten gyveno jos seneliai. Tad kelionės į Kuršių neriją vėl tęsėsi.“

Dominyko senelis, apie kurį jis kukliai užsiminė, – tai architektas Vaclovas Balčiūnas (1921–1996), parengęs ne vieno Lietuvos miesto bendruosius planus, su kitais kolegomis suprojektavęs Valkininkų vaikų tuberkuliozės sanatoriją „Pušėlė“, dirbęs ir vyriausioju Vilniaus architektu. Nieko neįprasto, kad bendraujant su seneliu Dominykui vėrėsi architektūros ir paveldo pasauliai. Jo močiutė Taida Musteikytė-Balčiūnienė (1925–2018) – dailininkė, iliustracijų vaikams klasikė, su kurios šiltais piešiniais mokykliniuose vadovėliuose ir vaikiškose knygelėse užaugo ne viena karta. Kas nepamena knygių „Bėgs pelytė vandenėlio“, „Ganau ganau aveles“, iliustruotos abėcėlės, daugelio vadovėlių. Devynis vaikus užauginusios dailininkės vyresnėlė, Dominyko mama Taida Balčiūnaitė (1952–2022) taip pat pasirinko grafikės, knygų iliustruotojos kelią. Šių metų spalį anapilin iškeliavusi dailininkė dar spėjo su sūnumi pasidžiaugti jo darbu – restauruota medine vila, kurią ji pavadino Juodkrantės karūna. Dominyko tėtis Saulius Chlebinskas (1953–1999) – taip pat grafikas, iliustravęs daugiau kaip 600 knygų. Jaunesnioji jo sesutė – grafikė, garsi knygų dizainerė Sigutė Chlebinskaitė.

Šeimininkų tikslas buvo vilą atkurti kuo autentiškiau. Įsigijus pastatą, jo plotas buvo 492 kvadratiniai metrai, o restauravus, atvėrus balkonus sumažėjo iki 416 – tai gana reta šiais laikais. Ramūno Guigos nuotrauka

XXX

„Lietuvoje dar vyrauja perdėta paveldo baimė“, – įsitikinęs D. Chlebinskas. Vienoje ke-
lionių minant dviračiu po nuošalius Anglijos kaimelius ir miestelius (nuo Bristolio į pietus –
iki Land's Endo (Žemės Kraštas), turtingus paveldo vertybių, jis nepastebėjo nė vieno seno
namo stogo, perdengto šiuolaikiška medžiaga. Vien šiaudiniai arba skalūno stogai. Toks
įspūdis, kad britai nesikrato paveldo, moka jį prižiūrėti ir saugoti.

Dominykui dabarties žmogaus gebėjimas gyventi ir sugyventi su paveldu yra ne tik
įtraukianti ir praturtinanti patirtis, bet ir nenumatyti gyvenimo iššūkiai – jau du kartus jam
pavyko juos įveikti.

ANTRASIS ŠIMTAMETĖS MOKYKLOS GYVENIMAS

Raimonda Ravaitytė-Meyer

1907-aisiais kukliame Kuršių nerijos žvejų kaime Preiloje prie marių pastatyta tipinė mokykla (pirmoji medinė, įkurta žvejo name, sudegė) išsiskiria ir šiandien – raudonų plytų pastatų gyvenvietėje daugiau nėra, visi išlikę prieškario mūrinių yra nutinkuoti baltai. O senoji mokykla, pastatyta galu į marias, stebina dydžiu – mat geriausiais laikais (1937 m.) vienoje klasėje mokėsi 43 vaikai, o po Antrojo pasaulinio karo, atsikėlus naujakuriams (dabartinių Preilos gyventojų tėvams ir seneliams), mokinių skaičius pradinėje mokykloje siekė 26. Klasės buvo į marių pusę, o kitame gale gyveno kaimo mokytojas.

Simboliška, kad po įspūdingų tvarkybos darbų 2022 m. balandžio 19 d. sugrįžti į mokyklą – šiandieninę Preilos biblioteką (Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos filialą) pakvietė istorinio varpo skambesys, skelbdamas naują pastato gyvavimo pradžią.

Gintauto Beržinsko nuotrauka

Pirmieji eksponatai

Kažkada šiuo varpu mokinius į klases kviesdavo ilgametė preiliškių mokytoja Teodora Liobienė. Jos vyras eigulys Alfonsas Liobė varpą mokyklai buvo atidavęs, nes ankstesnis standartinis jau buvo visiškai susidėvėjęs. Iš vokiškos gilzės pagamintas varpas (ant jo 1937 metų įspaudas) iš tiesų buvo skirtas vyriausiajai bandos karvei. Ūkiškai gyvenusi Liobių šeima, kaip ir daugelis preiliškių, anuomet laikė gyvulius – šalia mokyklos visada buvo tvartelis (ant autentiškų pamatų dabar yra pastatyti Preilos ir Pervalkos bendruomenės namai). Varpą iš eigulio gavęs preiliškis Gintautas Stirbys išlaikė jį daugelį metų. Su jam brangiu daiktu nusprendė skirtis tik tada, kai sužinojo, kad jo gimtojoje mokykloje, dabar bibliotekoje, pradėta kurti istorinė ekspozicija.

Be varpo, į senąją mokyklą atkeliavo ir kitas labai brangus istorijos liudininkas – prieš-kariu Preiloje gimusio (ir minėtą mokyklą lankiusio) kuršininko Heinzo Kubillus pagamin-tas ir iš Vokietijos parvežtas įspūdingas kurėno modelis. Vieną tokį, dar būdamas gyvas, Kubillus pats buvo padovanojęs *Neringos muziejams*. Pastarąjį po žvejo mirties Preilai atidavė sūnus Martinas Kubillus, tvirtinęs, kad tai buvusi paskutinė tėvo svajonė.

Įžengus į naujai rekonstruotą pastatą, neapleidžia čia buvusios senosios mokyklos (vėliau – bibliotekos) jausmas. Masyvios durys, tie patys, tik nauji, langai. Išlikęs panašus kambarių padalijimas. Tik išgriovus dvi koklines krosnis, panaikinus virtuvę, tapo erdviau – atsirado vietos ir atskiram vaikiškų knygų kampui. Knygų abonementas – toje pačioje vietoje, kur jis buvo įkurtas į galutinai uždarytą mokyklą 2001-aisiais atkėlus biblioteką. Kruopščiai į naujas lentynas perdėjusi knygas bibliotekininkė Kristina Stasiūnaitienė jų priskaičiavo per 20 700.

Gintauto Stirbio (kairėje) rankose suskambo senas varpas. Prieš įeinant – V. Miliūno viešosios bibliotekos direktorė Dalia Greičiutė, už jos – Preilos filialo bibliotekininkė Kristina Stasiūnaitienė, Neringos meras Darius Jasaitis, UAB „Žimpra“ vadovas Pranas Žimkus

Kuršininko Heinzo Kubillus pagamintas kurėno modelis

Preilos bibliotekos atidarymo koncerte: M. K. Čiurlionio „Jūrą“ (transkripciją fortepijonui) keturiomis rankomis atliko Sonata Deveikytė-Zubovienė ir Rokas Zubovas, skaitė aktorė Kristina Švenčionytė

Sujungus buvusias klases, pirmajame aukšte – gražiausioje pastato dalyje – vietos atsirado didžiulei periodikos skaityklai – renginių salei. Tyloje gera ne tik skaityti, bet ir padirbėti nuotoliniu būdu. Vietoj aklinių durų įdėjus duris-langą, atsivėrė kerintis vaizdas į Kuršių marias. Vasarą, atidarius duris, ir lauko terasoje galima klausyti gyvų koncertų – iš Neringos meno mokyklos atgabentas ir bibliotekai padovanotas fortepijonas.

Į antrąjį pastato aukštą patenkame per mažąsias lauko duris įspūdingai rekonstruotais laiptais – jie nuveda į dvi visiškai naujas erdves – vienoje pusėje (į marias) pradėta kurti Preilos gyvenvietės istorinė ekspozicija, kitoje – edukacijų erdvė, ją ketinama išnaudoti ir nuolatinei kūrėjų rezidencijai.

Bendrasis pastato plotas po rekonstrukcijos padidėjo iki 223 kvadratinų metrų.

Atrasta nemažai autentikos

Pasak tvarkybos darbus atlikusios UAB „Žimpra“ direktoriaus Prano Žimkaus, istorinis mokyklos pastatas buvo apleistas ir nugyventas – daugiau kaip 60 procentų susidėvėjęs, ypač kritinės būklės buvo stogas – dar metai kiti ir jis būtų įgriuvęs. Ir nors dalis stogo čerpių buvo vokiškos, visas jas nuėmus nutarta pakeisti naujomis, šiandien pagamintomis Vokietijoje.

Statybų vadovas ypač džiaugėsi, kad, nepaisant avarinės pastato būklės, jame atrasta nemažai autentikos. Pradėjus ardyti sovietmečiu padarytas, lentom apkaltas lubas, mansardiname aukšte atidengti autentiški balkiai. Ir nors pagal projektą šie balkiai turėjo būti „apsiūti“ gipso kartonu, didžiulę statybų patirtį turintis ir paveldą vertinantis P. Žimkus pasakė: „Mes to nedarysime!“ Šiandien būsimos muziejinės ekspozicijos erdvėje galime įžiūrėti romėniškais skaitmenimis sunumeruotus balkius, matyti autentiškos medinės viny, o balkiai tarpusavyje sukabinti metalo jungtimis, kad, pasak statybų žinovo, atlaikytų ne tik konstruktyvo apkrovas, bet ir gūsingus pamario vėjus.

„Tai yra tipiška senovinė vokiška statyba, – tvirtino P. Žimkus. – Seniau statybose nenaudojo jokių metalinių vinių, o išlikusios raudonos plytos – nepriekaištingos kokybės, visos – rankų darbo, amžinos. Dabar taip gaminti niekas nebesugeba. Ir medieną seniau išsipjaudavo anoje marių pusėje tik žiemą, todėl ir balkiai – be įtrūkimų, nors pastatui – per šimtas metų.“ Pašalinę pažeidimus, eglinius balkius statybininkai įmirkė specialiais antiseptikais ir užkonservavo, o ko nepavyko išsaugoti, keitė naujomis detalėmis. Kad matytųsi visas balkių grožis, medinę perdanga buvo pažeminta.

P. Žimkus suprato šių balkių vertę ir juos išsaugojo

Statybų vadovo teigimu, mansardinis aukštas niekada nebuvo kapitaliai įrengtas, nors galbūt sovietmečiu jį ir naudojo trumpalaikiam apgyvendinimui vasarą. Tualetas prie mokyklos visada buvo lauke, o vandenį sėmė iš šulinio.

Didžiulė vertybė šiandien yra išlikę autentiški masyvūs laiptai – peršlifuoti ir perdažyti jie atrodo vėl kaip nauji, nepakeista nė viena pakopa, tik kai kurios detalės. Buvusiose durų angose statybininkai sumūrijo senąsias raudonas plytas. Esamos durys, jų dekoras atkurtas pagal objekte rastų durų fragmentus, palikus senus vokiškus vyrius.

Labiausiai P. Žimkų nustebino puikiai išsilaikiusi pastato išorė, jo fasadas – kažkoku stebuklingu būdu lietaus vanduo nevarvėjo ant lauko sienų, nors stogas jau buvo kiauras ir vanduo sunkėsi į vidų, labiausiai pūdydamas balkius ir perdangą. Išorėje suirusios plytos buvo pakeistos naujomis, taip pat rankų darbo, pirktomis Olandijoje.

Didžiausia pastato puošmena – fasade išlikęs autentiškas, ant marmuro plokštės užrašytas mokyklos pavadinimas ir statybos metai. Tokių užrašų – labai reta, tvirtino specialistas. Jo teigimu, vertas dėmesio ir pastato pamatų vainikas – nedažnai sename name būna toks paplatėjimas, aptinkuotas ir dar nudažytas. Turbūt taip daryta ir dėl pamatų apsaugos, ir dėl grožio.

Paveldą vertinantieji iškart pastebės išorėje iš plytų sumūrytas dailias arkines langų ir durų angas, stogo vėjalenčių raizinius, o pakėlę akis pastebės du autentiškus kaminus – didįjį ir mažąjį, kurių angos šiandien pritaikytos ventiliacijai.

„Gražus pastatas! Jei tinkamai bus prižiūrimas, dar ne vieną šimtą metų stovės“, – sakė bendrovės „Žimpra“ vadovas P. Žimkus, prisipažinęs – į paveldo objektus einama ne dėl uždarbio. „Naują namą gali greitai sumūryti, o čia – kruopštus, preciziškas ir labai atsakingas darbas.“

Autentiškų laiptų fragmentas

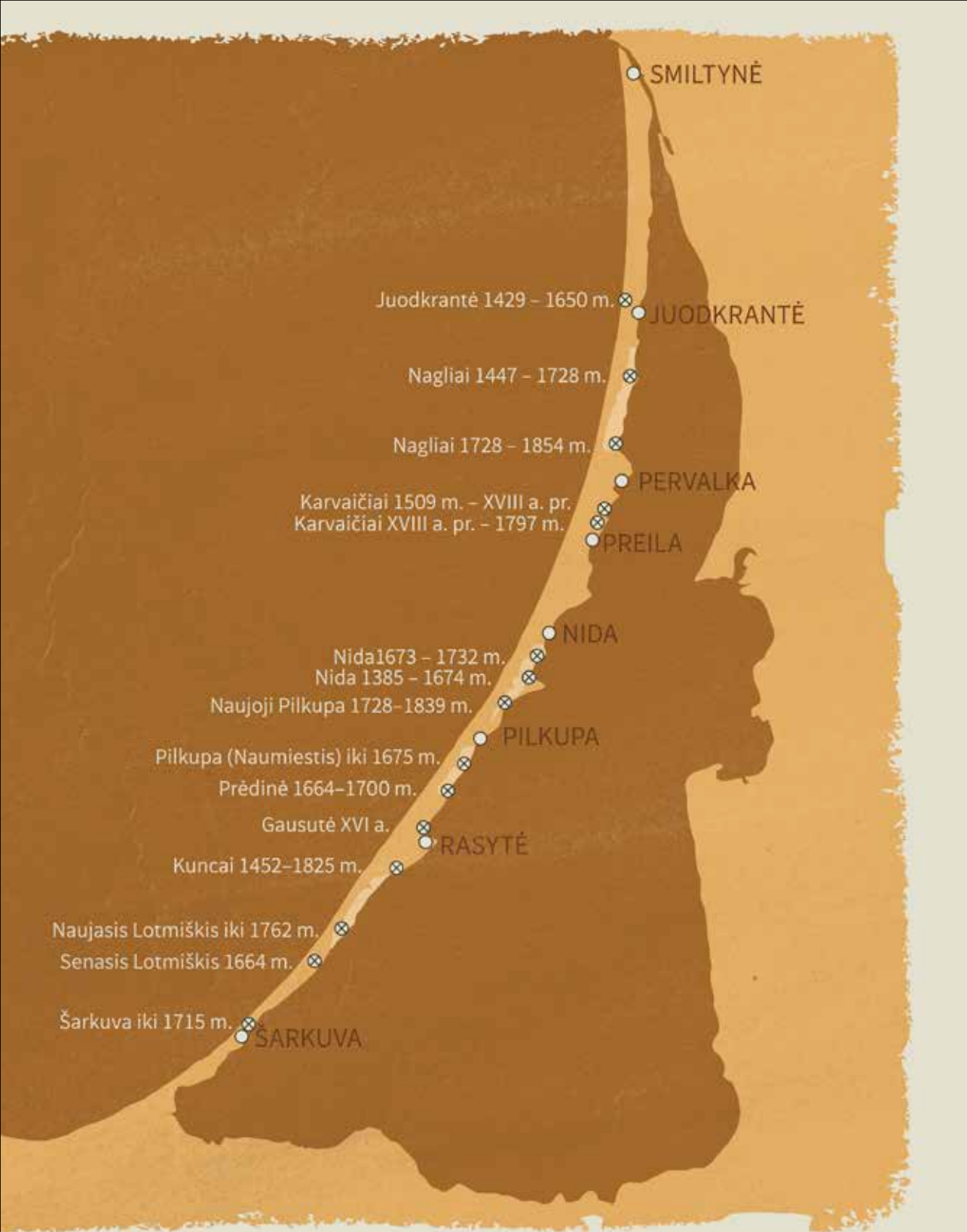
Reliktas fasade – vokiškas užrašas

Valstybės saugomo kultūros paveldo objekto – Preilos mokyklos pastato atkūrimui panaudotos Europos Sąjungos lėšos pagal Europos kaimynystės priemonę įgyvendinus projektą „Paveldas gyvenimui“ (angl. Heritage4Life). Prie finansavimo prisidėjo ir paraišką teikusi Neringos savivaldybės administracija.

KNYGŲ LENTYNOJE

SMILTYNĖ

Juodkrantė 1429 – 1650 m.

JUODKRANTĖ

Nagliai 1447 – 1728 m.

Nagliai 1728 – 1854 m.

PERVALKA

Karvaičiai 1509 m. – XVIII a. pr.
Karvaičiai XVIII a. pr. – 1797 m.

PREILA

NIDA

Nida 1673 – 1732 m.
Nida 1385 – 1674 m.

Naujoji Pilkupa 1728–1839 m.

PILKUPA

Pilkupa (Naumiestis) iki 1675 m.

Prėdinė 1664–1700 m.

Gausutė XVI a.

RASYTĖ

Kuncai 1452–1825 m.

Naujasis Lotmiškis iki 1762 m.

Senasis Lotmiškis 1664 m.

Šarkuva iki 1715 m.

ŠARKUVA

Užpustytų kaimų žemėlapis, sudarytas ir pieštas remiantis moksline literatūra ir istoriniais žemėlapiais iš Vokietijos archyvų. Autorė – Renata Kilinskaitė

APIE IŠGYVENIMĄ SMĖLYNUOSE IR TAMSŲJĮ TURIZMĄ

Jolanta Juškevičienė

Smėlynų gyvenimas ir gyvenimas smėlynuose. Dvi didingos istorijos, susipynusios tarpusavyje. Abi – apie išlikimą, galią kurti ir galią griauti. Tokia yra Kuršių nerijos nacionalinio parko išleista knyga „Užpustyti Kuršių nerijos kaimai“. Iki jos pasirodymo daug kam tik fragmentiškai buvo žinoma apie kelis šimtmečius vykusią ir ne kartą žmonių pralaimėtą kovą su smėlynais, prarijusiais medžius, miškus, sodybas, kaimus, vertusi žmones skursti ir nuolatos kraustytis iš vienos vietos į kitą.

Ne vienerius metus Kuršių nerijos nacionalinio parko direktorė Aušros Feser kaupė šių kaimų istorijas, o bendradarbiaujant su Lietuvos ir Vokietijos mokslininkais, muziejininkais ir tyrėjais, direkciją pasiekė šimtamečiai žemėlapiai ir fotografijos, įspūdingi senųjų keliautojų atsiminimai apie baisų Rytprūsių pakraštį, kuriame gyventi buvo praeiksmas, o ne privilegija.

Kad išvystų dienos šviesą, šioms istorijoms buvo lemta laukti tinkamiausio momento ir tinkamiausio žmogaus, į Kuršių nerijos nacionalinį parką atpūsto kelionių, laisvės ir polėkio vėjų. Jau kelerius metus kultūrologe čia dirbanti Renata Kilinskaitė visas istorijas talentingai suguldė į kinematografišką knygą – ją skaitydamas jauti smėlį tarp dantų. Negana to, siekdama paties geriausio rezultato, Renata pati tą knygą ir sumaketavo. Kaip ir dešimtis Kuršių nerijos miškuose, pažintiniuose takuose, smėlynuose pastatytų stendų, padedančių žmonėms suprasti, kuo ši vieta iš tiesų yra unikali.

Klaipėdietė R. Kilinskaitė, filosofijos, paveldosaugos ir turizmo mokslus baigusi Vilniaus ir Kauno universitetuose, manė, kad niekada į gimtuosius kraštus nebegrįš.

Kelianti sau iššūkių, drąsi, nemėgstanti rutinos ir draudimų dėl draudimų, plataus intereso spektro ir įvairiapusiškomis galimybėmis bei talentais apdovanota jauna moteris sakosi gyvenimą pažįstanti per patirtis.

R. Kilinskaitė prasitarė apkeliavusi jau viską, ką norėjo, tad reikia laiko rasti naujoms svajonėms, o tinkamiausia vieta dirbti svajonių darbus pasirodė esanti Kuršių nerija.

Renata, kaip Jus iš grandiozinių kelionių ir aktyvaus gyvenimo sūkurio paviliojo Kuršių nerijos smėlynai?

Maniau, niekada į pajūrį negrįšiu. Nes po studijų sulaukiau pasiūlymo Kauno technologijos universitete dirbti su projektais. Tuo metu tyrinėjau Kauno tarpukario architektūrą. Šiandien apie tarpukario modernizmą kalba visi, o prieš dešimt metų buvo pati pradžia. Mūsų vadovas Vaidas Petrulis – vienas iš Kauno modernizmo bangos iniciatorių.

Vėliau sulaukiau pasiūlymo dirbti Jonavoje – taip susidomėjau Lietuvos žydų paveldu. Visada gyvenusi tik didmiesčiuose, norėjau išbandyti mažesnio miestelio gyvenimą. Man tai atrodė visiška egzotika.

Paskui nusprendžiau pailsėti nuo visų darbų ir metus keliavau. Per tą laiką susidėliojo didžiulis norimų pasiekti svajonių planas.

Vieną dieną grįžusi iš eilinės kelionės supratau, kad su Kaunu mane sieja tik nuomojamas butas. Grįžau į Klaipėdą. Tada turėjau sugalvoti, ką veiksiu toliau.

Pamačiau skelbimą apie Kuršių nerijos nacionalinio parko ieškomą darbuotoją, nusiunčiau CV. Dirbti kurioje nors saugomoje teritorijoje buvo sena mano svajonė, turbūt nuo tada, kai sužinojau, kas apskritai yra saugomos teritorijos. Tiesa, mano specialybė visiškai nesusijusi su gamtos mokslais.

Iš tiesų mes turbūt net neįsivaizduojame, kas yra tos saugomos teritorijos ir kodėl jos saugomos. Žinome tik tiek, kad čia viskas draudžiama: negalima kurti laužų, statyti palapinių, skinti augalų, grybauti, vaikščioti...

Galima, tik saikingai ir atsakingai. Dėl draudimų man visada kildavo klausimų ir atsakymui nepakakdavo argumento „negalima, nes negalima“. Šiandien, kai Kuršių nerijoje kuriamė prevencines priemones, kai bandome informuoti žmones, man visada svarbu paaiškinti suprantamai, kodėl vieno ar kito dalyko daryti negalima. Todėl kiek tai įmanoma bandau paaiškinti žmonėms, komunikuodama per tekstus stenduose, mūsų socialiniuose tinkluose. Svarbiausia yra ne tik drausti, bet ir sukurti alternatyvų, o kas yra leistina.

Pavyzdžiui, jei nacionaliniame parke draudžiame kurti laužus kur užsimanius, informuojame apie specialias laužavietes. Jų yra bene dešimt. Sudarėme žemėlapi. Tegul žmonės žino ir kuria laužus ten, kur galima.

Draudžiama vaikščioti po rezervatą, bet sukūrėme ir pažymėjome daugybę trasų, kuriomis vaikščioti galima. Ir tai ne trumpi pažintiniai takai, o dešimčių kilometrų ilgio trasos,

„Užsienyje irgi dažnai
aplankau dykumas –
mėgstu palyginti mūsų ir
kitų kraštų kopas“, – sako
R. Kilinskaitė, už jos – Gran
Kanarijos smėlynai

kuriomis gali pereiti visą Kuršių neriją. Tačiau tam tikrose vietose, kur takai eina per rezervatą, prašome vietovę kirsti labai atsargiai ir tik numatytose vietose. Visa ši informacija pateikiama stenduose, mūsų interneto svetainėje, leidiniuose.

Saugomos teritorijos tuo ir skiriasi nuo kitų, kad jos turi kažką ypatingo! Nors man visa gamta yra ypatinga.

Esate ir gamtos gidė. Tai visiškai nauja. Ar Lietuvoje gamtos gidas jau turi savo auditoriją, ar žmonės žino apie tai, ar jie domisi gamta?

Tai yra visiškai naujas dalykas, ko Lietuvoje iki šiol labai trūko. Prieš kelerius metus Kuršių nerijos nacionalinis parkas kartu su partneriais vykdė europinį projektą, jo metu buvo kuriamas gamtos gidų tinklas.

Buvo atrinkta apie dvidešimt dalyvių, jie metus lankė kursus, kuriuos vedė patys geriausi kviestiniai lektoriai – ornitologai, biologai, botanikai, patys vedantys ekskursijas, sukūrę savo verslus; taip pat gidais dirbantys saugomų teritorijų darbuotojai, parengę neeilines ekskursijas. Mokėmės pažinti augalus, iš gyvūnų pėdsakų atpažinti, kas čia gyvena, kas prabėgo, kokia tai buveinė. Daugelis žmonių, vaikščiodami gamtoje, ja gėrėsi, tačiau nesupranta, kokie procesai joje vyksta. Norint tapti labai geru gamtos gidu, mokytis reikėtų tikrai ne vienerius metus.

Gamtos gido funkciją šiek tiek atstoja įvairiose Kuršių nerijos vietose atsiradę nauji informaciniai stendai – tai taip pat didžiulis Jūsų darbas.

Prieš porą metų Kuršių nerijos nacionalinio parko infrastruktūra labai pasikeitė, įrengtos naujos regyklos, suolai, takai. Tad su kolegomis teko kurti penkiasdešimt informacinių stendų ir dar daugiau rodyklių, taip pat surasti gražiausias vietas įvairiausių formų suolams. Vien per Kuršių neriją besidriekiančiame dviračių take ir penkiose pėsčiųjų trasose yra per tris šimtus nuorodų.

Taip pat dirbau tarptautiniame projekte, dvejus metus kūriau „Jūrų tako“ trasą, einančią ne tik per Kuršių neriją. Tai pėsčiųjų maršrutas, kuriuo galima keliauti dienų dienas ar

net mėnesius. Latviai ir estai jį jau buvo susikūrę. Trasa ėjo nuo Talino iki Lietuvos sienos. Tada prisijungėme mes ir trasą pratęsėme per Lietuvą iki pat Kaliningrado srities. Pasiekęs Klaipėdą „Jūrų takas“ šakojasi. Viena atšaka vingiuoja pajūriu, kita – pamariu iki Rusnės salos. Lietuvoje šios trasos ilgis – 216 kilometrų, o jei norite keliauti iki Talino, turėsite įveikti 1 500 kilometrų. Kelias suskaidytas dienos ruožais, sudarančiais apie 20 kilometrų, tad iki Talino tektų eiti apie du mėnesius.

Kurdami trasas bandėme atrasti naujų unikalių, iki šiol mažiau žinomų vietų. Lietuviai yra smalsūs žmonės. Juos tik reikia nukreipti teisinga linkme.

Pati keliauti gamtoje pradėjau nuo pirmojo kurso su Vilniaus universiteto žygeiviais. Mane visada žavėjo žygiai pėsčiomis, slidėmis, dviračiais. Bandydavau į juos įtraukti draugus, bet kurį laiką savo aplinkoje buvau vienintelė pamišusi dėl žygių, vėliau atsirado bendraminčių.

Labai mėgstu žiemą už poliarinio rato. Viena egzotiškiausių mano kelionių buvo per Suomiją, Švediją, Norvegiją. Už poliarinio rato buvau keletą kartų ir žiemą, ir vasarą. Esu aplankiusi keturiasdešimt šalių. Kai kam atrodo, kad vis keliauju ir vis kažkur kitur. Bet iš tiesų labai mėgstu grįžti į tas pačias vietas. Pavyzdžiui, kasmet keliauju į Tatus. Tai mano mėgstamiausi kalnai. Važiuoju žiemą, pavasarį, kai žydi krokai, ir rudens pradžioje, kai sumažėja turistų.

Kokios Jūsų mėgstamiausios vietos Kuršių nerijoje?

Tai labai sunkus klausimas. Gal tos, kurių nežinojau iki pradėdama dirbti Kuršių nerijos nacionaliniame parke. Man, klaipėdiečiai, Kuršių nerija buvo lyg didelė smėlio dėžė, kurioje užaugau. Tačiau visada lankydavausi tipiškos turistinės vietose: garnių-kormoranų kolonija, Raganų kalnas, Parnidžio kopa...

Dabar mano mėgstamiausios vietos yra naujai atrastos. Pavyzdžiui, Juodkrantės sėngirė, Žirgų ragas prie Pervalkos, marių pakrantė nuo Nidos iki Preilos. Tiesiog pėsčiųjų maršrutai, prie kurių atnaujinimo prisidėjau. Norėjosi parodyti vietos išskirtinumą. Šiuose ieškojimuose gimė ir keli keisti, bet įtraukūs pavadinimai, mano suteikti tam tikroms vietovėms. Pavyzdžiui, mano sukurtas Kuršių niūrija arba prieš gerą šimtmetį Juodkrantės sengirei apibūdinti spaudoje pavartotas vaizdingas „Miško katedros“ palyginimas.. Taip gimė ir informaciniai stendai.

Naujieji Kuršių nerijos informaciniai stendai

Šie stendai yra patrauklūs turiniu, vizualumu, ne tokie, kokius esame įpratę regėti. Prie jų žmonės iš tiesų sustoja.

Bandžiau informaciją pateikti taip, kad man pačiai būtų įdomu. Šiaip esu iš tų visiškai knygų nebeskaitančių žmonių – nebeturiu tam laiko. Juokauju, kad esu parašiusi daugiau knygų nei perskaičiusi.

Pamačiusi neįtraukiantį tekstą, jo tiesiog neskaitau. Todėl kurdama stendus stengiausi, kad užkabintų pats pavadinimas, kad jis būtų stebinantis, gluminantis. Kaip ir mano naujadaras Kuršių niūrija. Pati ne kartą perėjau trasas ir bandžiau atsakyti į klausimą, kodėl jomis verta eiti. Vienos trasos grožio niekaip nesisekė atrasti: visada ja einant tai saulė kepindavo, tai stiprus vėjas taršydavo, tai skruzdės užpuldavo. Tada pagalvojau, o kodėl Kuršių nerijoje viskas turi būti tik gražu ir gera?!. Čiagi būta įvairiausių patirčių. Mūsų cituojami autoriai knygoje „Užpustyti Kuršių nerijos kaimai“ liudija, kad Nerijoje tikrai nebuvo gera. Tai kodėl ir mums neparodžius, kad čia ne visada viskas buvo ir yra tik gerai? Kūriau intrigą: eikite šia trasa, nes ji tikrai baisi. Kiek kartų ją eisite, tiek kartų jūs patirsite iššūkių: arba pūs vėjas, arba spigins saulė, arba vėjas koš nuo marių ir pustys smėlį. Nėra užuovėjos nuo saulės, nes nėra medžių, o vasarą ten pilna skruzdžių. Bus baisu, bet eikite ir pažiūrėkite. Norėjau, kad kiekvienas stendas būtų įdomus pirmiausia man pačiai. Nes jei jis nebus įdomus man, kam tada jis bus įdomus?

Jūsų parengta knyga labai kinematografiška – skaitoma kaip filmo kadrai. Knyga apie reiškinių, jaukusį žmonių gyvenimus, vertusį juos klajokliais ir kėlusį siaubą bei daugybę rūpesčių. Tačiau vis tiek šmėkšteli mintis, kad tai buvo unikalu ir netgi šiek tiek egzotiška.

Taip, iš dabartinės perspektyvos atrodo: oho, koks reiškinys! Kokia egzotika! Tačiau tuometiniams žmonėms tai buvo siaubingas išbandymas. Vieni „ištrėmimą“ į smėlynus laikydavo Dievo bausme, o ilgametis Karvaičių parapijos kunigas D. G. Zudnochowius savo tarnystę laikė sąmoningu pasišventimu. Anuomet niekas sveiku protu iš normalios gyvenvietės kitoje marių pusėje nesikeldavo gyventi į Kuršių neriją. Tai buvo tiesiog kančių vieta.

Todėl nesulyginami anų ir šių dienų žmonių išgyvenimai. Vienas dalykas praleisti smėlynuose tegu ir naktį, žinant, kad paskui įsėsi į automobilį ir saugiai sugrįši namo. Visai kas kita kelias paras keliauti paštininko vežimu per Kuršių neriją, rizikuojant prasmegti klampsmėlyje, kai reikėdavo traukti ir vežimus, ir arklius.

Kokia šios knygos atsiradimo istorija? Iš tiesų, nuo XVII amžiaus yra aprašytos užpustymo istorijos, po smėliu palaidoti kaimai, tačiau iki šiol niekas nebuvo surinkęs ir susisteminęs šios informacijos.

Tikrai taip. Kai tik pradėjau dirbti Kuršių nerijos nacionaliniame parke, su jo direktore Aušra Feser pakalbėjome apie būtinybę pristatyti užpustytų kaimų istoriją, apipintą įvairiausiais mitais. Buvo stendukas Nagliuose apie užpustytus kaimus, bet kur jie tiksliai yra, niekas nežinojo. Man pačiai ši tema buvo labai įdomi. Ją netiesiogiai buvau atradusi Kultūros paveldo magistro studijose besidomėdama tamsiuoju turizmu ir tamsiuoju paveldu, tai

yra galimybė aplankyti vietas, susijusias su mirtimi. Šiuolaikinėje visuomenėje tai labai populiari ir vis labiau populiarėja. Netgi šiuo metu yra organizuojami turai į Ukrainą, į Bučą, kol ten tebevyksta baisūs dalykai. Tamsusis turizmas yra labai plati sąvoka. Tai ir apleisti miestai, apleistos gyvenvietės, katastrofos vietos. Černobylis – tipiškas tokio turizmo pavyzdys. Aš buvau pirmoji Lietuvoje, pradėjusi analizuoti šią temą. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje yra tamsiojo turizmo institutas. Tad užpustytos gyvenvietės buvo visiškai mano domėjimosi sritis.

Parko direktorė Aušra Feser daugelį metų kaupė įvairiausių medžiagą, citatas, nuotraukas apie užpustytus kaimus. O dar iš Vokietijos archyvų

gavo labai įdomių XVIII amžių siekiančių žemėlapių. Taigi, turėjome visą medžiagą knygai, reikėjo tiesiog paimti ir sudėti į vieną vietą. Parašiau Kultūros tarybai projekto paraišką, gavome finansavimą leidybai, o visą kitą darbą darėme patys. Aš tapau tarsi filtru, per save perleidęs begalę medžiagos ir prisiėmęs atsakomybę ją pateikti patraukliai (du trečdaliai teksto liko nepanaudoti). Kai kuriuos tekstus padėjo parengti kolegė Jolanta Uktverytė – nacionalinio parko aplinkosauginio švietimo specialistė. Kreipėmės į vieną leidyklą. Ji, supratusi, kokie aukšti mūsų keliami kokybės standartai, nutraukė sutartį. Galiausiai teko viską daryti patiems. Kaip tik tuo metu susirgau COVID'u – niekur iš namų eiti negalėjau, tad kol sirgau, galutinai sudėlioju knygą. Su kolegėmis sužiūrėjome tekstus, pati sukūriau knygos dizainą, atrinkau nuotraukas, piešiau iliustracijas ir maketavau. Draugas, dirbantis profesionaliu dizaineriu, padėjo sukurti patrauklų viršelį.

Regykla naujame Parnidžio pažintiniame take

Renata, knygoje yra ir puikių pačios fotografijų. Toks jausmas, kad esi žmogus, galintis padaryti bet ką? Viską?

Tik nešoku ir nedainuoju, o visa kita galiu. Man labai daug sričių yra įdomios. Kuo pradėdau domėtis, į ką įsitraukiu, tą ir išmokstu.

Šiuo metu dirbu su nauja Kuršių nerijos nacionalinio parko lankytojų centro ekspozicija. Tikėtina, 2024 m. pradžioje turėsime naują lankytojų centrą Juodkrantėje, buvusios mokyklos vietoje. Ekspozicinė erdvė – per du aukštus, joje daug technologijų, daug ekranų, daug liečiamų dalykų, animacijų. Idėjas ir medžiagą turiniui turime pateikti mes. Beveik kasdien bendrauju su rangovais, siūlau idėjas, scenarijus, deriname detales, kas iš ko atsiranda ir kas su kuo gamtoje komunikuoja, kokie procesai vyksta pavasarį, rudenį ir t. t.

Smėlynai nesiili ir neleidžia ilsėtis žmonėms?

Taip, bet mes bandome su jais žaisti. Statome žabtvores. Anksčiau vyravo vėjas iš vakarų, dabar pastebime vis dažnesnius rytų ir pietų vėjus, reikia statyti tvoreles kitose vietose, nukreipti į kitą pusę. Kopos su pustomu smėliu judės ir judės. Jos ir dabar kasdien juda. Ant Parnidžio kopos atsirado nauji laiptai ir buvo pakeista jų vieta ne tik todėl, kad senieji sutrešo, o todėl, kad smėlis jau buvo bebaigiąs senuosius pasiglemžti. Taku užlipus į viršų, galima matyti, kaip smėlis baigia praryti ir medžius.

Kokių mitų apie Kuršių neriją esi girdėjusi ir galėtum paneigti?

Vienas iš mitų, kad prie jūros visada *faina*. Daugelis čia apsilanko vasarą, todėl jiems pajūris asocijuojasi su amžinomis atostogomis paplūdimyje. Kai pasakau, kad gyvenu Klaipėdoje, o dirbu Kuršių nerijoje, daugelis iš karto atsidūsta: „O, kaip faina, kaip aš tau pavydžiu. Tavo vietoje buriuočiau ir buriuočiau...“ Tuomet tenka bandyti išaiškinti, kad aš čia ne buriuoju, aš dirbu. Vis tiek niekas nepatiki. Žinau ne vieną atvejį, kaip jūros pakerėti žmonės viską metę atsikrausto į Klaipėdą „visam laikui“, bet užtenka sulaukti pirmo audringo ir niūraus lapkričio, ir grįžta atgal, iš kur atvykę. Jūra tikrai sukuria magišką aurą, ir gyvenimas čia yra labai įdomus, savitas, bet prie jo reikia priprasti ir pajusti vandens kuriamą gyvenimo ritmą, gyventi pagal jį. Tai tikrai ne kiekvienam. Aš manau, kad atradau savo ryšį su jūra, todėl ją ir aplankau kur kas dažniau nei eilinis klaipėdietis.

Preilos kopos apžvalgos takas

NAUJOS KNYGOS, 2022

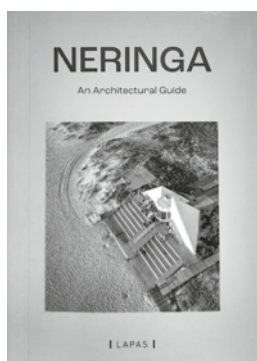

Dalia Kiseliūnaitė. „Kuršių nerijos kuršininkų kalba“, I dalis. Fonetika ir morfologija. Monografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2022.

Monografijoje aprašyta baltų geolekto – Kuršių nerijos kuršininkų kalbos – fonetika ir fonologija. Pirmojoje elektroninės knygos dalyje supažindinama su šio geolekto atsiradimo istorija, sociolingvistine charakteristika, svarbiausiais tyrinėjimais ir dokumentavimu, analizuojamos išnykimo priežastys. Antroje dalyje sinchroniniu, diachroniniu, sociolingvistiniu ir entolingvistiniu lygmenimis atliktas fonetikos ir fonologijos tyrimas remiasi garso įrašais ir rašytiniais šaltiniais. Prieduose pateikiami keli iššifruotų garso įrašų tekstų fragmentai.

„Užpustyti Kuršių nerijos kaimai“ (tekstų autorės Aušra Feser, Renata Kilinskaitė, Jolanta Uktverytė). Neringa: Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija, 2022. Istorinėmis fotografijomis ir XVI–XIX a. žemėlapiais iliustruotame leidinyje sudėti pasakojimai apie vieną dramatiškiausių Kuršių nerijos istorijos laikotarpių, kai ši smėlio žemė buvo virtusi visiška dykyne (plačiau – p. ...).

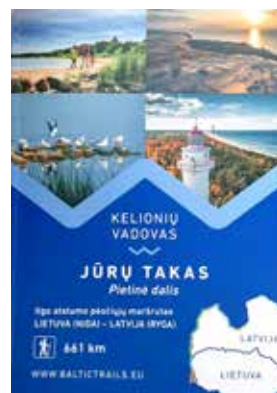

Marija Drėmaitė, Viltė Migonytė-Petrulienė, Martynas Manuskas, Vasilijus Safronovas. „Neringa. An architectural guide“ (anglų k.). Vilnius: Lapas, 2022. Architektūros gidas pasakoja įspūdingą istoriją apie Kuršių nerijos žvejų kaimelius, tapusius prestižiškiausiomis Lietuvos poilsiavietėmis. Leidinyje pateiktos 94 pastatų ir architektūros objektų istorijos, iliustruotos nuotraukomis ir piešiniais, išsamūs įvadiniai tekstai, kuriuos parašė žinomi istorikai ir architektūros tyrinėtojai.

„Dvi dienos su *genius loci*: Immanuelio Kanto ir Thomo Manno pėdsakais“ (lietuvių, anglų, vokiečių, rusų k.). Sudarytojos Lina Motuzienė ir Nijolė Strakauskaitė. Neringa: Neringos muziejai, 2022. Kelionių vadovas, kviečiantis aplankyti su I. Kantu ir T. Mannu susijusias vietas, prisiminti ar sužinoti kai kuriuos jų biografijų faktus, *genius loci* formuojančias jų kūrybos idėjas.

„Kelionių vadovas *Jūrų takas. Pietinė dalis*“ (lietuvių, latvių, anglų k.). Druskininkai: Eurispauda, 2022. Leidinys išleistas vykdamas *Interreg* Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programos projektą „Miško maršrutų kūrimas Latvijoje ir Lietuvoje“. Baltijos pajūrio pėsčiųjų maršruto plėtra Lietuvoje“. Detaliais žemėlapiais iliustruotame kelionių vadove aprašoma Lietuvą, Latviją ir Estiją jungiančio tarptautinio pėsčiųjų maršruto „Jūrų takas“ pietinė dalis – 661 kilometrą besitęsianti atkarpa nuo Nidos Kuršių nerijoje iki Rygos. Leidinyje pateikiama informacija apie lankytinas vietas, Lietuvos ir Latvijos pajūrio bei Kuršių marių pakrantės gamtą, saugomas teritorijas, jų lankymo taisykles, rekomenduojamas poilsio, nakvynės vietas ir kitas paslaugas.

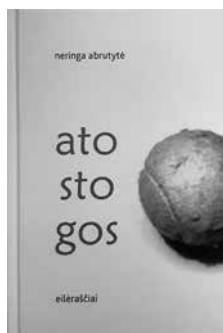

Neringa Abrutyte. „Trilogija“. Poezijos rinktinė. Utopija, 2022.

Neringa Abrutyte. „Atostogos“. Eilėraščiai. Antrasis papildytas leidimas. Utopija, 2022.

Neringa Abrutyte. „Musmirusiųjų“. Antrasis leidimas. „Ridsales“ kūrybinė spaustuvė, 2022.

Visų trijų knygų autorė – poetė ir vertėja, gimusi ir augusi Nidoje. Baigė Nidos vidurinę mokyklą, Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Lietuvos rašytojų sąjungos narė. Poetės eilėraščių yra išversta į anglų, italų, graikų, danų, suomių, baltarusių ir kitas kalbas. Šiuo metu gyvena Danijoje.

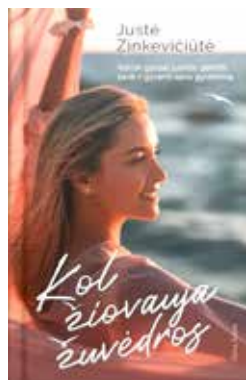
Laimonas Inis. „Aštuoni Kuršmarių vėjai. Mažoji Lietuva. Interpretacijos“. Kaunas: Naujasis lankas, 2022.

Knygoje pateikiamos sakmės ir padavimai apie senuosius sembus, jotvingių, prūsų dievus, piliakalnius, kovas su kryžiuočiais bei interpretacijos apie žymiausius Mažosios Lietuvos ir su šiuo regionu susijusius kultūros bei raštijos veikėjus: Vilhelmą ir Klarą Storostus, Robertą Šumaną ir jo žmoną Klarą Vyk Šuman, karalienę Luizę ir kt.

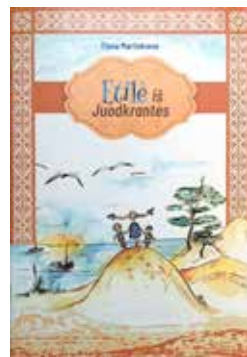
Nida dailėje. Ukrainos – Lietuvos tapybos paroda. Albumas. Sudarytojai Saulius Kruopis, Giedrius Bagdonas, Jonas Lenkutis, Eigirdas Saulius Kruopis. Nida, Vilnius: Menininkų asociacija „Tiltas“, 2022. Parodoje „Slava Ukraini“ eksponuoti lietuvių ir ukrainiečių kūriniai, taip pat menininkų asociacijos „Tiltas“ pleneruose nutapytos drobės ir į asociacijos turimą Aukso fondą patekę paveikslai. Leidinys – tai pagarbos ir palaikymo ženklas Ukrainos menininkų bendruomenei, už savo laisvę kovojančiai tautai.

Justė Zinkevičiūtė. „Kol žiovauja žuvėdros. išdrįsk garsiai juoktis, pamilti save ir gyventi savo gyvenimą“. Vilnius: Alma littera, 2022. Tai antroji nidiškės aktorės ir TV laidų vedėjos knyga. Pasakodama nelaimingos meilės peripetijas, autorė įterpia savo senelio nidiškio Leono Zinkevičiaus prisiminimų apie gyvenimą Neringoje prieš 50–60 metų.

Elena Martinkienė. „Etilė iš Juodkrantės“. Telšiai: Spaudos lankas, 2022. Mokytojos, buvusios juodkrantiškės knygelėje vaizduojami XX a. 6-ojo ir 7-ojo dešimtmečio pradžios vienos šeimos vaikų nuotykių, meilė supančiai gamtai, nepakartojama nuostabi vaikystė smėlio, vandens, vėjo apsuptyje.

„Baltija“. Literatūrinis-kultūrinis almanachas. Sudarytojos Sonda Simana ir Julija Baranova. Leidinyje, be kita ko, publikuojamas Nijolės Kliukaitės-Kepenienės pokalbis su poete Daiva Molyte-Lukauskiene apie kūrybą, laiką, išgyvenimus ir patyrimus. Klaipėda: Druka, 2022.

Parengė Asta Jankauskienė

Preilos bibliotekos atidarymo iškilmėse: pirmoji Preilos bibliotekininkė Stasė Smolskienė, V. Miliūno viešosios bibliotekos direktorė Dalia Greičiūtė ir preiliškis Neringos meras Darius Jasaitis tarp *Giedružės* ansamblių

KULTŪROS ŠVIESUOLIAI

Gintauto Beržinsko nuotrauka

TARP KNYGŲ IR ŽMONIŲ

Asta Jankauskienė

Paklausta, kas tau biblioteka, Dalia Greičiutė akimirksniu atsako: „Viskas! Gal ir negerai taip, bet tai ne našta, ne vargas, tai – gyvenimas.“ Savo pasirinkimu niekada nesuabejojusi ir nenusivylusi D. Greičiutė neigia stereotipą, kad bibliotekininko darbas – ramus užutėkis. Pasak jos, šiame darbe nebūna vienodų dienų ir kasdienybė nėra iš tolo neprimena rutinos. Turi ji atsakymą ir teigiantiems, kad kultūros žmonių darbas – ištisinis laisvalaikis. O norintiesiems „pasimatuoti bibliotekininko batus“ pasakyti, kad nors šiuolaikinės technologijos koreguoja šios profesijos atstovų kasdienybę, bibliotekų prioritetas išliks skaitytojai, kuriems, be knygų, reikia ir nuoširdaus bendravimo.

Direktorės kabinetas

Nidos biblioteka tolokai nuo miestelio centro. D. Greičiutė į darbą ateina gerokai prieš darbo pradžią, visada pirmoji, nešina ką tik iš Klaipėdos atvežtais „Vakarų ekspreso“ egzemplioriais. Kol tyla ir ramybė, peržvelgs spaudą, elektroninį paštą, atsakys į laiškus, surikiuos dienos darbus ar sės prie nebaigtų vakar dienos reikalų. Arba juos atidėjusi – griežtai nesilaikys darbo valandų – priims per ankstyvą lankytoją.

Direktorės kabinete vos apsisukti yra kur. Jame, be darbo stalo su kompiuteriu, knygų spintos su joje sutupdytais dovanų gautais suvenyrais, pusapvalio staliuko su pora kėdžių susėsti pokalbio, įspraustas didelis kopijavimo aparatas, stovi geriamojo vandens talpykla. Kartais – skaitytojų dovanotų knygų dėžė. Maži jaukumo akcentai – gėlės ant palangės, servetėlė po vaza, pilna saldaininė. Direktorė žino, kokius ledinukus mėgsta paštą atvežantis kurjeris, saldainiu nudžiugina užsukusius vaikus, pavaišina kolegas.

Jos kabineto durys niekada nebūna uždarytos. Dažnai besilankančius, bendrauti linkusius skaitytojus ji palabina dainingu „nu, i labas“, o pastebėjusi nedrąsų dairymąsi, supranta, kad žmogus čia pirmą kartą, ir klausia, gal reikia padėti. D. Greičiutė pastebės, jei kam nesi-seka prie kompiuterio, padės rasti ieškomą informaciją, nukopijuos dokumentus. Ir vaikai čia drąsiai dūzgia. Jų šurmuliui prislopinti direktorei nereikia griežtumo ar pamokslavimų.

Kelias – į Nidą

Jau beveik keturis dešimtmečius D. Greičiutės gyvenimas – tarp knygų ir skaitytojų. Per tą laiką užaugo dvi kartos. Dirbti į Nidos biblioteką Dalia atvažiavo 1983 metais. Tiesa, tai nebuvo atvykimas į nežinomą kraštą. Nida jai sava nuo vaikystės. Iš netoli Veliuonos esančių Pelučių kaimo tėvai ją vasaromis atveždavo į pajūrį pas tetą Adelę Sabašinskienę. Dabartinėje Lotmiškio gatvėje bėgo Dalios basakojės dienos. „Nuotykių?!. Nebuvo, nes buvau rami. Išdaigų nekrėsdavom. Su kaimynų dukra bėgdavom prie marių, žaisdavom su lėlėmis, kartais žaidimų erdvė ir iki kopų išsiplėsdavo.“ Šiluma ir meile ją apgobusius

artimuosius vadino „vasaros tėvais“. Sabašinskių šeima dukterėčią globojo ir vėliau, padėjo finansiškai jai besimokant Vilniuje.

Likimas surikiavo taip, kad jauniausią iš Greičių vaikų tėvai trumpiausiai glaudė ir guodė. Ankstyva ir netikėta tėvo mirtis, skausmingas mamos išėjimas buvo nemenka našta penkiolikmetei. Pagranduke rūpinosi sesuo ir brolis, nemažai pagalbos sulaukdavo ir iš netoliese Gystėnų kaime gyvenusios tetos Genutės.

Baigusiai Veliuonos vidurinę mokyklą ir svarsčiusiai apie profesijos pasirinkimą, apsispręsti padėjo klasės auklėtoja: „Tau tiktų būti vaistininke arba bibliotekininke.“ Daug skaičiusiai, o ir laiką po pamokų, laukiant autobuso į namus, bibliotekoje leisti mėgusiai merginai mintis apie bibliotekininkystę patiko ir mokslų krimsti ji išvažiavo į Vilnių.

Pirmajai praktikai pasirinko Nidos biblioteką, o rudenį grįžusi į studijas sužinojo, kad šiai reikia nuolatinio darbuotojo. Teko apsispręsti – ar tęsti dieninį mokymąsi, ar rinktis neakivaizdinį skyrių. Įkalbėta ryžosi važiuoti į Nidą, tačiau iškilo kita kliūtis – tuo metu registracijos Neringoje neturėjusios D. Greičiutės negalėjo priimti į darbą. Tad, kol buvo sutvarkyti visokie formalumai, bibliotekoje kurį laiką dirbo... jos teta. Dalia pripažįsta, kad iš mažakalbės ir santūrios vaikų darželio vedėja dirbusios A. Sabašinskienės mokėsi pagarbaus bendravimo su žmonėmis, kantrybės, gebėjimo išklausyti, ramiai reaguoti į kito emocingus pareiškimus.

Darbą D. Greičiutė pradėjo bibliotekoje Nr. 1, vėliau ji vadinosi Nidos biblioteka, o 1996 m., prijungus Juodkrantės, Preilos bei Nidos bibliotekas ir reorganizavus į Neringos savivaldybės viešąją biblioteką, D. Greičiutė paskirta jai vadovauti. Biblioteka glaudėsi

Klaipėdos pieno kombinato poilsio namų „Žuvėdra“ patalpose. Tam laikui D. Greičiutė nejaučia jokios nostalgijos. Jos atmintyje – šaltos ir ankštos patalpos. Žiemą net vandens nebuvo. Kadangi poilsinė ne sezono metu stovėdavo tuščia, vandenį, kad vamzdžiuose neužšaltų, išleisdavo. Radiatoriai buvo sumontuoti tik bibliotekos patalpose. Jais cirkuliuojantis karštas vanduo buvo šildomas elektra. Vandenį, kuriuo kas savaitę reikėdavo papildyti sistemą, D. Greičiutė atsinešdavo kibirais iš šulinio už kelių kiemų.

Kaip „prastų darbo sąlygų“ iliustraciją Dalia pasakoja nuotykį, kai, nuėjusi aptarnauti skaitytojo, kabinete ant stalo paliko sumuštinį, o grįžusi jo nerado. Paaiškėjo, kad priešpiečius nugvelbė... žiurkė. Ją sugauti buvo surastas katinas, bet alkana ir plėšri pilkoji jo neišsigando. Teko griebtis nuodų.

Pamario gatvės 10-ajame name nuo 1956 iki 1970 m. veikė Nidos biblioteka Nr. 1

Nors ir kukli buvo biblioteka, bet skaitytojų netrūko. Knygų deficito laikais žmonės ateidavo ieškoti pamėgtų „Drąsiųjų kelių“, „Siluetų“, „Horizontų“ serijų, detektyvų ar klasikos kūrinių. Didelė šventė visiems buvo 2000 metai, kai biblioteka įsikūrė dabartinėse patalpose. Po penkmečio jai buvo suteiktas Nidoje gyvenusio ir kūrusio rašytojo Viktoro Miliūno vardas.

1980-aisiais Nidos biblioteka įsikūrė poilsio namų „Žuvėdra“ pirmajame aukšte. Prie bibliotekos durų – direktorė D. Greičiūtė

2000 m. duris atvėrė nauja Neringos savivaldybės viešoji biblioteka. Miesto valdžios sveikinimo žodžiai prieš perkerpant įkurtuvių juostelę. Iš kairės: savivaldybės Švietimo, kultūros ir sporto skyriaus vedėjas Narūnas Lendraitis, bibliotekos darbuotoja Asta Žukauskienė, direktorė Dalia Greičiūtė, Neringos meras Stasys Mikelis ir mero pavaduotojas Vigtas Giedraitis

Nebėra tylos oazė

Užmarštin nueina laikas, kai biblioteka buvo tik knygų tvirtovė, o atėjusieji į ją tyliai landžiodavo tarp lentynų, rinkdamiesi knygą arba jos ieškodavo kataloguose, kurių kortelės bibliotekininkės pildydavo ranka. Skaitytojų išsirinktas knygas ranka surašydavo į formuliarus. Ranka jiems reikalingą informaciją į savo užrašines persirašydavo ir skaitytojai. Šiandien biblioteka neįsivaizduojama be elektroninio katalogo, be kompiuterių, spausdinimo ir kopijavimo aparatų, kitų modernių įrenginių. Tiesa, Nidos bibliotekoje dar tebestovi katalogo spintelė, bet jų stalčiukus tik iš smalsumo retsykais kas nors praveria. Tačiau jos, kaip klasikinės bibliotekos atributo, nenori atsakyti nei bibliotekos darbuotojos, nei sentimentų joms turintys skaitytojai.

Vos įžengusių į biblioteką lankytojų žvilgsnį sustabdo nuolatinė rašytojo V. Miliūno knygų ir archyvinų dokumentų ekspozicija, gausėjanti knygų apie Kuršių neriją lentyna.

Vietos ir dabartinėje bibliotekoje mažoka – fonduose sukaupta per 40 tūkst. įvairių leidinių, jie nuolat atnaujinami ir papildomi. Ir nors knygos direktorei brangios, visos jos rankų iškilnotos, nuglostytos, užsimerkusi bet kurią rastų, jos, kaip pati sako, neapima gailestis, kai reikia atlaisvinti lentynas. „Nugyveno knyga savo gyvenimą, ir neši ją į dovanojamų knygų vežimėlį.“

Pasispauti reikia ir skaitykloje. Joje turi įsitekti 60 pavadinimų periodinių leidinių lentynos, stalai prisėdusiems tuos spaudinius pavartyti ir kompiuterizuotos darbo vietos. Kartais norintiesiems susikaupti garsų čia būna per daug.

Šiluma ir pasitikėjimas

„Mums čia viskas patinka, – džiaugiasi nuolatinės bibliotekos lankytojos, per mėnesį 8–10 įvairaus žanro knygų perskaitančios nidiškės Marijona Bernotienė ir Vida Kizevičienė, – ir jauki aplinka, ir tai, kad vis dar randam neskaitytų knygų, ir kad grąžinti jas galima sau patogiu laiku.“ Visą gyvenimą mėgusi skaityti M. Bernotienė sako: „Be knygos nė dienos negaliu gyventi, kai turiu rūpesčių, įninku į ją ir užmirštu problemas, niekas kitas nerūpi.“

Lituanistė Rūta Žeimienė dar poetiškiau apibūdina biblioteką: „Atėjęs iš nuostabaus grožio gamtos, patenki į kitą šventovę, kurioje jauku, daug popierinių knygų, įkvepiančių citatų ir iš kurios nesisnori išeiti.“

Turbūt nerastum Nidoje gyventojų, kurie nepažintų bibliotekos direktorės D. Greičiutės. Bent jau palabinimą ir šiltą šypseną kiekvienas iš jos yra gavęs. Ji žino nuolatinį skaitytojų pomėgius ir atėjusįjį neretai pasitinka džiugiu „o, tau knyga yra!“, ji atsimeina vasaros lankytojus ir džiaugiasi jiems vėl sugrįžus. Daugelio vadinama mažiubiniu vardu.

„Aš neįsivaizduoju bibliotekos be Dalytės, – sako buvusi kultūros darbuotoja Violeta Chodosevičiūtė, – ji paslaugi, atidi, supratinga, visą „dūšią“ atiduodanti darbui. Maloniai pasitinkanti kiekvieną – atėjusį knygų pasiimti, prie kompiuterio padirbėti ar priebėgos nuo vienvietės ieškantį. Ypač smagu, kad biblioteką lanko vaikai. Direktorė negaili dėmesio jiems. Nors į biblioteką žmonės ateina knygų, bet ne mažiau nei skaitymo jiems reikia ir bendravimo. Reikia šilumos, jie nori būti išklausyti, nori išlieti tai, kas ant širdies

guli, – teigia V. Chodosevičiūtė. – Jie atsiveria, išsipasakoja, paatvirauja, nes pasitiki Dalia, žino, kad tai, ką pasakė, čia ir liks. Ji geba pajauti žmogų, nesudrumsdama jo vidaus.“

Biblioteka – kaip namai

„Dalia namo tik nakvoti grįžta, – tokią direktorės kasdienybę mato muziejininkė Vitalija Jonušienė. – Biblioteka – jos gyvenimo vieta. Ji tokia nepavargstanti darbo bitė. Sėdi prie dokumentų ir nedarbo dieną – pirmadienį... Vienintelį sekmadienį nedirba. Net ir atostogų vengia. Dalia užsimerkus reikiamą knygą rastų. Ji jaučia didelę atsakomybę už savo darbą. Dalia labai draugiška ir empatiška. Visus mato, visiems padeda. Jos nematei nusiminusios, net neįtarsi, kad turi rūpesčių, ji niekada nepakels balso, nieko nereikalaus, viską, ką daro, daro ne sau, o miestui, žmonėms.“

„Taip ir matau ją, visais metų laikais, visokiu oru einančią kasdienį kelią per visą Nidą į darbą. Į komandiruotę susiruoš – važiuos autobusu, valdiško transporto turbūt nėra prašiusi. Jai niekas ne per sunku. Ar knygą kam į namus užnešti, ar paimti perskaitytą, ar skelbimus pakabinti, ar renginiui kėdes sunėšioti“, – tokią ją mena buvusi mokytoja Dalė Mozūraitytė.

Jautriai apie gražią bičiulystę su D. Greičiute kalba poetė Daiva Molytė-Lukauskienė. „Dažnai mes nepastebim šalia esančių ir tyliai, kukliai dirbančių atsidadusių žmonių. Jos darbštumas, pareigingumas, kruopštumas – ypatingi. Ji niekad nesimuš į krūtinę – aš tai padariau, duokit man medalį! Daro ne dėl garbės, ne dėl įvertinimų.“

„Ar aš reikli? – nusijuokia D. Greičiūtė. – Visai ne. Iš savo pusės žiūrėdama, sakyčiau – tai trūkumas, nes visi gali ant galvos lipti, iš kitos – gal gerai?.. Nei aš turiu pykčio, nei moku pykti. Jei supyktu – akimirksniui. Kartais greičiau pačiai padaryti, nei prašyti ar reikalauti. Man svarbiau – rami aplinka darbe, geri kolegų tarpusavio santykiai.“

Neigiamas emocijas viduj užrakinanti, kasdienybėje iškylančioms problemoms išspręsti turinti savų metodų, D. Greičiūtė sako nemėgstanti „gyvenimo meno“ knygų, nesizavi ir fantastikos kūrinių. Ir peties, ant kurio išsiverkt galėtų, nereikia. „Aš tokia tvirtai ant žemės stovinti, – įvardija savo emocinę stiprybę. – Tuščiai nesvaičioju ir nesvajuoju, kas, kad sako, jog ateityje skaitytojus aptarnaus robotai, bet šiandien realybė tai kitokia, – juokiasi Dalia, – nmodeliuoju gyvenimo toli į priekį.“ Mėgstamais posakiais „nuo likimo nepabėgsi“ arba „bus, kaip turi būti, toks gyvenimas“ ji užbėga už akių bet kokiam nusivylimui...

Ir kasryt lyg knygą verčia kitą savo gyvenimo puslapį.

Vytautas Daraškevičius. Pervalka, 1969 m.

KŪRYBA, KŪRĒJAI

VIENTVĖ IR DU JOS TAŠKAI

Pokalbis su fotomenininku Vytautu Daraškevičiumi

Viktorija Mištautaitė

Tarp vandenų ir smėlynų. Tarp praeities ir dabarties. Tarp judesio ir sustabdytos akimirkos. Ir tarp tylos bei marių mūšos garsų sutinkame fotomenininką, o taikliausia būtų įvardyti – tyrėją – Vytautą Daraškevičių. Nuo 1969-ųjų (nuo jo pirmojo atvykimo talkininkauti įmonės poilsio namų statyboje Pervalkoje) jis fiksuoja, dokumentuoja Kuršių nerijos pusiasalio gyvenimo ritmą, gamtos kismą ir tiesiog būties atsitikimus. Jo ilgų metų fotografinės patirtys virto ciklu „Tarp vandenų ir smėlynų. Neringa 1969–2014“. Na, o 2022-aisiais menininkui įteikta Neringos mero premija už ilgametę fotografinę veiklą, kūrybiškai reprezentuojančią Neringos kraštovaizdį ir vietos bendruomenės akimirkas.

Tiesa, reikėtų neapsigauti dėl poetiško fotografijų rinkinio pavadinimo „Tarp vandenų ir smėlynų“. Jį išgirdus vaizduotė mums iš karto piešia romantiškus saulėlydžius, laukinės augalijos vėjo šokį kopose ar kitą itin tobulą peizažo paveikslą. Ir V. Daraškevičiaus sustabdytos fotoaparatu akimirkos, ir jo herojai pasižymi tam tikrais išraiškingais charakteriais. Išskirtinis kūrėjo bruožas visų pirma yra dokumentinė fotografija. Duotuoju vaizdo momentu jis yra kadro dalyvis: plaukia kartu su žvejais valtyje, taip pat kartu su jais pristato žuvis į ūkį, sutinka ir lydi žmones, juos kalbina. Jokios režisūros, tik tikras (tuo ir ypatingas) gyvenimas.

Fotomenininko personažai išties charakteringi. Atrodo, jog V. Daraškevičiaus sutiktų asmenų veidų bruožais-ekspresijomis yra pasakojamas nepaprastas šio krašto gyvenimas. Nuotraukose neegzistuoja statiškos formos, atvirkščiai, žmonių figūros – plastiškos, lyg palinkusios vėjo kryptimi. Jaučiamas gamtos ir žmogaus vienis. Toks stiprus, kaip susiejamos į vieną dvi virvės, susukant draugėn jas sudarančius pluoštus. Ir tas patirčių pluoštas matomas vėjo nugairintuose veiduose, stiprių rankų įtemptuose žvejybos tinkluose, prišvartuosuose, žiemojančiuose laivuose ar į jūros bangas brendančiuose žmonėse. Tad tos stiprios vienas kitą veikiančios sinergijos jausmas neapleidžia nei ciklo fotografijose, nei stovint ant Preilos kopos viršūnės.

Antra, menininko stiprioji pusė – ilga distancija. Daugelį metų rinkta informacija savotiškai tampa jo tyrimo objektu. Laikais, kai esame išmokę vartoti viską ir greitai, šie lėti vaizdai tampa savotiška Biblija natūraliam gyvenimo ciklui, tokiame kaip gyvybė ir mirtis ar gamtos kaita. Anapilin jau iškeliaavę brangūs autoriui žvejai. O ir Neringa po Nepriklausomybės tapo visiems pasiekiamu kurortu. Būtent šioje vietoje V. Daraškevičiaus fotografija spaudžia gilų žinojimo pėdsaką atmintyje, net jei po kiekvieno vėjo gūsio ar audros kopose randame vis naujai supustytus vėjo pasakojimus smėlyje.

Spalvotos fotografijos ar ne – čia jau visai nebesvarbu, nes menininkas tarytum beldžiasi į kiekvieno vidinius vandenius ir mažina sausumas. Leidimas pratekėti gyvenimui yra toks pat svarbus kaip ir kiekvieno iš mūsų noras būti pamatytiems. Pamatyti save kito akimis, pamatyti save dalimi istorijos. Ir visgi vienus reikšmingiausių ir jautriausių kadro iš minėto

ciklo įvairių dokumentines fotografijas, kai 1989-aisiais, kaip V. Daraškevičius pasakojo, su Sąjūdžio vėliava šimtai Lietuvos žmonių, parklupusių ant smėlio, laikė plakatus su prašymu Kuršių nerijai suteikti nacionalinio parko statusą. Kunigas aukojo šv. Mišias prie jūros, o žmonių akys liudijo beribę meilę gamtai ir rūpestį dėl jos. Jiems pavyko! Šioje vietoje prisimenu Nykos-Nyliūno žodžius: „Retkarčiais mane kas nors paklausia, ar aš tikiu į Dievą. Bet niekas niekadęs neklausia, ar aš tikiu į žmogų. O tai yra vienintelis klausimas, į kurį atsakant atsakoma į viską.“ Tad, žiūrėdama į žmogų Vytauto Daraškevičiaus kadruose, aš juo tikiu.

Vidmanto
Balkūno
nuotrauka

BIOGRAFIJA

Vytautas Daraškevičius gimė 1946 m. vasario 27 d. Prienuose, vaikystę praleido ir mokėsi Alytuje. 1969-aisiais baigė tuometinį Kauno politechnikos institutą. Fotografija susidomėjo jaunystėje. Dalyvauja parodose nuo 1970 m., nuo 1983 m. – Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys. Fotografuoja daugiau nei šešiasdešimt metų. Per juos yra surengęs daugiau nei keturiasdešimt personalinių parodų Lietuvoje ir užsienyje. Išleido aštuonis fotoalbumus. Yra pelnęs apdovanojimų parodose Vengrijoje, Ispanijoje, Šveicarijoje, Kinijoje, taip pat Lietuvoje. Apdovanotas Lauryno Ivinskio premija už geriausią 2021 metų Lietuvos kalendorių. 2022 m. menininkui buvo paskirta Neringos savivaldybės mero premija.

Plačiai visuomenei labiausiai žinoma autoriaus kūryba lietuvių etnokultūros tematika. Nepaisant to, 2013 m. ir 2019 m. jis išleido du fotoalbumus apie Kiniją. Fotografavo svarbius mūsų šaliai istorinius įvykius. Šiuo metu dėmesį sutelkęs į lietuvių etnokultūros, taip pat į gamtos ir žmogaus sinergijos temas.

Apie Neringą, jos žmones kalbamės su menininku.

Vytautai, sakote, jog fotografija suteikia galimybę sustabdyti akimirką, tad mus gali pasiekti vaizdai iš XIX a. ir XX a. pradžios. Senujų fotografų, dirbusių Lietuvoje, dėka matome, kaip tuomet atrodė Vilnius, kitos šalies vietos, ką veikė ir kuo gyveno to meto žmonės. Kaip vieną iš svarbiausių fotografo priedermių įvardijate – sudaryti tokias galimybes ir ateityje gyvensiantiems. Ar taip nutiko ir su Kuršių nerija?

V. D. Iš dalies taip ir atsitiko. Tiesiog kai būnu kokioje nors vietoje, tai ir dairausi. Kažkokie vaizdai, vizuali informacija tave pagauna ir kaip fotografui tai kažkaip būtinai norisi užfiksuoti-jamžinti. Gal ne visada galvoji, kad dabartiniu momentu šią informaciją palieki ateities kartoms ir kad charakteringiausi bei apibendrinti vaizdai lieka ateičiai. Tačiau kad pasitaikytų ypatingas kadras, reikia nemažai ir kitų kadų padaryti, kurie galbūt nebus tokie vertingi. Išrankioti aukso grūdėliai liks ir kaip svarbi informacija.

Mano pozicija yra tokia: fotografijos priedermė – nešti žinią. Gana skeptiškai žiūriu į dabartinę madą – fotografuoti kažką tokio nereikšmingo, apie ką supranta tik autorius, o žiūrovo reikalas – nori suprask, nori nesuprask. Tuo tarpu informacijos, nešamos ateičiai, – arti nulio. Pats stengiuosi taip nedaryti.

Vytautas Daraškevičius. Preilos žvejai Stasys Stirbys ir Antanas Teišerskis. 1973 m.

O kiek Jums, kaip menininkui, svarbus žinojimas, o kiek – intuityvumas?

V. D. Įspūdis – labai svarbus, jį galima priskirti ir intuityvumui. Tačiau toliau – nuoseklus surinktos informacijos kaupimas. Šiuo metu esu išleidęs aštuonis fotoalbumus. Žvelgdamas į tai retrospektyviai, pastebiu, jog visuose vyrauja toks pats principas – medžiagą kaupiu-renku ilgą laiką pasirinkta tema. Čia tampa labai svarbu ir žinojimas. Juolab kad savo pasirinktomis temomis domiuosi visapusiškai. Tad intuityvumas yra neatsiejamas nuo žinojimo.

Sakote, kad laiko tėkmė geriausiai jaučiama žiūrint į žmones. Kuršių neriją fotografuojate nuo 1969 metų. Kaip Jūsų akyse ji keitėsi?

V. D. Šis kadras yra iš 1969-ųjų. Čia yra marios ties Pervalka, ir jose žmonės nuolatos maudėsi. Tiesa, visada buvo gana seklu. Vaikai bėga per vandenį. Šiomis dienomis rekomenduojama to nedaryti. Daug kas pasikeitė... Tada nebuvo daug gyventojų (nors ir dabar jų nėra daug). Neringa buvo pasienio zona, gana griežto režimo. Ir ten įvažiuoti nebuvo leidžiama taip paprastai. Atvykti galėjo tik tie, kurie turėjo čia esančių poilsiaviečių keliapius (juokaujame, kad situacija panaši kaip per karantiną).

Vytautas Daraškevičius. Nida žiemą. 1999 m.

Vis kalbamės istorijos rėžiuose, bet kaip manote, ar prisiminimai mūsų neįkalina? Kiek prisiminimas yra pralaidus dabarties tėkmei?

V. D. Prisiminimai daro įtaką, tačiau nenorėčiau to vadinti „įkalinimu“. Labiau į tai žiūrėčiau kaip į pozityvų dalyką – įvairiapusiškiau, bet poveikį tikrai daro. Atsiranda lyginimas. Lieka pėdsakas, kuris iš dabarties žiūrint veikia visą tavo suvokimą. Galų gale, kaip sakoma, tiesę galima nubrėžti tik per du taškus. Kitu atveju, tai taškas. Kad būtų vertinimo trajektorija, reikia atsispirti ne nuo vieno taško.

Fotografijų cikle „Tarp vandenų ir smėlynų“ užfiksuotose akimirkose juntama begalinė gamtos jėga ir ją veikiantis žmogus. Vietomis jo buvimas labai aiškiai matomas, o kitur jis – menamas ar įsivaizduojamas (pavyzdžiui, nuotraukoje, kurioje matome džiovinamus žvejybos tinklus). Kiek jums, kaip kūrėjui, yra svarbus šis gamtos ir žmogaus sambūvis?

V. D. Man ši sinergija yra ištis labai svarbi. Aš nesu klasikinis peizažistas, fotografuojantis vien tik gamtą, todėl nesistengiu išvengti žmogaus pėdsako kadruose. Man svarbus yra pats žmogus. Ta idėja, kad žmogus vaizduojamas savo aplinkoje (šiuo atveju – Neringos aplinkoje): žvejai, poilsiautojai... Štai kad ir šios moterys (žr. nuotrauką), gyvenančios viename iš Kaliningrado srities kaimelių (valstybinės sienos tuo metu nebuvo). Jos eina pėsčiomis per kopas (apie 7–8 kilometrus) į Nidą, o apsipirkusios grįžta namo.

Mano fotografavimo stilius yra reportažinis, ir aš nerežisuuju situacijų. Stebiu ir išsirenku, kas tinka fotografijai. Todėl žmonės čia yra tiesiog savo gyvenime (o ne mano sukurtame).

Vytautas Daraškevičius. Preilos žvejai Antanas Teišerskis ir Vytas Karūnaitis. 1981 m.

Nuo seno žmogus taikėsi prie gamtos: ieškojo vandens, miškų ir kitų palankių vietų išgyventi. Žinoma, viskas kinta. Ir būtent Jūsų darbuose esti judesys, dinamika. Gal labiausiai jis juntamas, kai fotografijų herojai yra vandenyje. Koks tas Neringos žmogus matyti per Jūsų kameros objektyvą? Ir kaip ieškote ryšio su juo?

V. D. Su žvejais bendravau gana glaudžiai ir ilgą laiką. Juos asmeniškai pažinojau. Ankstesniais laikais, kai jie traukdavo žvejoti iš Nidos ar Preilos, ne kartą plaukdavau sykiu ir netgi padėdavau jiems žvejoti (tokiu atveju laiko fotografuoti nebelikdavę). Artimiausiai pažinojau keletą šviesios atminties Preilos žvejų – Vytautą Karūnaitį ir Antaną Teišerskį.

Na, o kalbant apie Neringos žmogų, tai apibendrinti nėra taip ir lengva, bet pabandyčiau. Man – tai žmogus, nebijantis vienatvės (žiemą nerijoje būna labai mažai žmonių). Nebijantis ir atšiauraus vėjo, drąsus, pasiryžęs rasti savo vietą Neringoje, sugebantis iš jos pragyventi. Ar tai būtų žvejyba, ar poilsiautojų priėmimas. Tai ištis išradingi žmonės, labai gražiai puošiantys savo sodybas. Draugiški, svetingi... Nėra lengva surasti ryškių išskirtinumų. Juolab gyventojų sudėtis čia mišri.

Po Antrojo pasaulinio karo nerija buvo gana ištuštėjusi, todėl gyventi čia kėlėsi žmonės ir iš Dzūkijos, ir iš Suvalkijos, kitų vietų. Pavyzdžiui, mano artimas bičiulis V. Karūnaitis buvo suvalkietis, jis pasakojo gavęs pasiūlymą vykti dirbti žveju (nors iki tol nebuvo dirbęs panašaus darbo), už tai gavęs stogą virš galvos. Taip ir gyveno žmonės istorinių įvykių verpetuose. Gyvenimas juos pasuko jiems netikėta linkme.

Ir pabaigoje: Jūra ar Marios?

V. D. Neringa tuo ir išskirtinė, kad yra ir jūra, ir marios.

Vytautas Daraškevičius. Preiliškių šeima – Marytė ir Vytas Karūnaičiai

Vytautas Daraškevičius. Preilos žvejas Vytas Karūnaitis. 1981 m.

JONUI MEKUI – RAISOS KAKTUSAS

Daiva Molytė-Lukauskienė

Ji dovanojo kaktusą
Naujos knygos
Parašymo proga
Žydinčią gėlę
Pasodintą
Į molio dubenį

Rožiniai žiedai
Tą žiemą
Pranašavo
Nenusakomą laiką
Kelionę
Kai ji riedėjo nuokalnėn
Sėdėdama
Neįgaliojo vežimėlyje
Ir džiaugėsi
Buvimu šioje žemėje

Verčiau lapą po lapo
Laisčiau kaktusą
Retai
O jis žydėjo
Ir žydi
Vasarą rudenį
Žiemą pavasarį
Tarsi siųstų
Žodžius iš anapus
Jos žodžius
Regimus neregimus
Girdimus
Negirdimus
Iš vieno kranto į kitą
Iš ano pasaulio
Buvimo
Nebuvimo
Tarytum
Seniai regėto filmo
Istorijos

Apie jų plakančias
Širdis

Žy dė ti
Bū ti
Gir dė ti
Klau sy ti
At ver sti
Už ver sti
Sap nuo ti
Sapnuoti sapnuoti

Rožinius sapnus
Apie Roželę
Ryškiu drabužiu
Sudėliotu
Iš įvairiausių
Detalių ir
Spalvotų žiedų
Per lietų
Ir vėją
Gyvenimo scenoje
Žydintis kaktusas

Krantą nuo kranto
Atskiria
Žydinti upė

Ar išgirsi
Ar atspėsi
Žodžius
Gal norėsi būti
Kalbančiu žiedu?

Jaučiu
Per dangų
Perkūnija
Artėja
Ir sprogsta
Kaktusas debesyse

Du žydintys krantai
Atsiskiria nuo upės

Daiva Molytė-Lukauskienė. Iliustracija eilėraščiui
„Jonui Mekui – Raisos kaktusas“.
Mišri technika (akvarelė, akrilas), 24 x 32 cm

PASKUI SVAJONĘ

Asta Jankauskienė

„Tapymas – tai tikroji aš“, – sako per keturiasdešimt metų Nidoje gyvenanti Janina Žvaginienė, savo paveikslais praverianti sielos gelmes, įsileidžianti į mintis. Kukliai vertindama savo kūrybą, ji teigia, kad jei žiūrėdami į jos drobes žmonės įžvelgia emociją, įspėja intencijas, ji yra laiminga.

Toks įkvėpimas – „štai, dabar einu tapyti“ – jos neapplan-ko. Dažniausiai prie molberto nuveda šviesios mintys ir gera nuotaika. Pasitaiko, kad į kūrybos erdvę nueina ir liūdnų minčių išblaškyti. Tada stengiasi rinktis šviesias spalvas, kartais padeda muzika, o būna, kad reikia visiškos tylos.

Neišsipildžius troškimui studijuoti tapybą ir gyvenimo keliui pakrypus kita linkme (dirbo ekonomiste, finansininke), svajonė tapti dailininke būtų ir išblukusi, jei ne atsitiktinumas, kai miesto šventės proga apsilankiusi Neringos meno mokykloje, užėjo į dailės klasę. Akis bemat užkliuvo už molberto, o kai tuomet dailę dėstęs skulptorius Albertas Danilevičius pasiūlė išbandyti spalvų magiją, nepasikuklino paimti į rankas teptuko. Ekspromtas pavyko, o pedagogas, pastebėjęs, kad tai ne pradedančiosios darbas, pasiūlė prisijungti. Grupelė entuziastų įsiprašė į mokyklos patalpas tęsti tapybos pamokų, po metų surengė ataskaitinę parodą, o netrukus meno mokykloje buvo įkurtas suaugusiųjų dailės skyrius.

Ilgai klajojusi mūza pagaliau nutūpė ant J. Žvaginienės peties. Per trejus metus truskias tapybos pamokas išbandė įvairias dailės technikas – tapė guašu, lipdė molį, liejo akvareles, bet labiausiai, prisipažįsta J. Žvaginienė, jai patinka „teplioti“ akrilu. Pirmasis juo tapytas darbas buvo senasis Nidos švyturys.

Prigimtinė ekspresija ryški ir J. Žvaginienės drobėse. Jos tapybos braižas – išraiškingi potėpiai, drąsūs spalvų deriniai ir kontrastai bei ribų neturinti vaizduotė. „Kiti dirba turėdami viziją, lėtai, preciziškai, o aš tik – švyst švyst. Atsistojusi prie molberto, kartais nežinau, ką tapysiu. Kas išeis, tas ir bus, – juokiasi Janina. O geriausiai pavyksta, sako, kai paleidi mintis ir apie rezultatą negalvoji.

Idėjų ir sumanymų savo kūrybai J. Žvaginienė semiasi iš aplinkos. Fantazijai klajoti leidžia unikalūs Kuršių nerijos gamtovaizdžiai, kartais įkvepia patirti įspūdžiai, įdomūs daiktai ar išgyventas jausmas. Eskizų meno mėgėja nedaro, dažniau nusifotografuoja patikusį vaizdą. O teptuko imasi tik įspūdžiui susigulėjus ir interpretuoja savaip.

Mėgstamas J. Žvaginienės kūrybos metas – po vasaros šurmulio nurimusio kurorto tylą ir aukso spalvomis besitaškantis ruduo, o idealus paros laikas – vėlaus vakaro ramybė. Jei įkvėpimas pagauna, iki išnaktų nepaleidžia iš rankų teptuko.

Janina Žvaginienė. Parnidžio kopa (akrilas, kartonas), 60 x 70 cm

Janina Žvaginienė. Pervalkos kopos (akrilas, kartonas), 60 x 70 cm

Janina Žvaginė. Ruduo Karaliaučiuje (akrilas, kartonas), 60 x 70 cm

PRISIMINIMAI

Vytautas Daraškevičius. Nidos kopose. Apsipirkusios Nidoje, moterys grįžta namo į Kaliningrado sritį. 1985 m.

AUKŠTYN-ŽEMYN, ARBA PRISIMINIMŲ IŠ NIDOS NUOTRUPOS

Jonas Mačiukevičius

Nuėjusio akmenuotą gyvenimo kelią poeto, prozininko, visuomenės veikėjo Jono Mačiukevičiaus laikrodžiai, perfrazavus jį patį, sustojo. 2021 m. spalio 20 d. rašytojas išėjo į amžinybę. „Dorės“ paprašytas prisiminti Nidoje, rašytojų kūrybos namuose „Urbo kalnas“, praleistų vasarų akimirkas, susitikimus su kolegomis, patirtus įspūdžius, J. Mačiukevičius teigė, kad atvažiudavo tik pailsėti, „todėl apie nuostabiąją Nidą kažko vertingo ir nėra parašęs“. Šios rašytojo prisiminimų nuotrupos bene paskutinis jo viešai skelbiamas tekstas.

Į Neringą, arba dar konkrečiau – į Nidą, dažniau pradėjau važinėti, kai Rašytojų sąjunga ant Urbo kalno, visai netoli švyturio, 1982 metais rašytojams pastatė kūrybos namus. Tarp pirmųjų vasarotojų buvau ir aš. Net buvau paagituotas: „Ten prie pat kelio pirmame aukšte yra dvivietis kambarys, žmogui su ramentais tiesiog puikumėlis, pasiimk motiną ir – važiuokit...“

Taip ir padariau. Tuo labiau kad artėjo Joninės, norėjosi pabėgti nuo didelio šurmilio. Kambarys tikrai buvo pirmame aukšte. Bet valgykla – kitame pastate, ir į ją kopti reikėjo stačiais laiptais. Sovietiniais metais apie neįgaliuosius niekas negalvodavo, patiems teko ieškoti, kur pietauti. Pačiame Nidos centre radome restoraną, nors ir antrame aukšte, bet laiptai man buvo įveikiami. Rytais, išgėrę arbatos užsikąsdami sumuštiniais, su motina išsiskirdavome: ji eidavo prie jūros, aš – link marių. Kol nusileisdavau iki prieplaukos, pažiopso-davau į jachtas, šiek tiek pastriksendavau pamariais iki tos vietos, kur dabar „sėdi“ maestro Vytautas Kernagis, atsipūsdavau ant suolo ir netrukus pamatydavau ateinančią mamą. Vadinas, pietų metas. Papietavęs sunkokai įveikdavau įkalnę iki kūrybos namų, tad parėjęs virsdavau į lovą ir tik pavakariais pasirodydavau kiemelyje, kur sutikdavau vieną kitą kolegą.

Jonas Mačiukevičius
ant Urbo kalno.
2007 m.

Taigi po pirmosios vasaros Nidoje giliausiai įstrigo jėgas atimdavęs keliavimas „aukštyn-žemyn“. Nuo Joninių pabėgti nepavyko, nes Ignas Pikturna nežinia iš ko gavo informaciją apie mano „dislokacijos vietą“. Kadangi ir anksčiau esame „nuklydę nuo doros kelio“, tai ir šį kartą teko „prasiblaškyti“...

Bet iš to pasibuvimo rašytojų kūrybos namuose giliausiai įstrigo trumpi pabendravimai su poetu Robertu Keturakiu. Jis padovanojo savo knygą „Kas mirksnį visur“ ir pakylėtai užrašė: „*Mielas Jonai, manau, kad žinau, kas žvelgia pro tavo susikaupusias, įdėmias, geras akis, bet sutrikau, niekados nesugavęs jose priekaišto – pasauliui, žmonėms, man... Tu moki kopti į golgotas – už visus. Tai poezijos misija. Didžiuojusi tavimi, žinančiu ne sąskaitas, o viltį ir svajones. Robertas. 1982. Nida.*“.

Motinai pasakiau, kad šis poetas – iš Kauno. Ji pagarbiai pažvelgė jo pusėn, nes Kaunas, kažkuria prasme, buvo jos svajonių miestas, turintis labai realius kontūrus.

Nedaug tokių širdies suvirpėjimų tada Nidoje patyriau. Mindamas „aukštyn-žemyn“, tarsi Kauno funikulierius, gerokai pavargdavau. Iš to laiko ir vienas mano eilėraštis:

*Jei norit žinoti, prie marių ar jūros
Nei vakar, nei šiandien visai man nelinksma.
Nors kojas dar prausia vandenys sūrūs,
Per giliai jos į praeitį klimpsta.*

*Man jūros nereikia ir kopų nereikia.
Aš noriu sėdėti tiktai po medžiu.
Ir noriu žiūrėti lyg amžinas vaikas,
Kaip vasara jūsų virsta žodžiu.*

Daugelis kolegų į rašytojų kūrybos namus važiuodavo arba „kažką pradėti“, arba „kažką pabaigti“. Aš lig šiol nesuprantu, kaip galima kurti ne prie savo rašomojo stalo, ne savo aplinkoje, kur kiekvienas „mygtukas“ žinomas. Aš į Nidą važiuodavau pailsėti. Pamažu susiformavo tradicija ten švęsti Jonines. Su manimi pabūti atvažiuodavo keletas artimų žmonių, lankydavome įsimintinas vietas, prieplaukoje žiūrėdavome koncertą „Duokim garo“.

Po to tuščiai leisdavau dienas. Esu bandęs save priversti ką nors sukurti Nidai. Ir tą dariau net eiliuotai:

*...O tu rašyk eilėraštį, kai gelia dantį,
Kai niekšų niekšas stumia prie duobės.
Žinau, kad tu esi ne Puškinas, ne Dantė,
Bet tu rašyk, nelaukdamas garbės,
Kurios sulaukia genijai paliegę
Ar laimės kūdikiai, vis lydimi sėkmės.
...Rašyk eilėraštį, kuris net nepalieka
Mažos bangelės ant dienų tėkmės.*

Į Nidą tekdavo nuvažiuoti ir tapus neįgaliųjų draugijos vadovu. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, senoji valdžia siekė išsaugoti pozicijas – vieni siūlė poilsio namus, kiti bendros veiklos planus. O iš tikrųjų, prisidengus neįgaliaisiais, skubėjo kaip nors neprarasti buvusių privilegijų. Iš tos „serijos“ geriausiai prisimenu, kai nemažas būrys neįgaliųjų ir keletas kultūros žmonių leidomės į žygį nuo Vilniaus iki Nidos, turėdami tikslą „parodyti save“, papasakoti žmonėms apie neįgaliųjų būvį. Tūkstančių panašaus likimo žmonių gyvenimuose yra daug dalykų, kurie svarbūs visai visuomenei, ir mes norėjome padėti juos suprasti, atkreipti politikų dėmesį į tų žmonių socialinę atskirtį ir būtinybę integruotis.

Visi esame skirtingi, nes žmogaus esybei nėra specialių normų. Negalia yra tam tikras skirtingumas, kuris nėra įvertintas. Įveikti šią skriaudą – sunkus, tačiau būtinas bendras visų mūsų uždavinys. Todėl mes žygiavome nuo miestelio iki miestelio, pasakojome, kad valstybė žmonėms, turintiems visų rūšių negalią, ir jų šeimoms pirmiausia yra skolinga visaverčio gyvenimo galimybę.

Nidoje vieni dainavo, kiti skaitė eilėraščius. Pasigedęs kartu keliavusio poeto Algirdo Verbos, jį suradau prie marių gerokai nusiminusį ir pyktelėjusį. Girdi, maniau, kad jūs mane į tą žygį pakvietėte kaip poetą, o, pasirodo, aš jums reikalingas kaip šlubis. Buvau labai nustebęs – pasirodo, kad ir mes, atlikdami švietėjišką misiją, daug ko neišsiaiškinome patys sau.

J. Mačiukevičius (viduryje) su
kolegomis G. Aleksa ir A. Verba.
1996 m.

Deja, jau seniai į Nidą nebevažiuoju. Viskas praeityje. Liko vien tai, ką Dievulis davė:

*Dievas davė man grūdelių saują.
Velnias davė kibirą smalos.
O Likimas netgi prie pusiaujo
Atmatavo trečdalį salos.
Kažkodėl aš užsitvėriau tvorą
Nuo žvėrių ir netgi nuo žmonių.
O paskui aš išradau motorą,
Padariau gausybę gaminių.
Mokiausi į žemę įsikasti,
Mokiausi pakilti virš vagos.
Mokiausi taupyti duonos kąsnį
Lig pačios pasaulio pabaigos.
Nežinau, kiek pasaka užtrunka,
Sug Alvota amžinuos varguos.
Čia – prie gyvenimėlio trumpo
Ir mirties, be abejo, ilgos.*

Parašyta 2021 metų sausį.

Su poetu bendravo ir spaudai parengė Asta Jankauskienė

TIKROS ISTORIJS

ROMANTIŲ BUNKERIAI

Kas jau kas, o paaugliai pilni visokių paslapčių, noro pabėgti nuo skvarbių tėvų ir mokytojų akių, kalbėti ir veikti tai, apie ką sukasi jų pasaulis. Vasarą ne bėda, ramių, jaukių pasisėdėjimo vietelių rastum, bet žiemą – kur susibėgti? Tad 8–9-uju dešimtmečiais Nidos jaunimas buvo pamėgęs statyti slaptus bunkerius – „štabus“.

Kartais tie „štabai“ buvo įrengiami ne itin nuošaliose vietose ir labiau priminė „šalašus“, į kuriuos vaikai susirinkdavo pažaisti, bet būta ir labai rimtų, kruopščiai nuo pašalinių akių saugotų statinių, kuriuos renčiant neišsiversta be tikrų statybinių medžiagų, įrankių ar net šio tokio dailidės amato išmanymo.

Bene garsiausias (ir didžiausias) Nidos jaunimo suręstas bunkeris apie 1983–1985 metus gyvavo visai netoli švyturio, kalnapušių tankmėje. Tai buvęs trijų kambarių statinys su šlaitiniu stogu, langais ir net ketaus krosnele. Viduje – stalas, kėdės, lentynos, net kilimėlis.

„Kam jis statytas? – šyptelį tų laikų herojus. Tą namą statėm Naujųjų metų sutikimui... Pradėjom dar rudenį, pamažu. Medžiagų susiveikdavome artimiausiose statybose.“ Pagal pirminį sumanymą tai turėjo būti vienas giliai į žemę įleistas kambarys su krosnele ir reikalingiausiais baldais, bet vėliau, bunkerį aptinkant vis naujiems žmonėms, statinys plėtėsi. Tačiau kai daugiau šmirinėtojų sužinojo apie slaptą statinį, jo plėtra liovėsi. Pasak nidiškio, tapo aišku, kad tuoj apie „štabą“ žinos pusė Nidos.

Panašiai ir atsitikę... kai gandas pasiekė girininkų ausis, jie pašiurpo nuo tokios saviveiklos, ir nelegalaus namuko gyvavimas baigėsi.

KELMAI

Apie 1992-uosius Nidoje kurį laiką gyveno iš sostinės atvykusių keletas skulptorių, čia kūrusių skulptūras iš medžio. Bent trys iš jų mėgdavo vakaroti tada populiarioje „Rasytės“ kavinėje.

Vyrukai buvo pabrėžtinai uždari ir tylūs – su niekuo nebendraudavo, gurkšnodavo alų ir valandomis sau sėdėdavo, netardami nė žodžio. Tikriausia dėl to vietiniai netruko juos praminti Kelmais. Ir paklaustas, ar Kelmai dar neatėjo, kiekvienas smuklės lankytojas žinojo, apie ką teiraujamasi.

SAVITAS ŽODYNAS

Savitą, specifinį žodyną, bendraudami tarpusavyje, vartodavo buriuotojai ir žvejai, o 8–9-uju praėjusio amžiaus dešimtmečiais ryškus tapo tik Nidai būdingas vietos jaunimo slengas. Nedideliame rate prireikus jaunieji nidiškiai galėjo tarpusavyje kalbėtis pašaliečiams sunkiai suprantamu žargonu.

Kito miesto ar regiono gyventojas vargiai būtų supratęs šį Nidos jaunuomenei įprastą ir aiškų kvietimą, skirtą bičiuliui:

„...Užteks fazendoj kvaksėt. Žinau, kad hansams prakalei tris lašius ir tą riebę šliosą, gavai krūvą morkų... Smunkam į ešerį, babkianas, paliuobsim byriaus... Nespausk tik!..“

Išversti šį neįmantrų monologą reikėtų šitaip:

„Pakaks namie sėdėt. Žinau, kad vokiečiams pardavei tris lašišas ir tą didelį ungurį, uždirbai pluoštą markių. Keliaujam į „Ešerinę“, alučio išgersim, nešykštėk, turtuoli...“

KAIP VALGYTI TĄ SRIUBĄ

1991 metų vasarą įsidarbinau poilsio namų „Urbo kalnas“ kavinėje padavėja, – pasakojo nidiškė. – Darbo buvo daug. Vasarai įsibėgėjus, tekdavo aptarnauti net po keturias pamainas pusryčių, pietų ir vakarienės besirenkančių poilsiautojų. Be lietuvių, čia atvykdavo vasarotojų iš Maskvos ir Peterburgo. Vieną dieną, nepamiršiu, administratorė pranešė, kad teks aptarnauti svečius iš Vokietijos... Ne tik mums, pasaulio nemačiusioms panelėms („kaip teks bendrauti, nemokant kalbos?!“), bet ir virėjoms („ką tie vokiečiai valgo?!“) buvo šokas. Aš nežinojau vienintelį vokišką žodį – „bitte“. Tąkart, suvalgę šaltus patiekalus, svečiai ėmėsi sriubos. Pagal meniu buvo lietuviški šaltibarščiai. Sriubinės jau stovėjo ant stalo. Išdalijusios bulves, pro virtuvės užuolaidėles vogčiomis stebėjome svečius. Vokiečiai, įsipylę į savo lėkštes šaltibarščių, ilgai žiūrėjo tai į lėkštes, tai į bulves. Galiausiai vienas, paėmęs lėkštutę su karštomis bulvėmis, suvertė jas į lėkštę su šaltibarščiais. Pažiūrėję į jį, taip padarė visi likusieji.

O kuo mes, nemokančios nieko, išskyrus tą „bitę“, galėjome padėti?

Užrašė Svajūnas Kuncaitis

„Greičiau, greičiau, – skubindavo savo praktikančės Bernadeta Viskantienė (viduryje). – Tuoj vokiečių turistai ateis.“

„Samčio sesėmis“ Bernadeta (antra iš dešinės) vadindavo būsimas virėjas

ŠYPSOKIMĖS

„Šypsokimės, ir sakys, kad esame laimingos“, – dailia rašysena brūkštelta kitoje nuotraukos iš Bernadetos Viskantienės fotografijų albumo pusėje. Bet ne visada šypsena galėdavo paslėpti nuovargį ar nesėkmę. Vasaromis į „Urbo kalno“ poilsio namus atvykdavusių praktikančių ir jų globėjos vyriausiosios virėjos B. Viskantienės atmintyje likę ir nelabai linksmų epizodų. Dabar Bernadeta jau ramiai kalba apie katorgišką darbą virtuvėje, kai reikėdavo paruošti maistą 80-iai ir daugiau vasarotojų. Suspėti laiku patiekti pusryčius, po jų iškart imtis pietų ruošos, o netrukus – ir vakarienės. Darbas prasidėdavo šeštą, o namo linkstančiomis iš nuovargio kojomis grįždavo po 22 val. Įgūdžių stokojusioms jaunoms virėjoms visko nutikdavo – kartą praktikantė, iš stalčiaus, kuriame laikyta druska, pipirai, aliejus, į supjaustytų daržovių puodą šliūkštelėjo jame kažkaip atsiradusio... indų ploviklio. O likus pusvalandžiui iki pietų, susigriebė, kad bulvių katilas neužkaistas. Laimė, už jų nugaros visą laiką buvo pastabi ir rūpestinga Bernadeta.

Užrašė Asta Jankauskienė

Atokvėpio valandėlę „Urbo kalno“ valgyklos salėje (B. Viskantienė – pirma iš kairės)

MŪSŲ AUTORIAI

Nijolė Strakauskaitė – docentė, humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Knygų ir daugybės straipsnių apie Kuršių nerijos istoriją autorė. Mokslinių interesų sritis: Rytų Prūsijos ir Prūsijos Lietuvos istorijos problemos. Gimusi Juodkrantėje, kur gyvena iki šiol.

Kristina Sprindžiūnaitė – vertėja, darbo biografiją pradėjusi kaip žurnalistė Lietuvos radijuje ir respublikinėje spaudoje. Iš vokiečių kalbos išvertė pjesių teatrui, parodų katalogų, mokslinių pranešimų, daug meninių ir dokumentinių filmų, grožinių ir dalykinių knygų. Gyvena Vilniuje.

Aušra Feser – geografe, kultūrinių renginių organizatorė, tekstų autorė. Nuo 2013 m. vadovauja Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcijai. Gyvena Nidoje.

Jūratė Mičiulienė – žurnalistė, knygų autorė, dirbo periodinėje spaudoje. Rašo istorijos, kultūros, paveldo, gamtosaugos temomis. Nuo 2019 m. – *Dorės* bendradarbė. Nuo 2020 m. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos atstovė ryšiams su visuomene.

Edita Anglickaitė-Beržinskienė – kultūros filosofė. Nuo 2016 m. muziejininkė-educatorė įstaigoje *Neringos muziejai*, įvairių kultūros renginių Neringoje fotografė. Su *Dore* bendradarbiauja nuo 2018 m. Gyvena Klaipėdoje.

Jolanta Juškevičienė – žurnalistė, daugiau nei du dešimtmečius dirbusi Klaipėdos miesto dienraštyje *Klaipėda*, pelniusi ne vieną žurnalistams skirtą premiją. Šiuo metu dirba komunikacijos srityje. Gyvena Klaipėdoje.

Asta Jankauskienė – žurnalistė. Dirbo periodinėje spaudoje, valstybės tarnyboje. Rašė transporto, energetikos ir kt. temomis. Nuo 2015 m. – nuolatinė *Dorės* bendradarbė. Augo ir vidurinę mokyklą baigė Nidoje, šiuo metu gyvena Vilniuje.

Viktorija Mištautaitė – tekstų autorė, parodų kuratorė, kūrybinių industrijų atstovė ir puoselėtoja, koordinuojanti įvairius meno, kultūros bei edukacijos projektus. Gyvena Vilniuje.

Daiva Molytė-Lukauskienė – poetė, rašytoja, dailininkė. Ne vienos literatūrinės premijos laureatė. Lietuvos rašytojų sąjungos, Tarptautinės vaikų ir jaunimo asociacijos (IBBY) Lietuvos skyriaus narė. Gyvena ir kuria pajūryje – Klaipėdoje ir Nidoje.

Svajūnas Kuncaitis – tekstų autorius. Dirbo periodinėje spaudoje, publikuoja straipsnius ir esė įvairiuose šalies leidiniuose. Gimė ir vidurinę mokyklą baigė Nidoje. Šiuo metu gyvena Vilniuje.

Gintautas Beržinskas – fotomenininkas, ilgametis įvairių Neringos miesto kultūros renginių fotografas, operatorius. Nuo 2016 m. nuolat fotografuoja *Dorėi*. Gyvena Klaipėdoje.

Ramūnas Guiga – fotožurnalistas, nuotraukas publikuoja periodinėje ir internetinėje žiniasklaidoje. Nuo 2022 m. – Maironio lietuvių literatūros muziejaus fotografas. Nuo 2019 m. – *Dorės* bendradarbis.

Raimonda Ravaitytė-Meyer – žurnalistė. Ilgametė Neringos korespondentė Klaipėdos miesto dienraštyje *Klaipėda* (Raimondos Norkienės pavarde). Nuo 2010 m. – *Dorės* bendradarbė, nuo 2013 m. – *Dorės* sudarytoja ir redaktorė, straipsnių autorė. Nuo 2017 m. atsakinga už leidybą ir edukaciją Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešojoje bibliotekoje. Gyvena Neringoje.

NERINGA

KULTŪROS SALA

Informaciją apie Neringos kultūros naujienas,
įvykius, renginius ir reiškinius rasite interneto svetainėje

www.kulturossala.lt

Dorė. – Klaipėda: Druka, 2022. – 144 p., iliustr.

Kultūros almanachas, leidžiamas nuo 2010 metų.
Nuo 2015 m. išeina vieną kartą per metus

Redakcijos adresas: Pamario g. 53, LT-93124 Neringa
El. p. almanachsdore@gmail.com

ISSN 2351-4582

„Dorė“ galima įsigyti Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešojoje bibliotekoje
Nidoje (Pamario g. 53) ir jos filialuose: Juodkrantėje (Ievos Kalno g. 9), Preiloje (Preilos g. 27)
Elektroninė versija www.neringosvb.lt

Sudarytoja ir redaktorė Raimonda Ravaitytė-Meyer
Kordinatorė Dalia Greičiūtė
Kalbos redaktorė Romualda Nikžentaitienė
Dizainerė Aida Zybartė

Viršelyje – Nidos žibinto besisukančių Frenelio lęšių sistema. Gintauto Beržinsko nuotrauka

Iliustracijų šaltiniai:

Neringos muziejai (24, 26, 27, 45, 66, 67)

Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus rinkinys (41)

Klaipėdos apskrities Ievos Simonaitytės viešosios bibliotekos archyvas (38, 39, 43, 50, 51)

Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešoji biblioteka (112, 113)

Nijolės Strakauskaitės archyvas (10)

Jono Mačiukevičiaus (132, 134), Bernadetos Viskantienės (138, 139) šeimos albumai

Neįvardytos fotografijos – Dainiaus Labučio (125), Gintauto Beržinsko (127)
Koliaže (143) panaudotos Kristijono Lučinsko nuotraukos

Tiražas egz.
Užsakymas TK

Išleido ir spausdino spaustuvė DRUKA
Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda
El. p. info@druka.lt
www.druka.lt